

Tanmateix, considero que l'esforç no ha estat in útil i que l'estudi ha estat capaç d'aplegar una petita - quantitat de dades disperses o no tractades fins ara o de fets que al meu parer havien estat comentats amb alguna in exactitud que he procurat esmenar tant com he sabut.

A les monografies d'aquesta mena és acostumat de col·locar una frase sobre que l'autor es considerarà ben pagat si el seu treball serveix perquè algú, després, l'egmeni i n'augmenti els guanys de coneixement sobre el tema. És, molt sovint, una frase pedant i no l'escriuré. Crec, - però, que la història recent d'aquest país mereix moltes - investigacions i que les tindrà. M'acontentarà que siguin més intel·ligents i més afortunades que no ho ha estat la meva.

Deixant de banda el factor econòmic, que pertany a la Fundació Bofill, jo mai no hauria encetat ni continuat ni acabat aquest estudi sense l'ajut de diverses persones. Especialment citaré els senyors Joan Fuster, Eliseu Climent, Josep Ll. Pitarch i la senyora A. de Lanuza.

Finalment faré una petita confessió: mentre durava la darrera redacció d'aquest treball m'he sentit encalçat per la por que no resultés massa "curt". M'ha ajudat a vèncer aquesta obsessió personal el meu odi a les relacions excessivament prolixes, tot i que és gairebé segur que jo - no he sabut atènyer el grau d'eloqüència explicativa que fa

que resulti sobrerera la prolixitat i la reproducció in extenso de documents insignificants. He tractat d'accentuar el -- grafisme de la frase, però, per tal d'allunyar una altra obsessió; la següent: un lector que no sigui valencià i, ara , un lector del Principat, què llegirà en aquest paper??

Jo em consideraria més ben pagat si entre els lectors que aquest informe pugui tenir dins la Fundació aconseguixo subjugar una atenció generalitzada envers l'objecte - del meu estudi: aquest País Valencià que des del quasi no -- res de la preguerra, de la guerra i de la immediata postguerra ha arribat a assolir un grau, petit, de consciència nacional que ens fa pensar en dates molt endarrerides i que, per a tots els Països Catalans i en primer lloc per al Principat, posseeix un valor inestimable; tan gran que forçosament ha d'empetitir més el producte del meu treball.

Mancats encara de tots els estudis necessaris sobre la problemàtica nacional catalana al País Valencià durant la guerra civil (1936-39) i, particularment per al nostre propòsit, de cap estudi detallat sobre l'àmbit cultural, almenys en tots els anys -- del segle que la precediren, es fa difícil avaluar tot allò que de concret i ja existent s'endugué la situació creada, ací, l'any trenta-nou.

Si bé van existir activitats polítiques catalanistes foren ben minses. El catalanisme --o qualsevol forma de "valencianisme polític"--no arribà a tenir, durant els tres anys bèl·lics, cap vehicle periòdic d'expressió pública, com n'havia tinguts abans. La dada és ben eloqüent a l'hora de judicar la importància numèrica i el pes específic de la política nacionalista republicana dins els rengles del front popular local. I es fa encara més explicable si tenim en compte la momentània conversió de la ciutat de València en capital de la república espanyola, amb tot el que això havia de comportar quant a l'augment de les posicions centrípetes. Això és més clar si ho comparem amb els resultats que va tenir per al Principat la instal·lació a Barcelona del govern, les corts, les centrals sindicals i els organismes dirigents de partits polítics espanyols.

L'edició de llibres en català, ací, és gairebé nul·la, contra un gran desplegament de l'edició local en castellà.

El teatre representat --almenys a la ciutat de València-- fou fonamentalment castellà. El català hi apareix en obres tòpiques de preguerra i en algun escàs "a propòsit" en què el sàinet adoptava una temàtica i un to escaients a les zizruz circumstàncies.

I, tanmateix, calia esperar que la guerra, en alliberar grans i diverses forces populars, sobretot a les zones rurals del país, hauria d'haver produït un augment en l'ús públic i militant del català, si més no per tal d'arribar més directament a aquells a què la proclama, l'article, el pamflet o el teatre més o menys revolucionari i estimulant s'adreçaven.

Ja que tot això no existí, sembla, potser fóra útil de comptar amb un balanç --probablement impossible d'efectuar ara-- dels papers impressos que circularen durant els tres anys a les comarques de parla catalana, ordres, salvoconduits, "vales" i mos tres de paper moneda locals. El català hi apareixia de tant en tant, això és segur. I no podia no ésser-hi. Ara, en quina mesura?

De tota manera no cal dir que el caràcter "espanyolista" de la major part dels grups polítics i sindicals actuant imposaria generalment el castellà.

Amb les dades que actualment posseïm és innegable que no s'ha de descartar que un altre acabament de la guerra hauria possibilitat, al País Valencià, una revifalla més o menys forta de la consciència nacional. Alfons Cucó ha estudiat els projectes d'estatut valencià, entre els quals els de l'etapa de guerra.

Comptant que aquesta possibilitat --victòria estatutària en una continuació ~~de les~~ o un resultat distint del conflicte-- sigui real, hom pot dir que, entre d'altres raons, també per aquesta la derrota republicana fou per al País Valencià una derrota "nacional" del mateix tipus que la soferta per Eusca-di, Galícia o el Principat, països que ja havien aconseguit formes d'expressió política privatives i autònomes, amb tots els retrets que hom vulgui fer a les restriccions que de fet continuaven patint les autonomies acordades.

El País Valencià, si no va perdre un estatut que no posseïa, en perdé certament la possibilitat, per molts anys.

Si acostem, doncs, la derrota social i la derrota nacional, se'ns farà clar el paral·lel, sovint citat, que existeix, ací, amb les situacions creades l'any 1523 (derrota definitiva de la Germania) i l'any 1707 (victòria de Felip V i pragmàtica derogant la legislació foral valenciana i altres drets).

La influència d'aquestes dues dates en el procés de sotmetiment lingüístic, literari, cultural, al País Valencià, és prou coneguda.

Ara, entre altres coses, s'enfonsava el decret del Ministeri ~~de~~ d'Instrucció Pública (13 març 1938) pel qual s'establia la creació de càtedres de llengua i literatura als instituts de Segon Ensenyament valencians. També, l'Institut d'Estudis Valencians (1937) i el Centre d'Estudis Històrics del País Valencià (1937), institucions que a penes van tenir temps d'organitzar-se.

La nova situació estatal tenia, entre els seus mòbils principals, la decapitació de les condicionades llibertats aconseguides per Catalunya, Euscadi i Galícia, ja deteriorades durant la guerra dins el mateix camp republicà. La "unidad" d'Espanya era un lema que comportava actituds repressives que acompanyaven les accions de càstig contra el proletariat i les altres capes que havien pres el partit de la república. Per a un país com el valencià, ~~on~~ ^{on} no podia haver infanticidi, es practicà l'avortament.

Els valencians que durant la guerra havien viscut a la zona "nacional" ja sabien què havia d'esperar l'idioma després de la Victòria.

Coneixien les denúncies i les multes, fins i tot per parlar català en públic. Teodor Llorente i Falcó en dóna testimoni a Los valencianos en San Sebastián (1942). Això, és clar, els qui no havien decidit, a la vista del conflicte, que el català, àdhuc al País Valencià, era un enemic més a degollar i que ells, com a valencians, podien col.laborar ben directament amb el botxí.

La victòria franquista va suposar el retorn al país i/o la reaparició pública, i sovint vindicativa, d'unes forces socials que havien romàs exiliades, amagades o, sovint, encobertes, durant la guerra civil, al costat dels ara vençuts. La burgesia i la microaristocràcia rural, amb les seves forces polítiques anteriors al 36 (carlins, Derecha Regional Valenciana i Derecha Regional Agrària, monàrquics, etc.) i ben pocs falangistes) ara tot d'una engiponades de camisa blava i adhesions al Movimiento, al Partido Único i a tots els altres noms i organismes que en l'època rebia el contingent polític vencedor, sota l'aixopluc de l'exèrcit.

L'entrada d'una part d'aquesta massa en els rengles falangistes degué ésser ben nombros

La repressió, sobre la qual no tinc xifres, fou duríssima. En el terreny lingüístic i en comparació amb el Principat, la repressió fou, al País Valencià, relativament suau. Com durant la dictadura de Primo de Rivera, hi hagué una certa tolerància amb factors i símbols epidèrmics o capciosos. La bandera, per exemple. En visitar Franco València (1939) ja li fou regalat un facsímil de la Senyera "la cual prometió conservar como una reliquia". El 19 de maig del mateix any fou portada a Madrid la bandera valenciana, treta de l'ajuntament amb tots els ets i els ~~xxx~~ uts, a participar al "Desfile de la Victoria".

Encara el 1939 es feren representacions de "miracles de Sant Vicent", en català com sempre i hom celebrà el VII Centenari de la Conquesta de la ciutat de València per Jaume I (en realitat, el centenari era el 1938). Els actes tingueren un sentit clarament "espanyolista". Hi intervingueren López Chavarri, Francesc Martínez i Martínez, Josep Calatayud Bayà, Joan Beneyto, Rafael Calvo Serer, el marquès de Lozoya i altres, entre els quals s'hi troben ben representades les forces "victorioses" amb José María Osset Acosta i Vicent Genovès Amorós per FET y de las JONS, juntament amb "valencianistes" de dreta de la preguerra, convertits.

Les primeres col.laboracions

Al País Valencià, de la Renaixença ençà s'ha mantingut sense solucions de continuïtat un corrent "regionalista", espanyolista, partidari de l'ús restringit de la llengua a determinades activitats, conservador, generalment anticatalanista i, sempre, enemic de la politització del fet nacional.

Durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-30), aquest corrent va donar nombroses proves de conformitat amb la situació política de repressió dels nacionalismes oprimits. En definitiva, s'erigí en demostració perfecta, de cara a la propaganda oficial, de la possibilitat d'un fet diferencial (el "valencià") dòcil i inofensiu, ben distint --i per això protegit per l'Estat-- del catalanisme, del basquisme i del galleguisme reivindicatoris i "separatistes". Aquesta forma d'acció, que havia tingut el seu prototipus més reeixit en Teodor Llorente i Olivares (1836-1911), era sempre un exemple a citar com a manera perfecta d'entendre i d'exercir l'existència i les necessitats de supervivència d'un país amb característiques culturals distintes de les espanyoles

oficials, sense perill i amb garanties de bon servei.

La utilitat d'aquest "valencianisme" --l'expressió orgànica més adequada del qual ha estat sempre "Lo Rat-Penat"-- és palesa. Es tractava, i es tracta, d'una forma permisiblec de diferenciació. I, ahora, d'un exemple a adduir.

Aquest sector ha comptat sovint, entre els seus dirigents, amb personalitats més o menys il.lustres de la vida econòmica, política i social de la ciutat, la qual cosa afavoria les relacions amb les autoritats, si bé no donava una major vida a la institució.

En produir-se el començament de la guerra civil, "Lo Rat-Penat" fou "ocupat" per alguns socis, els quals deposaren la junta directiva existent, per reaccionària, i en crearen una de nova. Durant el conflicte, però, no sembla que la societat tingués gaire activitat.

Abolida la república, ràpidament es reprengué, "con el triste recuerdo de más de 50 socios caídos por Dios y por la Patria, entre ellos (...) miembros de la Junta."

L'entrada a la ciutat de les tropes de Franco es produí entre els dies 29 i 30 de març de 1939. Un dels seus caps era Antonio Aranda Mata, general cap del Cos d'Exèrcit de Galícia. Doncs bé, el 8 d'abril, "dissabte de Glòria", féu la seva primera aparició pública "Lo Rat-Penat" que, en celebrar la tradició festiva d'Els Gloriosos lliurà a Aranda "una monumental 'mona de Pascua' con una inspirada dedicatoria en verso valenciano, que el general ~~zagras~~ (...) agradeció mucho". La primera sessió de l'entitat fou també dedicada a l'"invicto" personatge, a qui s'imposà les insígnies de soci d'honor. Hi pronuncià un "magistral discurso de circunstancias" Josep Calatayud Bayà, i hi llegiren versos J. Monmeneu, Pasqual Asins, Jesús Morante i Bernat Ortín. Oferí l'acte el pre-

ident, Casanova Dalfó. Era el quinze de juliol, uns dies després que Aranda tornés d'Alemanya on havia acompanyat la Legió Còndor i que fos nomenat capità general de la III Regió. És a dir, del País Valencià.

El mateix mes se celebraren els Jocs Florals de "Lo Rat-Penat". Era regina la filla d'uns marquesos i mantenidor Antonio Goicoechea, ex-ministre de la monarquia i antic ad latere de Calvo Sotelo. Amb un poema en quatre parts, de títols significatius (captiveri, liberació, noces i endreça) guanyà la flor natural Josep Monmeneu amb el poema Dolor i goig.

D'aquest poema són els versos següents, inclosos dins l'apartat "liberació":

"que heu vist per tots indrets baines vermelles
i un grat flaire sentiu de Tradició,
i semblen els carrers camps de roselles:
màgica floració!"

"De sobte, fins la més pregonna entranya
s'endinsa i vos commou una emoció
que us fa esclatar en crits de Vixca Espanya!
plena d'exaltació.

Que a la Espanya una, gram, lliure i gloriosa
ofrena heu fet de tot lo que teniu

(...)

Visca Espanya i amunt! en dolça parla
criden enfervorits els valencians
i el seu esforç acoblen per alçar-la
al dels pobles germans.

I fins Ausias i Lope a cor entonen
 en mots distints mes en perions dalers,
 hispàniques lloances que ressonen
 pels parnassians vergers."

A les "noces" pertanyen aquests altres, en què es presenta

"Jaumè d'Aragó,
 qui de la Conquesta
 arbora el penó.
 I el reial guerrer,
 ab gest eixerit,
 a un nou cavaller
 apunta ab el dit,
 qui un moment sospira
 i vos parla i ~~mir~~ mira (al País Valencià)
 tot embadalit:
 'Soc Francesch d'Espanya, oh ma bella aimia!
 que el dret li pertoca de conqueridor;
 qui en elx guany de terres més dalers sentia
 pel de vostre cor.
 Qui arriscà la vida per alliverar-vos
 no us vol fer esclava, tirà i deslleial.
 D'amor l'esclavatge corprés ve a offenar-vos
 ab l'anell nupcial'.
 (...)
 Es mira el Cabdill
 dels teus ulls de mora en el clar espill.

(...)

Oh, destí sortós!

Llestament les joies de núvia poseu-vos

i aviada llanceu-vos

als braços oberts de l'espós."

Renuncio, per prudència, a postillar qualsevol dels fragments d'aquest monument literari, en què l'interlocutor és el País Valencia.

Del mateix to és el parlament del mateix autor, ja president de "Lo Rat-Penat", als Jocs Florals de 1940. Fou llegit en castellà, però l'almanac de "Las Provincias" per a 1941 en dóna la versió catalana. Hi apareix, també, el valencià vocacionalment destinat a "ofrenar noves glòries a Espanya", l'al·lusió a Franco com a "nostre ~~Rx~~ Pare i Cabdill", etc. Per la seva particular perversió literària i mental transcriu una sola estrofa del discurs:

"No es sent en esta terra ~~xxxxxx~~ l'anhel materialista,
que ací l'obrer, el savi, el literat, l'artista
i el rústic llaurador,
com els dalers més nobles en el seu pit niuaren,
ab vera repugnància i menyspreu rebujaren
el culte al Vedell d'OR."

Era, és clar, un any de "racionamiento" feroç, i de grans negocis dels quals quedaven allunyats --i això el poeta no ho pensava dir-- "l'obrer, el savi, el literat, l'artista i el llaurador".

El poema premiat en aquells Jocs (1940) era ^{de} Josep Calatayud Bayà, una composició delirant en què apareix tot: l'Espanya Una, Lliure i Gran, Catòlica i Imperial, Ferran i Isabel, Gibraltar, "nostra Amèrica", etc. I on la filla del dictador, Carmen Franco,

(reina de la festa, que s'hi presentà disfressada de llauradora valenciana) és anomenada explícitament i repetida "Filleta del Sol d'Espanya/ per qui viu tot lo espanyol". En aquest context s'entén perfectament el vers "Eres Raig de Sol del Cel" i, de la mateixa manera, per aquesta identificació Franco-Sol-Llum, ~~xx~~ l'estrofa següent:

"Sens llum tot és depravació i complot,
 cervells alcoholisats,
 crits de desamparats
 que porten en son pit constant ~~x~~ xanglot
 d'aquells que es creuen ofegats."

Els subratllats són meus: el primer, pel caràcter altament pintoresc del vers; el segon, pel cínic sarcasme que, en aquell moment, suposen els mots subratllats.

Sobre ~~el~~ ^{el} ~~xx~~ caràcter dels jocs florals posteriors, només cal repassar la llista dels mantenidors. Entre ells Millán Astray (1941), José María Pemán (1942), Esteban Bilbao (1943), Eduard Aunós (1944), general Miguel Abriat ~~xxxxxx~~ Cantó (1945), José María Alfaro (1946), Eugenio Montes (1949), Joaquín Calvo Sotelo (1956), Joaquim Buxó, marquès de Castellflorite (1957), Federico Silva Muñoz (1958), etc.

Cal remarcar que els Jocs Florals de "Lo Rat-Penat" han tingut sempre un aire oficial, amb assistència d'autoritats. En aquests anys, potser més que mai. Per això els poemes i ~~xx~~ situacions que reporto guanyen en significació. I l'ús del català amb elles. No es tracta d'un poema inclòs en un llibre o en les pàgines d'una revista, es tracta d'allò que generalment s'anomena els Jocs Florals de València, dels anys immediatament posteriors a la guerra, quan les

presons eren plenes, i els camps de concentració, quan encara hi havia execucions. En període de fam. Al Principat la persecució idiomàtica batia el seu ple. Al País Valencià, els valencianistes o catalanistes "d'esquerra" que havien lluitat a favor de la república, s'havien hagut d'exiliar, d'amagar; eren a la presó o eren morts.

Ens trobem doncs amb un fet que "distingeix" la situació de la llengua catalana al País Valencià, de la paral·lela al Principat i, en certa mesura, a les Illes. Potser a Mallorca fóra possible de trobar manifestacions semblants, per les especials circumstàncies de l'illa durant la guerra, però no m'he pogut trobar referències.

Cal tenir en compte, d'altra banda, que els ratpenatistes del moment no eren postissos: eren individus procedents, políticament, del valencianisme de preguerra.

Josep Monmeneu (València 1886-1941) havia estat president de l'Agrupació Valencianista de la Dreta (1931), entitat fundada cap a 1930 i que, segons A. Cucó, va tenir des dels seus començos un clar caràcter de filial de la Derecha Regional Valenciana, dependència a la qual cap atribuir la nul·la activitat de l'Agrupació com a grup valencianista polític.

Si bé Cucó no anomena el personatge ni el seu càrrec, una necrològica ("Lo Rat-Penat", època II, any I, nº 1) atribueix a Monmeneu la presidència de l'Agrupació.

A les eleccions del 12 d'abril de 1931 fou elegit concejal. Posteriorment representà l'ajuntament en la comissió gestora Pro-Estatut i fou membre del comité de propaganda d'aquesta comissió.

Calatayud Bayà procedia del mateix grup polític. És a dir, es tractava d'homes no vinculats al falangisme ni a cap de les organitzacions estrictament vencedores, per bé que a les poesies i als discursos utilitzessin "escaientment" els tòpics més rebregats del nou lèxic oficial.

L'enterrament de Monmeneu(1941) fou un acte nou de col·laboracionisme. A les cerimònies que hom celebrà al casal de "Lo Rat-Penat" en honor del president difunt, hi assistí tot de falangistes uniformats que després transportaren el taüt, "a hombros de sus camaradas". Barroerament, la necrològica citada acabava amb la frase "Tu, com ningú, Josep Monmeneu i Gomeç, ¡Present!". I anava acompanyada d'una sèrie de poemes en lloança del mort. La llista dels autors és la següent: M. Abad Monzó, Francesc Andrés, Ramon Andrés Cabrelles, Pasqual Asins, V. Baixauli, J.M. Bayarri, Trinitari Beüt, Francesc Caballero i Muñoz, J. Calatayud Bayà, Vicent Galvo Acàcio, Salvador Carres Zacarés, Xavier Casp, Salvador Cerveró Ferrés, Eduard Comes, Ma Lluïsa Escalante, Regina Escalante Parés, Ricard Garrido Juan, Rafael Gayano Lluch, Josep Ma Giménez Fayos, Josep Guardiola, Severí Guastavino Robba, Eduard Mallent, R. Martínez Coll, J. Mas Alcañiz, Joaquim Michó, Josep Monmeneu Ferrer, Jesús Morante Borràs, Bernat Ortín Benedito, Vicent Ramírez Bordes i Ricard Valero Muñoz. És a dir, una barreja d'obscurs socis de l'entitat, juntament amb noms d'una certa importància literària en la preguerra i un nom del futur: Casp.

Les primeres edicions

Fins 1943, en què es produí l'aparició de la primera editorial de la postguerra, hi hagué edicions escadusseres, legals, que són també un símptoma de la relativa permissivitat existent ací: El roseret de sant Antoni (Pego 1939, potser imprès abans del 36) del franciscà Bernardí Rubert i Candau, Festívoles (Castelló de la Plana 1941) de Bernat Artola, Desde San Visènt a la Fira de Chuliol (València 1941), comentaris sobre festes urbanes de carrer, per Francesc Lujan i Mondeja, Els sonets de la llar (València 1942, amb un sonet prefacial de F. Almela i Vives i un sonet musical de M. Palau) per Enric Duran i Tortajada, El tòc de la "Doctrina" (València 1942) de Vicent López i Martí. Cal afegir-hi alguns fulls solts,ⁱ el primer i únic número de la revista "Lo Rat-Penat" (època II, València juny 1942).

La situació dels escriptors valencians

La derrota republicana portà a l'exili un cert nombre d'autors de la pre-guerra: Emili Gómez Nadal (València 1907), Felip Melià ~~ix~~ i Bernabeu (València 1898), Eduard Buïl i Navarro (València 1898-1973; retornà el 1966), Angeli (Huéneja, Granada 1905 - València 1974) i Josep ~~q~~ () Castanyer i Fons, Francesc Puig i Espert (València 1892 - Asnières França 1967) i d'altres. Alguns d'ells tornarien després, temporalment o permanentment i fins i tot mantindrien l'ús literari de l'Idioma: Gómez Nadal ha publicat El País Valencià i els altres (València 1972); E. Buïl, A través d'una vida (València 1972); A. Castanyer, Miratge (París 1954) i Drecera (València 1973), Puig i Espert, Hortolans (València 1967).

Entre els exiliats, alguns, com Carles Esplà i Rizo (Alacant 1895-Mèxic 1971) ~~retrobarien~~ la llengua del país, en la distància. Esplà col.laborà, a l'exili, a "El poble català" (1939) i "La nostra revista" (1946) i publicaria el seu discurs Don Amadeu Hurtado, un liberal europeu (Mèxic 1952). El periodista Josep Bort (Benicàssim ?), exiliat a Txecoslovàquia, ha escrit ~~ix~~ poemes i novel·les en català, encara inèdites. I no seran aquests els únics casos. L'aventura dels exiliats valencians ens és pràcticament desconeguda, encara, tant la dels escriptors com la dels polítics. Només em cal subratllar un darrer fet: l'allunyament ha ajudat alguns a entendre millor el fet nacional català i a col.laborar amb els exiliats del Principat en tasques comunes.

D'altres, que restaren a territori espanyol, hagueren de patir bé la presó --curta o llarga--, bé depuracions professionals i burocràtiques (Artola, Sanchis Guarner, Martínez Ferrando, etc.).

Al costat d'això hi ha el qui, com hem vist, s'ensinistra reb ràpidament a l'obediència, són els qui hom ha qualificat de "ratpenatistes dòcils": Enric Duran i Tortajada, Rafael Gayano i Lluch, Ramon Andrés Cabrelles i d'altres.

Finalment, es prefigurava un certa dreta "resistent" ~~XXXX~~
C. Salvador
~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ (Casp, Adlert, etc.) que aviat donarien una certa i nova imatge de la literatura local catalana.

Hi ha, també, els qui hagueren de callar ja per sempre (Miquel Duran i Tortajada, Enric Navarro i Borràs).

Una darrera menció mereixen escriptors que passaren immediatament al castellà i ja no n'han tornat o que, si ho han fet, ha estat ~~en~~ en publicacions aïllades. Entre els " importants", són els següents: Francesc Carreres de Calatayud (València 1916), que en la pre-guerra havia col.laborat ~~XXXXXX~~ a la revista "Acció Valenciana" (1930-31) i havia publicat diverses narracions en català, la més important de les quals és la novel.la El cavaller del dubte (1933); el seu pare, Salvador Carreres i Zacarés (València 1882-1963); Joan Beneyto i Pérez (Vilajoiosa 1907), antic membre, com F. Carreres, d'Acció Cultural Valenciana (1930), i ~~XXXXXXXXXXXX~~ ara convertit a d'altres idees, feixistes; ~~XXXXXXXXXX~~ Vicent Genovès i Amorós (València 1909), també provinent d'ACV, i antic col.laborador d'"Acció", "Mirador" i "El matí"; Francesc Almela i Vives que va col.laborar a la revista falangista "Vértice" i alternà el castellà --en poesia i erudició-- amb el ca-

talà; i alguns altres de menor entitat.

Passats els primers moments, i ja de cara al futur, es va produir un reagrupament per generacions. La generació vella, en torn de tertúlies, al Cercle de Belles Arts, a Lo Rat^lPenat... La jove, a la tertúlia del grup Torre, que comandaven Casp i Adlert. Eren temps en què els intel·lectuals vençuts, mancats de possibilitat d'editar, mancats de revistes on expressar-se, semblaven passar la vida en perpètua reunió, a petites tavernes populars, a estudis de pintors, a cercles recreatius que havien passat la depuració...

Un punt de contacte fou l'almanac de "Las Provincias", una mena d'anuari d'aquest periòdic, que apareix regularment des del 1880, i que sota les direccions de Teodor Llorente i Olivares i del seu fill Teodor Llorente i Falcó ~~hazkónstzkuiz~~ ^{constituí} una col·lecció de resums anuals, articles erudits, poesies, notes necrològiques, ~~natziexzdazpazazkex~~ cròniques d'espectacles i d'entitats, etc. d'un valor positiu. Amb els directors posteriors aquest almanac ha esdevingut gairebé inutilitzable. De tota manera, en la postguerra, a partir del de 1942 (corresponent a 1941) començà a donar cabuda a escriptors, en català ^{sobretot} --poetes-- del Principat i de les Illes. Hi trobem, durant uns anys, Miquel Dolç, Agustí Esclasans, Guillem Colom, Josep Romeu, J.M. López Picó, Maria Antònia Salvà, Josep Palau i Fabre, Pere Ribot, Roser Matheu, Manuel Bertran i Oriola, Josep Maria de Casacuberta, J.M. Boix i Selva, Rosa Leveroni, Miquel Ferrà, Lluís Margarit... Juntament amb allò més salvable de la producció local del moment. En algun d'aquells almanacs de postguerra, el català hi figura, més o menys, en un vint per cent i, com dic, sense embuts a l'hora de donar recer a ~~ix~~ produccions d'escriptors que a les seves ciutats no

podien tenir accés a la premsa periòdica.

També en el diari --"Las Provincias"-- hi hagué possibilitat d'escriure sobre literatura catalana. Carles Salvador, Salvador Ferrandis i Luna, "Guillem Renart", J.E. Martínez Ferrando, M. Sanchis Guarner, amb l'excusa d'un o altre fet cultural valencià, citen o al·ludeixen Jordi Rubió, el diccionari Fabra (citat com a ~~xxx~~ autoritat per a la llengua "valenciana"), Martí de Riquer, Rosselló Pòrcel, etc.

Xavier Casp, a les planes de l'almanac, escrivia sobre l'obra de Bertran i Oriola (1948), Joan Bta. Beltran (1947), Miquel Melendres (1949) o dedicava un poema a Octavi Saltor (1949).

Des d'aquest i des d'altres punts de vista, ~~ix~~ la relació amb el Principat s'havia doncs reprès aviat, tant per part d'alguns vells (Carles Salvador publicà a Barcelona --1944-- una plaquette amb el seu poema Elegia), com, sobretot, per part dels joves.

Tanmateix, i a nivell local, existiren discrepàncies, fortes, entre escriptors "joves" i "vells", si bé és ben difícil de seguir-ne els detalls per manca de documents escrits. En algun moment, sembla, l'enfrontament es polaritzà en els noms Casp-Salvador, és a dir les persones més efectives, aleshores, dels dos grups generacionals.

Ben poca cosa es pot dir sobre això, i sens dubte és igual que així sia, però la discrepància, en què es barallaren arguments excessivament personals --fins i tot de caràcter religiós--, tenia unes arrels específicament importants: es tractava de dos projectes distint~~s~~, de dues maneres de considerar el que calia fer per tal de resistir els difícils problemes que s'havien abatut sobre la cultura catalana al País Valencià.

Carles Salvador --i d'això en parlarem després amb més detalls-- ~~emprengué~~ va ~~empre~~ reprendre el camí seu anterior, el de l'ensenyament de l'idioma, i en l'únic lloc on això era possible. ~~Xavier~~ En fer-ho, tanmateix, s'hi hagué d'embolicar amb grupets i persones que no tenien, ni de bon tros, els mateixos plantejaments d'ell. De fet es va produir una certa confusió entre els residus liberals i els elements clarament reaccionaris (E. Duran i Tortajada, Ricard Sanmartí, Salvador Rosa i Soriano, etc.).

Xavier Casp i Verger (Carlet 1915) amb el seu alter ego, Miquel Adlert i Noguero (Paterna 1911) tractaven --i aconseguiren-- de crear un grup intel·lectualment selecte, que donés una resposta literària de gran qualitat formal al problema de la continuïtat literària. Ells, i el grup, havien de tenir molt clara la connexió amb els cercles literaris semblants del Principat i de les Illes i, en aquest sentit, ~~est~~ eren --Casp i Adlert-- procatalanistes, front al localisme de la "vella" generació (localisme que en el cas de C. Salvador era, o ~~m~~ m'ho sembla, una tàctica). Alhora s'hi donava una retracció política absoluta i ben "artística". Finalment cal parlar de la ideologia reaccionària d'aquests dos promotors, catòlics de dretes, antics militats d'Acció Nacionalista Valenciana (fundada el 1933; a partir de 1935: Acció Valenciana) que tenia per lema i crit de propaganda la frase "Visca València lliure i cristiana". Davant d'aquests plantejaments, cal veure la biografia, per exemple, de Carles Salvador, republicà d'esquerres i nacionalista català.

El programa del tàndem Casp-Adlert --que després tots dos s'encarregarien de traire-- quedà clarament exposat, per exemple, a l'article d'Adlert La literatura valenciana com a excepció i com a normalitat, en què es feia una tribal distinció entre literatura "fallera", literatura "ratpenatista" i tendència "jove" (formada per Casp, és clar, i els seus seguidors).

Deia Adlert: "L'actuació d'aquesta jove tendència literària, evidentment minoritària per ésser de selecció, ha concitat contra ella, lògicament, ~~xxxx~~ l'oposició de tots els elements enquadrats en la literatura d'ínfima qualitat i en les dues subespècies infra-literàries a què adés fèiem referència, els qui han convergit llurs activitats a Lo Rat Penat; al qual, renunciant a la distinció de pertànyer a la minoria han adscrit també llurs ~~actuacions~~ actuacions, per oposició a Xavier Casp i la seua tendència, noms que tenen una certa valoració literària, com Carles Salvador i Almela i Vives, i en un altre nivell, Mascarell, Soler Godes i Thous Llorens, els qui avui apareixen barrejats amb els pseudoliterats de la més ínfima categoria. Tots ells, a banda de les motivacions personals d'oposició, amb el rellotge parat el 1936, o fent-lo anar endarrere, com Carles Salvador amb el seu retorn a Llorente, continuen defensant el vell criteri de considerar la literatura valenciana com una d'excepció".

Des de la distància de vint-i-quatre anys en què ~~exix~~ escriu aquestes planes i tenint en compte a quines distingides minories s'han arribat a unir Casp i el seu Watson, aquest paràgraf em sembla --i és-- absolutament sectari i desorbitat. Tanmateix, és un document preciós per a copsar en quins termes es plantejava aleshores la qüestió.

Els muntatges externs

La tertúlia aplegada entorn de Casp-Adlert tenia un caràcter una mica miscel·lani. Si ara repassem la llista de les persones que en ~~mar~~ formaren part --que vénen a ésser les persones que publicà l'editorial consegüent-- hi trobarem --més que res, amb la perspectiva actual-- noms i obres ben diversos: els leaders de la "tendència", Santiago Bru i Vidal, Vicent Casp i Verger, Joan Fuster, Rafael Villar, Josep Sanç i Moia, Enric Valor, Joan Garcia Rigal... I potser més noms. És igual, les diferències d'edats i de criteris, fins i tot estètics, podien donar una tertúlia, però no una "minoría" selecta, si és que n'hi havia possibilitats.

De tota manera, ells ~~x~~ --Casp i Adlert-- crearen la primera editorial valenciana de postguerra dedicada al català: l'editorial Torre, el 1943 que donaria, com ha recordat Sanchis Guarner, "una mitja dotzena de llibres de format normal i més de cinquanta en la col·lecció L'Espiga, d'opuscles petits". Torre donà a la llum treballs de prosa més o menys narrativa o assagística, poesia, divulgació història i geogràfica, reculls folklòrics i una gramàtica. De més a més, i durant 1948, presentà tres números d'un butlletí literari bimensual, "Esclat", dirigit per Casp i Adlert, en el qual col·laboraren els escriptors lligats a la colla.

En els petits cercles en què es mantenia el sentiment unitari, nacional, la temptativa no podia mancar de ressò i el 1949 fou imprès, a València, un Homenatge a Xavier Casp, amb adhesions ben explícites de tota l'àrea dels Països Catalans.

El grup, de més a més, connectà amb un organisme oficial que

durant alguns anys mantingué una vida activa, la Institució Alfons el Magnànim, creada per la diputació provincial de ~~Vallès~~ València el 1947. A la secció de Literatura i Estudis Filològics, amb les seves publicacions, hi hagué inter~~ven~~ció de membres d'aquesta generació jove.

La "vella" generació, pel seu cantó, reorganitzà algunes seccions de Lo Rat-Penat, dintre de l'estil de la casa: xocolatades, recitals poètics, divendres de la Mare de Déu dels Dolors, alguna Taula de Poesia --tractant de reprendre la tradició pre-bèl·lica--, els Jocs Florals, algunes represen~~ta~~cions teatrals --més que res, lectures-- i, per obra de Carles Salvador, els Cursos de Llengua i Literatura, que mereixen un espai a part.

Entre els vells, Ricard Sanmartín i Bargues (València 1888 - 1974), que havia reprès (1940) la publicació de la revista fallera "Pensat i fet", creada per Josep Maria Esteve i ~~Vin~~ Victòria (Llosa de Ranes 1889 - València 1936), fundà l'editorial Lletres Valencianes, el 1945. Hi publicà una quinzena de volums prou desiguals: la primera edició de la Gramàtica valenciana (1951) de Carles Salvador~~x~~ és el que havia de tenir més futur.

Les repercussions

Els actes públics i les edicions en català es trobaven d'entrada amb el problema de la clientela. S'hi reunien totes les frustracions anteriors, seculars, i el trauma de la guerra.

Tot havia de quedar, així, mediatament esquifit. El tiratge d'"Esclat" era de 150 exemplars i els de la col·lecció l'Espiga, de Torre, o els de Lletres Valencianes no devien anar més enllà d'aquesta xifra. Pensem que la gramàtica de Salvador al·ludida,

exigí una segona edició a l'any de la primera, perquè era de text als cursos del Rat. Les previsions editorials, fins i tot en casos tan segurs, eren tristament escrupuloses. Eren tiratges pràcticament de bibliòfil, sobretot en el panorama de Torre, en el qual l'apariència estètica pesava molt.

Temes i influències
D'altra banda, un repàs superficial a la temàtica dels llibres apareguts a aquells primers anys de postguerra ens mostra una tendència clara a l'escapisme. Les evocacions rurals, les elucubracions religioses o els intimismes artificiosos cobrien, pràcticament, el paisatge.

Els vells escriptors tractaven de repetir-se amb la dignitat que consideraven possible. En els joves --de preparació intel·lectual potser una mica més elevada-- els intents --la major part d'ells, poetes--

En els joves --la major part d'ells, poetes-- els intents delataven una clara influència de la lírica castellana de l'anomenada generació del 27. Des del punt de vista del coneixement i la relació amb la literatura --poesia-- que es feia en aquell moment a Barcelona o a Mallorca, la desconexió és evident. Fins i tot podem trobar desconexió amb les obres dels escriptors valencians anteriors a la guerra --l'anomenada generació de 1930.

ELZRRR8X

Llibres, diagnòstics

És Joan Fuster qui ha escrit que "pràcticament, fins el 1941 no existeix una literatura seriosa sobre 'el cas valencià'". Potser, i ell mateix no en descarta la possibilitat, hi ha una certa dosi d'exageració en la frase, inici de pròleg a un llibre que, a trenta-dos anys de distància, pretenia d'ésser, també, literatura seriosa sobre el cas valencià.

Sigui la frase exagerada o no, delata un fet cert: malgrat tots els moviments de finals del XIX i anys del XX fins a la guerra --Rehaixença i grups polítics valencianistes, solidarisme frustrat, estatutisme frustrat, etc.-- era precisament després de l'any clau 1939 que havien de començar a aparèixer mostres d'una literatura analítica i "seriosa", almenys en la voluntat dels autors, sobre la problemàtica global del País Valencià. I és eloqüent que s'hagi esdevingut així. Entre tots els terrabastalls que ha patit el factible recobriment de la consciència nacional, ací, el del 39 és sens dubte el més greu. Des de diversos angles, doncs, és lògic que hi hagi existit una reiteració més o menys hàbil, en el deisg d'escatir, sectorialment o totalment, què hi havia i què se'n podia fer.

Fuster, en aduir el 1941, explícitament bandejava un possible precedent: El humo del país. Ex voto marinero valenciano y triunfo del Mediterráneo (Sant Sebastià, 1939) de Frederic García Sanchis (o Sanchiz, que ell mateix es varià el cognom), un personatge especialment traçut per a embullar la troca de les paraules, amb apariència de ~~zanzanets~~ conceptes, per tal de guanyar-se la vida. Admirador i pretès imitador a nivell valencià d'Eugeni d'Ors

(1908), professor a la Universitat Popular de Madrid, viatger a Rússia, propagandista del feixisme italià, inventor del verb castellà españolear, trobà en les seves Charlas una mena ben productiva de guanyar fama i diners a força d'estirar quatre idees en una mena de castellà grostesc, de vocabulari pseudoclàssic, per tal d'impressionar l'auditori com un il·lusionista més. A València, les seves exhibicions produïen un gran efecte, perquè allà la gent ~~no~~ té del castellà un coneixement molt relatiu --malgrat tot-- i els costa d'entendre que un individu batejat a sant Joan del Mercat pugui arribar a pronunciar sense envescar-se i sense empal·lidir (o enrogir) de vergonya, tantes paraules vagament saberudes i cultes, ~~desconegudes~~ desconegudes pel veïnat, que deixen en el públic la sensació confortadora d'haver estat en contacte, de lluny i per uns moments, amb la sapiència o amb l'habilitat econòmica. És la mateixa sensació que molts senten en llegir determinats periodistes locals que passen per estilistes del castellà.

Bé, potser Fuster feia bé d'apartar el llibre de García. El humo del país, tanmateix, no manca d'un pintoresc interès. S'hi barregen tòpics del modernisme, amb d'altres de medievalistes, apresos en els escriptors de la Renaixença i, finalment, amb d'altres de l'espanyolisme del moment, en una mescla estranya.

El llibre de 1941, que hem convingut a citar com a primer, és Alma y tierra de Valencia, de Martí Domínguez i Barberà, obra que Fuster qualifica de "pétainista, per dir-ho ràpidament" i que jo adjectivaria de "versallesa", emparant-me més sota el dicteri comunard que no pas sota el maquisard. Efectivament, tot i que en el llibre hi ha elements ben diversos (alguns, fruit de la preo-

cupació municipal de l'autor, concejal en un dels primers ajuntaments de postguerra) l'esquelet és un projecte de reorganització espiritual del territori natal reconquerit. Projecte que, ja en la dedicatòria, s'adreça a qualsevol "buen valenciano, que sienta en su carne la inquietud --mitad ilusión, mitad angustia-- del momento valenciano actual" i, també, als espanyols per als quals no siguin "extraños los problemas de Valencia" vol arribar el llibre, "escrito con el pensamiento puesto en España".

Els antecedents --durant la monarquia, la república i la guerra-- del País Valencià i, sobretot, de la seva capital, donaven a València un aire ben sospitós de cara al contingent victoriós. ~~XXXXXXXXXX~~ El Principat era "roig i separatista", el País Valencià, només "roig". I n'havia estat fins l'última hora, entestament en el pecat que justificava tots els recels i totes les mesures d'advertència eficaç i totes les amenaces.

Davant les suspicàcies del nou règim envers el País Valencià, era perfectament explicable l'aparició del llibre de M. Domínguez que, de portes endins, sermonejava sobre la urgència de tornar a la tranquil·litat i la parsimònia que caracteritzen la vida rural. I, de portes enfora, cantava les lloances del camp valencià i de les virtuts regionals per tal de dissoldre les reticències.

Malgrat aquests bons propòsits i algunes altres virtuts, el llibre era tot un error. Un error en què l'autor no es trobava pas sol.

Ell predicava el retorn a la terra, almenys el retorn del "corazón", ja que la "vuelta material" era impossible. Clamava per la purificació de la ciutat, l'ennobliment del camp, ja massa mecanitzat i l'alerta contra l'"arrabal": "hombres malhumorados

quisieron emponzoñar la vida y armaron dos bandos distintos para ponerlos frente a frente. Separaron con encono la civitas del ager. Y lanzáronlos a la Revolución. La consigna fue esparcir la oposición irreductible de la Ciudad y el Campo (...) Pero espíritus clarividentes consiguieron rehabilitar la verdad (...) El enemigo común es el arrabal (...) Arrabales, centros de fermentación revolucionarios, cercos periféricos que asediaron y saquearon el codiciado cogollo de la Ciudad."

En la seva propaganda pel retorn al "sentido reverencial del campo", l'autor trobava autoritats valedores ben d'acord amb els temps: "Sabido es cómo Mussolini e Hitler se preocupan de despertar en los habitantes de las grandes ciudades las voces dormidas de la campesinidad (...) Y cómo, asimismo, en la política colonial de esos países totalitarios late una inteligente preocupación por descongestionar las grandes ciudades, aspirando a devolver al campo colonial miles de familias industriales que arrastraban una vida lánguida e inhumana, víctimas del engaño monstruoso de nuestra civilización técnica. Búsquese la genealogía de los dos grandes dictadores y sirva de aleccionadora observación comprobar cuán próximas a los centros rurales rodaron ambas cunas."

Tinc la seguretat que l'autor ha vist després amb horros i penediment que la descongestió de les grans ciutats alemanyes es féu a ~~xxx~~ base de fuet. I que, precisament, els camps colonials eren Rússia, ~~xxx~~ Txecoslovàquia i altres objectius de l'expansió imperialista, si bé algunes colònies interiors (Buchenwald, Ravensbrück, Dachau, ~~Auschwitz~~ Auschwitz, Treblinka, etc.) permetien a milions de persones sortir de la "vida lánguida e inhumana" de les ciutats alemanyes o ocupades i passar a allò que vulgarment s'anomena

"millor vida".

M. Domínguez, evidentment, podria haver trobar exemples i autoritats més pròxims per a basar la seva tesi, en ideòlegs espanyols de l'època, vencedors: la mateixa malfiança pel proletariàt urbà industrial i el mateix gust per l'ègloga que tractava d'amagar que un dels objectius bàsics del cop militar i de la guerra subsegüent havia estat d'impedir la reforma agrària.

Ara, M. Domínguez, i això és el que individualitza el seu llibre, aplicava al problema una òptica valenciana, parlava de solucions a nivell valencià, sense que això llevés ni un punt d'espanyolisme a l'obra. És curiós el fet que s'hi trobi la frase, i la idea, "gostenemos (l'autor) la tesis auroral de Valencia respecto a España" que després ha estat ampliada pel successor-esquirol de don Martí a la direcció de "Las Provincias", el periodista falangista José Ombuena.

De fet, totes les futures interpretacions sobre "el cas valencià" efectuades des de l'angle del règim, havien de tenir aquest ingredient, contra qualsevol suspicàcia i contra qualsevol verí intern: el País Valencià és una de les regions més espanyoles de l'Estat. Potser només una la hi supera, i és Castella. I ja M. Domínguez advertia "hay tierras que poseen una viva lealtad a la Historia (...) Castilla es así (...) Y no es que sea tierra muerta, ni amortiguada siquiera. Continúa viva y vigilante, matriz ibérica... (Los levantinos sabemos sentir y comprender hondamente a Castilla)."

Una menció a Azorán hi hauria vingut molt bé.

I, parlant de la Germania, l'autor d'Alma y tierra aportava

De tota manera, dibuixa molt bé el moment el fet que M. Domínguez es considerés obligat a afirmar "Valencia ~~xx~~ en España. Es decir, Valencia como parte del retablo español; como frase melódica dentro de la gran sinfonía hispánica. Yo no puedo entender lo valenciano de otra manera. Lo digo con absoluta buena fe. Con leal y honesta sinceridad. Sin que influya, como en algunos casos observo, el robustecimiento patriótico español que la Victoria nos ha producido. En los ~~peores~~ peores tiempos de la dispersión española pensaba lo mismo." Una nòmina d'aquests casos observats per l'autor hauria estat ben útil, ara.

Hi havia, també, el problema social. Parlant de la Germania, l'autor d'Alma y tierra... aportava una directa interpretació : "para mí, y creo que para muchos, los primeros días de la revolución roja nos sirvieron espléndidamente para entender la germanía. Época muy distinta, ámbitos y alcances muy diferentes, raíces no idénticas..., iy, sin embargo, la lava era la misma! La germanía fue una verdadera erupción roja. Del mismo modo que los comuneros --nacionalistas castellanos-- se parecen bastante a los nacionalistas vascos, sin otra diferencia esencial que la mayor talla moral y el más alto rango histórico y dramático de los cabecillas de las Comunidades."

I explicava l'"erupció" perquè "en Valencia han fallado muchas veces aquellos estamentos sociales que, por razones de alcurnia, de inteligencia o de virtud, están ~~llamados~~ llamados a empuñar el timón de los pueblos." Aquesta requisitòria és ben interessant. En aquella època la feien els vencedors de les regions en què la lluita de classes o la lluita nacional no havien tingut massa força mantinguda, als vencedors del Principat, d'Euscadi, del País Valencià... que, segons ell, havien tingut una complicitat, almenys

d'omissió, anterior a la guerra, en la virulència dels vençuts. La requisitòria és, també, recurrent en la història del valencia nisme polític: la fallida de la consciència nacional, l'abandó de l'idioma, etc., havien estat provocades, en primer lloc, per la traïció de les "classes altes". No cal dir que Domínguez s'aplicava al primer ús de l'argument, si bé, en localitzar-lo ("en Valencia...") afegia, potser, una mica del sentit del segon ús.

Alma y tierra... --libre versallès, d'un "aristòcrata" vencedor d'agermanats, però no d'un botifler--, gràcies a la vivacitat de l'autor per a expressar un moment social especialíssim i gràcies sens dubte a l'atmosfera dramàtica del moment, era important: un sermó a la pròpia classe i a les aliades perquè es plantegin d'una nova manera com han d'exercir el seu domini al País Valencià. No sols pel llibre, però és innegable que la prèdica ha tingut un èxit parcial, bé que fulminant, durant molts anys. L'agrarisme s'ha mantingut. És clar que també tenia errors greus d'apreciació i eren aquells en què l'amor per la pròpia classe enfosquia la visió de l'autor.

Deia ell que, al País Valencià, "la capital y los pueblos van cayendo bajo el signo de minorías industriales o mercantiles, gentes enriquecidas, faltas de linaje y solera --e incluso en muchos casos sin ascendencias campesinas, aunque fueran humildes-- que imprimen a la vida un tono vulgar y mediocre." I feia el següent comentari sociològic: "del propietario de tierras y ganados, al simple adinerado, se baja por dos peldaños intermedios: propietarios de casas y propietarios de títulos "mobiliarios", fortunas nómadas, desarraigadas, sin patria, de perfil y alma judaicos."

I, com a prova que el canvi en la propietat representava un descens "moral", organitzava una peculiar~~x~~ estadística: "en la re-
roja
volución han caído, por lo menos, cien propietarios rurales por
cada diez de tipo urbano o industrial y por cada medio de tipo ban-
cario. Ello no hace más que pregonar bien claro quiénes ocupan la
primera línea."

No oblidem que totes aquestes consideracions eren fetes a la totalitat dels valencians. Aquestes pèrdues eren, segons l'autor, pèrdues per a tots la comunitat. I deixant de banda l'anterior hiperbòlica dignificació del propietari --gran ó mitjà, naturalment-- de terra, les frases ~~xx~~ guanyen un relleu especial, representen el temor d'una àrea social més o menys gran però ben influent al País, davant la seva fatal pèrdua de poder, almenys a ~~xxx~~ partir de les posicions des de les quals l'havien exercit abans de la guerra. El llibre, escrit en l'època en què l'estraperlo --el nou-- batia el seu ple, hauria tingut indubtablement frases més desolades sobre les fortunes "nòmades" i "judaiques".

L'important és que el llibre, per tot això, no era una visió estrictament personal, d'autor. Al País Valencià, sobretot a les comarques de la Ribera, a una de les quals havia nascut i tenia propietats M. Domínguez, ~~xxxxxx~~ l'al.legat, en el cas d'haver assolit prou propagació, l'haurien subscrit molts propietaris.

La seva ~~xxxxx~~ especial perspiciàcia i sensibilitat davant les qüestions que afecten la seva classe han fet de Domínguez un personatge important, com seguirem veient en períodes posteriors.

Mentre, en aquells primers anys, aparegueren més llibres i més escrits que provaven ~~de~~ d'oferir interpretacions sobre la totalitat del fet valencià: Valencia (1949) d'Azorín, les Memorias

de un setentón (1942-48, 6 volums apareguts abans en forma d'articles a "Las Provincias") de Llorente fill, i potser alguna cosa més. De tot això, el que distingeix el de M. Domínguez, ja en principi, és la seva voluntat d'acarar-se al futur. Les obres de Martínez Ruíz i Llorente i Falcó son balades du temps jadis. Alma y tierra... resumia allò que l'autor trobava de millor en el passat immediat valencià i en feia un model per a l'esdevenidor.

El teatre

La reaparició de representacions teatrals en català a la ciutat de València, en la postguerra, és tardana, com a Barcelona (cap al final de la guerra mundial, segon Molas; des de 1946, segon Fàbregas) i com a Ciutat de Mallorca (1948, segons G. Mir).

Si bé al País Valencià, com hem vist, la repressió del català no fou tan forta com a d'altres llocs, en el terreny teatral la represa, quant al teatre comercial, no es va produir fins a les acaballes de 1945, en què la companyia de Vicent Broseta aparegué al teatre Alkàzar amb obres de repertori, anteriors al 36.

És possible que en anys anteriors hi hagués hagut representacions a alguna societat recreativa, en alguna festa major d'un poble, etc. I, en tot cas, hi hagué "miracles de sant Vicent" cada any.

En 1946 --hi havia 5 sales comercials a la ciutat-- hom donà obres en català, de tres companyies, a tres sales. La peça més destacada pel públic fou la revista musical La cotorra del Mercat de Francesc Barchino (autor molt popular abans del 39, mort el 1955) i música de L. Magenti. Assolí més de sis-centes representacions, a diversos locals, i fou ~~dzza~~ duta a diverses ciutats valencianes, a Barcelona i a Mallorca.

Altres obres, a banda algunes "clàssiques" anteriors com A la vora del riu, mare (1919) de Maximilià Thous i Faust Hernández Casajuana, música d'Asensi, foren Anna, ¿hi ha foc?, dels mateixos autors; Crucigrama familiar de Josep Maria Beltran i Alfred

Sendín i Galiana; El xrellonge de l'ajuntament, de Lluís Martí i Alegre; La sort no és pa qui la busca, de Josep Gregori; Vostè s'enrecorda de...?, de Josep Carbonell; La dignitat dels demés, de Rafael Manzano; Com s'aprofita un milló, de Josep Martínez Rodrigo; Les males llengües, de Ramon Andrés i Cabrelles; Nòvios a la planxa, d'Hernàndez Casajuana; El ser honrat ~~no~~ és negoci, de Torres del Álamo i Jaime Herrán (traducció de l'actor Josep Alba); El tio Estraperlo, de Jesús Morante i Borràs; Enredro de catxerulos, d'Hernàndez Casajuana i Antoni Lara (Tono, "el cono- cidoUhumorista de 'La Codorniz'"), etc.

És a dir, junt a obres d'èxit anterior, d'altres noves d'au- tors "consagrats" (Martí, Casajuana, Morante...), estrenes de nous escriptors i traducció del castellà, segons un ~~enxaxat~~ costum ja antic en el teatre local.

Algunes assolien un cert èxit: la de Morante tingué 150 repre- sentacions a València i passà després a Barcelona i, traduïda, a Madrid.

El 13 d'octubre de 1947 s'estrenà un intent de --això hi veie- ren les cròniques periodístiques-- dignificació de l'escena local en vernacle: Les Malaenes, de Martí Domínguez, per la companyia de J. Alba.

Durant aquesta temporada (1947-48), excepte aquesta provatura que, per molts motius, havia de tenir l'èxit assegurat, només hi hagué obres d'autors coneguts: El Micalet de la Seu, de Josep Pe- ris Celda, amb música de Martínez Bàguena (100 representacions); L'alcalde de Favara o encà hi ha moros en València, de Morante; El pobret ~~★~~ agüelo, de Josep Maria de la Torre; El microbi dels cels (sic: per 'gelosia'), de Francesc Comes; Adiós, vida meua,

de Sendín Galiana i Manglano; Saions i granaderos, d'Enric Beltran (100 representacions).

Alguna cosa no hi devia funcionar. En la temporada 1949-50 la presència del català als escenaris de la ciutat fou molt reduïda. El darrer trimestre de 1949, sols hi hagué unes poques sessions, en què la companyia de Vicent Broseta presentà una reposició: El màrtir del poble, de Morante. El 1950, fins a l'estiu, hom estrenà La rebomba atòmica, del mateix autor; Tot per un piso, de Beltran i Sendín; El iaïet, de Beltran, Vostè és mon pare, de Peris Celda; i Quico Sentències, de Josep Gregori.

En setembre de 1950, una obra de preguerra, Cançonera valenciana, d'Estanislau Alberola i estrena de La rabosa, de Josep Carbonell, més algunes altres reposicions, a l'Alkàzar, teatre que, amb interrupcions, mantingué durant la temporada 1950-51 una companyia de comèdies en català. Algunes obres estrenades foren: Entre dos volers, de Zurita i Salvador Chanzà; El mercat negre, de Saura Fenollosa; El tio del telescopio o Els platillos volantes, de Morante; Mister Gàbia, de Carmel Vicent.

El mateix teatre, durant el cicle 1951-52, donà La muntanya d'or, de Morante; Història d'una escaleta (Historia de una escalera, d'Antonio Buero Vallejo, que aquest sainet potser parodiava, s'estrenà a València en abril de 1950); La lletja impacient, de J.M. Beltran; La dolçor d'una llàgrima, de Joan Antoni Muñoz; Tornar a voler, de Duyos i Bruguera; Les filles de Pere Pansa, d'E. Beltran, etc. La qualitat devia ésser ben baixa. El cronista de l'almanac de "Las Provincias" ho assenyala en dir que, més que les estrenes, ~~saxà~~ "será la reposición de Mentirola i el tio Lepa, de Escalante (...) la que obtenga una acogida más efusiva del pú-

blico".

En 1953 el panorama fou ~~xxx~~ semblant, l'Alkázar fou l'única sala comercial que posà obres catalanes, entre les quals: Tapa't cego, que te veus, En un vagó de tercera..., d'Artur Casinos i Guillem; Quan se casem?, d'Alfred Garcia; Pos sí que va l'haqueta, de J.M. de la Torre; Les barraques de Batistet, de Carmel Vicent Surià; El conflicte del Marquesito, de Joaquim Saura; Un treballador de casta, de Josep Carbonell i Vicent Novella; El dia del juí, d'Albert Marzal; Apunteu-s'ho en el cor, d'Enric Albi; De Cuba a Dénia i parada en Russafa, de J.M. Beltran; El so Pere l'herbolari, de Clement Cercós; Els faròls, de Ll. Martí i una "farsa humorística" que assoliria alguns centenars de representacions, Eixa dona és ton pare!, de Josep Maria Beltran. De més a més, un teatre d'estiu programà algunes obres de repertori.

Cal advertir que la quantitat de títols reportats, en aquesta i les altres temporades, és ben enganyosa: molt sovint es tracta d'obres curtes en un acte, de les quals se'n representaven tres en una sessió, més un "fi de festa".

En 1954 trobem La València de ma hui... o iva la puerta!, de Peris Celda; A eixe el case jo, d'A. Casinos; Bandera de pau, de Morante; El nebot de mon tio, de Casinos; Matrimoni sense donar, de J.M. Beltran i El nòvio de ma sogra, de Joan Antoni Muñoz.

L'obra més representada del 1955 fou Al poble!... Al poble!..., de Sendín i J.M. Beltran. Hom estrenà també La tòmbola, de J.A. Muñoz i J.M. Juan i Garcia; Un marit al preu que siga!, de Rafael Ibáñez; Casa't, casa't i voràs, de R. Ibáñez i R. Manzano; El roser encantat, de J.A. Muñoz i J.M. Juan; Amor i creïlles, d'Artur Moli-ner i Se canvia moto per sogra (alguns centenars de representacions),

de J.A. Muñoz i J. Armero, que seguí en 1956, junt a Mare, estic chalao, de R. Ibáñez; Una parella de tres, de J.M. Beltran; Sóc un semat, d'Armero; L'ou de Colon, de Moliner; Cara i creu, de Francesc Moran Hernández; També els marits vénen de París, de J.M. Beltran i A. Casinos, etc.

En 1957 l'Alkàzar només dedicà algunes sessions al teatre en català: en gener a l'obra de Beltran i Casinos i en setembre a S'ha perdut una nòvia, del primer.

A partir d'aquest moment el teatre "valencià" desapareixerà gairebé dels escenaris comercials i serà substituït per la revista. Cal, potser, detallar el procés de desaparició, els intents de recanvi sobre els mateixos supòsits i, finalment, el ~~canvi~~ per un teatre totalment distint.

Durant tota ~~la temporada~~ 1959 només hi hagué dues companyies que representessin en català: una, els tres dies de Pasqua; l'altra (cinc sessions), a l'aire lliure, dins de les gestes de la fira de Juliol. Repertori habitual i ja estrenat: Morante, Alberola, Escalante... La situació real es fa més clara si tenim en compte que durant tot l'any passaren per la ciutat de València 64 companyies. La relació castellà-català és impressionant.

En 1960 la situació fou ~~una mica~~ equivalent. Una obra nova, de Martí Domínguez, No n'eren 10?, de tema bíblic, tingué unes poques representacions, protegides, en setmana de Passió, a càrrec del grup artístic de l'Aula Ausias March, dirigit per Josep Maria Morera. En la companyia, alguns futurs intel·lectuals, militants de l'idioma (Aracil, Cucó, Climent...). Durant la fira de Juliol, hom féu un altre Festival del Sainet Valencià (Escalante, Melià, Casinos, Casajuana, etc.). Durant tot l'any, contra això, passaren per València 64 companyies en castellà.

En el 61, durant solament 10 dies, i en juny, hi hagué obres de repertori a l'Alkázar. Es repetí el festival de sainet i es va produir, tanmateix, una novetat: un grup d'artistes, dirigits per Pepín Salvador, inaugurà un teatre (situat a l'extra-radi de les sales d'espectacles) i el titulà Teatre Valencià. Hi representaren obres com ara La pesca de la ballena i Per la fam d'heretar, de Peris Celda; Tot per un xiquet i El llenguatge del tabaco, de Felip Melià; Catarroja descoberta, d'Enric Beltran i Josep Marco; En un vagó de tercera, de Casinos; El tio Estraperlo, de Morante i El veïnat i El fava de Ramonet, de Ll. Martí i Ismael Sernequet.

L'experiència durà ~~x~~ fins 1963, ~~x~~ portà una vida precària i acabà amb un desastre econòmic dels promotors. Només s'hi feien representacions dos o tres dies per setmana. Aquell any hi hagué, a més, algunes representacions escadusseres al Talia (Casa dels Obrers) i al Patronat de la Joventut Obrera (teatres petits de institucions catòliques; públic vell). I, també, durant sis nits i amb el repertori de costum, els festivals de la fira.

En 1964 només onze dies (~~x~~ en juny), es representà Un deshonrat amb molta honra, de J.M. Beltran, alhora empresari i director artístic. Hi hagué set nits de festival, a juliol, tres de les quals dedicades a Arròs amb fesols i naps, de Peris Celda.

El declivi és progressiu. Encara en alguna temporada hi ha empresaris que s'arrisquen i val a dir que no sempre fracssen. L'intent més reeixit econòmicament és potser All-i-pebre i ensa-
~~xxx~~ là, de _____, una revista estrena-
 da el 1967 i que tant en la versió original catalana com en tra-
 ducció castellana (1968) tingué una gran quantitat de representa-
 cions. Aprofitant l'èxit ~~xx~~ es van representar algunes revistes
 més, com Bomba va, d'Hernández Casajuana i L. Magenti o Si en vols
 més... para el cabàs, de Sendín i Clèrigues, totes dues el 1968.
 L'any següent encara hi haurà deu dies, al Russafa, de comèdies
 còmiques. És pràcticament el final, almenys per ara.

Paral·lelament a tot això hi ha una tradició de sainets, molt sovint "a propòsits" que es representen per unes determinades fes-
 tes. A bona part dels pobles valencians, durant les festes majors, companyies locals o de fora porten obres de repertori, que sem-
 blen tenir el mateix èxit que quan s'estrenaren, algunes fa més de cinquanta anys. És un aspecte curiós de pervivència en el gust del públic rural. A Alacant per les fogueres, a València per les presentacions de falla o a Castelló de la Plana, per la Magdalena, el fet es repeteix. O a Morella, o a Elx, durant les festes respectives. A Alcoi hi ha tota una literatura de sainets escrits per autors locals sobre la festa de Moros i Cristians. A partir de 1962, trobem, d'Armand Santacreu, Primer la festa que els mobles, Un tapió per mig, Em veig negre pa eixir d'engre, Un fester en el segur, Llevadura de fester i Festejar no és casar-se; de Joan Valls i Jordà, un volum de Sainets alcoians (1972) aplega els titulats El primer tro, La visita del Blavet, La filla del cop, El crit de la festa; resten inèdits, del mateix Valls,

Tot per un balcó, El xafarot de mon pare, En espera del niu i L'Alferis entra en casa.

A Castelló de la Plana, l'autor de comèdies populars més conegut és possiblement Josep Barberà i Ceprià, que ha editat Del meu raval (1948), Del mateix raval (1951) i Les trapisondes de Tafolet (1952), aplegades el 1952 en un sol volum: Tres comèdies.

A Elx, Vicent Alarcon i Macià ha publicat la "comèdia de costums il·licitanes" El tenòrio de Alsabares (1952). A Benidorm, Pere Maria Orts i Bosch escriví Arribada d'una imatge de la Verge a Benidorm (1972), per a les festes de la població. A Morella, Julià Sanjuan i Pascuañ publicà Els majorals del Corpus, un quadre costumista. A Alzira, Josep Arminyana, autor de Voreta el Xúquer,⁽¹⁹⁶²⁾ obra rural sobre la patrona del poble, la Mare de Déu d'Aigües Vives.

Val dir que totes aquestes dades, excepte les d'Alcoi, es refereixen a obres editades. Sens dubte n'hi ha moltes més inèdites que a poblacions d'escassa o nul·la activitat escènica han mantingut un cert gust per una determinada forma de teatre.

Hi ha una qüestió a la qual em referiré més endavant, és l'existència, a les poblacions importants, de nuclis teatrals en castellà, fora dels circuits comercials. El cas més notori sens dubte és Alcoi.

Algunes notes sobre la desaparició del "teatre valencià"

No existeix encara cap estudi rigorós i informatiu sobre el conjunt de la producció teatral en català del País Valencià durant el segle XIX i la part del XX que hem viscut. Les notes que segueixen no poden substituir aquesta absència i són, per tant relatives.

Allò que generalment s'anomena "teatre valencià" és un subgènere que té les seves arrels en el sàinet d'èxit del XIX; lingüísticament és pobríssim, castellanitzant o bilingüe; ideològicament, reaccionari; escènicament, completament mancat d'imaginació. La major part de les vegades adopta la forma de peces curtes, humorístiques i/o moralitzadores (moralitat petit-burguesa), d'ambient rural o menestral, desdibuixat, reduït a tristos tòpics. Els autors, de vegades també actors, són d'extracció social popular, amb un minso bagatge cultural, que s'han trobat encara més agafats per l'escarransit i miserable ambient que la cultura catalana ha mantingut al país en cada un dels moments d'existència d'aquest "teatre".

Esquemàticament, diríem que mig-abandonant els tòpics divinitescs, no en troba d'altres fins ben entrat el XX, sobretot durant la dècada del 20 i la següent fins al 1936. Els intents de crear un drama naturalista (Rafael Martí i Orberà) o una comèdia vagament europea (Hernández Casajuana, Morante i Borràs) no tingueren èxit, en bona part per incapacitats dels autors.

La generació literària que els manuals anomenen "de 1930" (C. Salvador, Almela, Enric Duran, Artur Perucho, etc.), amb més possibilitats intel·lectuals pròpies, en un ambient més viu i amb plantejaments de renovació política i cultural innegables,

va entendre que el gènere podia ésser un bon vehicle d'expressió de molts tipus d'idees. No arribaren però a connectar veritablement amb el públic i la guerra, de tota manera, acabà amb les provatures.

Reiniciades les representacions, el 1946, més o menys en les mateixes mans que deu anys abans, els mòduls teatrals anteriors es mantenen fins que deixen de tenir el menor èxit. Hi ha algun petit intent de melodrama, un cert ús temàtic de fets nous (l'estraperlo rural, sobretot) i alguna forma més baixa d'humorisme. Tot això barrejat amb les reposicions escaients per a atreure el públic que l'edat ja era segur. Aquest públic, tanmateix, s'acabaria perdent totalment.

És significatiu que l'anònim cronista de l'any teatral a l'almanac de "Las Provincias" per a 1947 (temporada de 1946), que potser era T. Llorente i Falcó, escriuís com presenciant les primeres obres en català de postguerra "aunque estaban convenientemente remozadas, los espectadores nos quitamos unos años de encima". Efectivament, era el mateix teatre --encara que els títols fossin distints-- anterior a la desaparició i posterior victòria de "Las Provincias". La il·lusió era perfecta, molt teatral. I, a la llarga, catastròfica.

En el balanç precedent hom pot constatar que la represa fou, més o menys, enèrgica i que paulatinament anà minvant fins a desaparèixer, després de passar per la forma vergonyant de festival municipal de fira de juliol.

En aquest fet intervenen molts factors, entre els quals no hi ha dubte que ocupa un lloc important la crisi brutal que el teatre comercial pateix a Occident, almenys, des de l'acabament

de la segona guerra mundial (1945). Aquest fenomen és probablement irreversible, si bé darrerament hom pot constatar una revifalla de l'interès pel teatre, entre públics nous, arribats a l'edat d'actor o d'espectador després de la guerra espanyola.

De tota manera, pel que fa al "teatre valencià" han intervingut uns altres factors, intrínsecs i, per dir-ho així, estructurals. Entre d'altres, el fet que fos una activitat en crisi permanent, sobretot durant el segle XX. Entre 1908, almenys, i 1975, hom pot documentar diverses polèmiques (gairebé una per dècada, excepte la del quaranta), aparegudes a la premsa local, sobre la dubtosa pervivència del gènere i les solucions que el podien salvar. Totes aquestes polèmiques, encara no estudiades a fons, solen tenir el mateix ~~text~~ to i les mateixes variants en la polèmica.

Un altre factor és, sens dubte, la qüestió idiomàtica. Al País Valencià no hi ha encara un estudi detallat del deteriorament lingüístic, posem per cas, entre la guerra del francès --o la Restauració borbònica-- i la guerra del 36. Ni tampoc sobre els temps posteriors. Ara, és innegable que la derrota republicana del 39 va representar un contratemps més, potser més greu que els que el precediren. Això afecta, en primer lloc, el públic que, cada cop més forçat al canvi idiomàtic, troba substituïus al "teatre valencià" en un teatre en castellà igualment humorístic i moralitzant, sense solta, que de més a més té una aparença de modernitat que les obres locals en vernacle no ofereixen.

El procés de castellanització, tanmateix, no ha estat rectilini. El "teatre valencià" tingué una permanent funció d'espectacle d'evasió entre 1946 i la dècada dels 60. La substitució fou lenta. Però segura. Ben aviat els empresaris s'adonaren que la mateixa funció l'acomplia, amb guanys més elevats, la revista --quan s'hi pogué

tornar sense greus problemes de censura i amb possibilitat d'explo-
tar els mecanismes mínims que la revista comprrta-- . Immediatament
substituïren "teatre valencià" per revista. I, com he dit, per al
públic que no sempre demanava revista, hi ~~havia~~ havia els succeda-
nis del tipus Paso.

L'intent de crear uns efectes mercantils propis amb la creació
de Teatre Valencià (1961), ja hem vist que fracassà. El seu promotor
i director, Pepínx Salvador, ha declarat recentment "La gente no res-
pondió y los organismos oficiales tampoco me ayudaron. Llegó un día
que actuamos para quince espectadores (...) quedé endeudado para cin-
con años."

Qualsevol hauria comprès que els "organismos oficiales" no
podien tenir cap interès a col.laborar al manteniment d'un teatre
permanent en vernacle. Els festivals de la fira de juliol~~h~~ tenien tot
un altre mecanisme, espectacles vergonyants (com els Jocs Florals)
i de vida curta. D'altra banda sembla, segons alguns testimonis, exa-
gerada la xifra de quinze espectadors en alguna sessió del Teatre
Valencià. En ~~algix~~ algun moment, en foren menys.

I, tanmateix, hem vist com unes poques obres assoliren un nom-
bre positiu de representacions i, per tant, van produir alguns guanys
econòmics. Però el "teatre valencià" era incapaç dex repetir la juga-
da i de treure'n conseqüències. L'èxit d'un "tema" era seguit per una
sèrie de reiteracions en altres peces cada cop pitjors, no per una
recerca de temes nous no de noves fórmules. En el teatre, com en tan-
tes altres coses, el que s'instal.là al País Valencià fou un mer
intent de continuar els ~~XXX~~ anys de la primera dictadura o els més
reaccionaris ~~de~~ ^{dels de} la segona república.

Al costat d'això cal afegir un altre fenomen que he res seguit des del darrer quart del XIX fins i ara i que només en els darrers anys ha desaparegut. És l'absència gairebé total del teatre del Principat o de les Illes, en català, als escenaris valencians. Possiblement, durant tota la postguerra i en els circuits estrictament comercials de la ciutat de València --que en aquest cas ho diu tot-- només hi ha hagut dues obres en vernacle vingudes de Barcelona: Ja tenim 600 (19), de Jaume Llantanyola i Terra baixa (setembre de 1946), de Guimerà. I, ja en traducció castellana, la mateixa darrera obra (1948), El místic (1948) de Russinyol i un èxit relatiu de La ferida lluminosa (1955 i 1956), de Sagarra. El perpetu tancament del "teatre valencià" davant els nous fenòmens culturals i davant la realitat escènica de la resta dels Països Catalans fou, com abans del 1939, pràcticament total. La possibilitat, si més no, d'adaptacions dialectals, ni tan sols fou plantejada. En contrapartida, ja ho hem vist, algunes obretes locals anaren a Barcelona i a Mallorca i cal pensar que no sense un cert èxit.

Lògicament, tot això no es va pas produir sense alguna protesta o, almenys, sense que algú, més o menys lligat al fet teatral, es plantegés la necessitat de solucions davant la davallada, vertiginosa i palmària.

Ja en 1949 R.D. (Ricard Dasí?), a "Las Provincias" (15 de novembre), tractava de confegir un diagnòstic de la situació: en plena temporada no hi havia representacions en vernacle; Pep Alba i Daniel Benítez, dues figures del gènere, es passaven, amb armes i bagatges, a la revista en castellà; els espectadors, més aviat de "condición modesta" no podien pagar entrades excessives, dèficit que potser impedia la realització de

temptatives; el "teatre valencià" mancava absolutament de divulgació "por la província": les companyies ni s'hè havien plantejat; no existien autors joves; etc.

A la vista d'aquestes dades el periodista trobava possibilitats de remuntar la dificultat donat que existia un local (l'Alkàzar) que podia esdevenir monolingüe, i un empresari (Broseta) que semblava disposat a dedicar-s'hi. Aconsellava l'ajut estatal (en particular de la diputació), per^a estendre el teatre en vernacle pels pobles.

Ja hem vist que la solució de l'Alkàzar fou passatgera. La diputació, en aquells moments regida pel falangista valeroso Adolfo Rincón de Arellano, poc interès podia tenir a moure un dit per la "salvació" del teatre local.

En 1951 i des d'un altre punt de vista, Francesc de Pau la Burguera, autor teatral novell aleshores, clamava al mateix diari (12 de juny) per la renovació teatral, a partir d'obres i autors, ^{pensant} ~~pensant~~ que aquest canvi resoldria la manca de públic. Es tractava, per a ell, de trencar amb la comicitat barata (no amb el teatre còmic), d'introduir el drama i la tragèdia i d'educar els actors culturalment i tècnicament sobre la base dels qui ja existien.

Quant a l'empresa, deia, potser no calia comptar amb la iniciativa privada, que no s'arriscaria, sinó amb la protecció oficial.

Com a inici de resolució Bruguera proposava la creació d'una agrupació teatral d'assaig que posés en escena obres de qualitat, encara que fossin traduccions de grans èxits no vernacles, clàssics o moderns.

En 1961, Faust Hernández Casajuana ressuscità la qüestió posant l'accent en la manca d'un local establiment dedicat al gènere, i proposà que l'ajuntament de la ciutat de Valencià hi creés un Teatre Municipal.

En 1962, a l'almanac de "Las Provincias", Ferran Vizcaíno Casas tornava sobre el tema, en plànyer la desaparició de l'edifici del teatre Serrano (antic Nostre Teatre de l'editor i empresari Vicent Miguel i Cancellor), que durant la dècada de 1930 es dedicà alguns anys íntegrament al català.

No cal dir que totes aquestes proposicions d'anàlisi i de solucions restaren inútils.

L'intent més seriós, fins ara, d'explicació del tema i, alhora, de suggeriment de possibles solucions, pertany a Joan Fuster (1969), el qual atribuïa la crisi de l'escena local valenciana en català, principalment, a la llarga sèrie de renúncies dels autors valencians, monogràfics en l'ús d'uns quants clixés miseriosos que a la llarga havien de cansar el públic. Es plantejava, també, la necessitat d'un local --almenys un-- dedicat sistemàticament al català i, naturalment, les possibilitats, reduïdes però certes, que el teatre de cambra aportava, si més no de cara a una certa mena de públic.

L'article de Fuster, optimista quant a la clientela potencial de les sales, era discretament dubitatiu davant la capacitat dels factors teatrals preexistents per a generar, ells mateixos, la reforma que el gènere demanava --amb la seva desaparició dels escenaris-- arreu del País Valencià.

D'altra banda, i al llarg de tots aquells anys, la renovació s'anava congriant en un llarg procés, no massa ric però, per ara, definitiu, que haurem de tractar més endavant.

EL DICCIONARI ALCOVER-MOLL

No calen testimonis per a afirmar que durant alguns anys de la postguerra el diccionari iniciat per mossèn Alcover representà un vehicle ben actiu per a mantenir el sentiment nacional, tot i que no estava encara publicat. I potser, més que res, per això mateix: les seves característiques de "projecte" a realitzar i, precisament, de projecte que havia de conjuntar esforços de tota l'àrea catalana. Francesc de Borja Moll ha explicat en la Introducció a l'obra (1er. volum, segona ed.) les vicissituds que travessà el diccionari. Són episodis, podríem dir, interns. Alguns periodistes barcelonins (J.L. Espinàs, per exemple), ha donat compte del que representava per als escriptors que col·laboraven i al capdavant per a la ciutadania fidel, trobar cada any la parada del diccionari a la fira del llibre.

Al País Valencià, i deikant de banda l'entrada de Sanchis Guarner (1943) en la redacció de l'obra, fou cap a 1950 que es va constituir una comissió patrocinadora de la qual formaren part, en principi, els senyors: Agustí Alaman, F. Alcaide i Vilar, Emili Beüt, Joan B. Carles, Salvador Carreres, F. Cerdà i Reig, E. Domínguez i Barberà, D. Duran i Fortajada, S. Ferrandis Luna, D. Fletcher Valls, Joan Fuster, Josep Giner, Nicolau Primitiu Gómez --que després en seria president--, H. González i Martí, Leopold Martínez i Vidal, Josep Onbuena, Ramon Palau, Adolf Rizueta, Joaquim Reig, Baltasar Rull, Carlos Salvador, baró de San Petrillo, Julià San Valero, Francesc Soriano, Vicent Sorribes, Maximilià Thous i Llorenç, Egeasi Villalonga i Artur Zabala.

La comissió edità un opuscle de propaganda en el qual, entre altres precisions, es definia el diccionari com a "inventari de la

Llengua Catalana" a partir, entre altres fonts, del parlar vivent a les diverses regions. Aquest paràgraf és particularment significatiu per tal com la comissió patrocinadora, que editava l'opuscle, era formada per persones de molt diversa procedència ideològica i de molt distinta projecció futura, fins i tot davant aquesta mateixa definició. Trobar els nous d'ambuena, de Beüt, en aquesta llista, resulta un estímul superior per a molts valencians d'ara.

(desembre 1957)

Alguns articles de diari, una exposició i, sobretot, la conferència de Francesc de Borja Moll a la clausura dels cursos de llengua de Lo Rat-Penat (10 juny 1961) quan ja s'havien imprès nou dels deu volums volums de l'obra, van donar una certa difussió al Diccionari al País Valencià. Precisament, la conferència d'en Moll tractava sobre Mossèn Aicover i el País Valencià (1962), i feia un resum de la biografia de l'iniciador, dels treballs del repertori i, també, de les aportacions valencianes al conjunt, des del començament: Fullana, Salvador, Bonchis Sivera, Barberà, Rodrigo Portegàs, Garcia Girona, Josep Pascual Tirado, Ll. Róvest, Guinet, Gaietà Huguet, etc.

UNIVERSITAT. PRIMERS ANYS

La universitat valenciana contemporània mai no havia mostrat un excessiu interès pel fet social que l'envoltava, si exceptuem alguns noms, pocs, de professors i catedràtics, valencians i no va lencians. Les obres d'alguns historiadors, metges i científics, més els cursos de català professats pel franciscà Lluís Fullana i Mira (1872-1943) entre 1917 i 1928 (suprimits per la dictadura), i l'ini ci d'entrada de la colla d'Acció Cultural Valenciana en els rengles professorals, fóra tot el que podríem al·ludir en una visió apressa da. Sense els equivalents a uns Estudis Universitaris Catalans o al període d'autonomia universitària, la universitat valenciana fou un apèndix més en l'encarcerada baluerna estatal espanyola. Morts entre 1936 i 1940 diversos catedràtics, d'esquerra o de dreta, exiliats d'altres (entre ells, el rector Josep Pucho) i passats per l'oportú procés de depuració els qui restaven, el mecanisme recomen çà les seves activitats amb els canvis que calia. Fou nomenat rector José María Zumalacárregui y Prat, que ja ho havia estat durant la primera dictadura, i degans diversos addictes o vells conservadors. Hom organitzà les milícies falangistes consegüents perquè vigilessin l'alumnat. Excepte alguns homenatges (com el de Lluís Vives, en juny de 1940) potser el primer senyal d'atenció per la cultura del país fou d'un catedràtic, andalús, Francisco Sánchez-Castañer, que ocupà la càtedra de llengua i literatura espanyoles el 1942. Entre aquest any i 1948 realitzà una certa activitat dintre de la qual hom pres- tà interès a problemes culturals valencians. Sánchez-Castañer prote- gí els primers cursos de català professats per Sanchis Guarner. I propicià altres manifestacions. Conferències del pare Batllori, de

Xavier Casp (28-III-46, sobre Literatura catalana contemporània)
 un cicle de Vicent Calvo i Acàcio sobre literatura valenciana en
 tre la Renaixença i aquells temps (nov.1945-febrer 1946), etc.
 Permeté recitals: de Casp (10-I-46, del llibre ^{la} inquietud en calma)
 i sobre poetes catalans contemporanis (28-III-46), de López-Picó
 (30-III-46, antologia de poemes inèdits). De més a més, la càtedra
 publicava uns quaderns titulats "Mediterráneo" (a més de 20 números,
 en entre 1943 i 1953), en els quals s'inscrivien col.laboracions en
 català i estudis sobre literatura catalana de diversos autors, en-
 tre els quals Lluís Guarner, Artola, Bertran i Oriola, Casp, Miquel
 Forteza, Pere Bohigas, Givanel i Mas, Montoliu, Dolç, Jordi Rubió,
 Guillem Colom, Estelrich, Sanchis Guarner, Josep Sureda i Blanes,
 etc. Hi hagué almenys dos números monogràfics sobre tema català
 (9-11, dedicat a Jacint Verdaguer; 21-22, a Lluís Costa i Llovera),
 a més d'articles del mateix caire en altres sortides de la revista.
 Hom edità també, en volums a part, dins la col.lecció Mediterráneo,
 treballs per als mateixos homenatges.

També Sánchez-Castañer contribuí a la celebració del V Centenari
 de la mort d'Ausias March (març 1959) a la universitat, en què des-
 tacà la lectura d'un Stogi d'Ausias March de Lluís Tarradell i
 d'una selecció de poemes de March, comentats per Casp i recitats per
 Ramon Pelejero --que després seria Raimon--, Josep Alarte i Josep
 Lluís Galindo. D'altra part, l'homenatge tingué diferents actes
 extra-universitaris en què intervingueren "Lo Rat-Penat" i altres
 entitats, a València i Gandia, amb conferències d'Almela, Igual,
 M. Domínguez i M. Guarner.

EL "AULA LUSIAS MARCH"

Fou precisament entorn del nom del vell poeta quatrecentista que es va formar un grup que durant alguns anys influí fortament en l'interès que dins la universitat havia de congriar el problema català, abans del naixement dels grups polítics més atents a la qüestió. L'Aula Lusias March, creada el 1959, dugué a terme nombroses activitats en les quals, sota un aire acadèmic i culturista, platien pensaments i tendències més terra a terra, que després es definíex entera a programes estrictament polítics. L'Aula mantingué nombroses activitats: cicles de conferències, lectures poètiques, recitalls i col·loquis, commemoracions, etc. Per exemple, va celebrar (20 gener 1961) un homenatge a Jaume Vicens i Vives, en el qual intervingueren igual Ferradell, Alfons Cucó i Joan Reglà. Tant el primer com el segon van lligar la personalitat intel·lectual de Vicens al problema valencià. El primer, parlant de la preocupació de Vicens sobre els seus darrers anys, el país Valencià, objectiva l'aspecte conegut article Presència valenciana. El segon, sent de Vicens el símbol d'un poble i exigint dels valencians una responsabilitat, davant el propi país, paral·lela. El text de Cucó (o un resum) fou publicat per "Barra d'or" (abril 1961, ps. 6-7).

L'Aula organitzà també homenatges a Ferragall (amb conferències de A. Ferreres i M. Solé i lectura de poemes per R. Pelagero), a Jesús Arnest Martínez Ferrando (a càrrec de Josep Camaróna, Antonio Ubieto i Miquel Solé, el 17 de febrer de 1961) i a d'altres escriptors catalans. Organitzà un curs de llengua catalana (1962), que pel seu mateix títol ja resultà inquietant. Organitzà diversos

cicles de conferències. Entre 1960 i 1962, Josep Gallarín parlà sobre Toynbee, l'occident, el món i el cristianisme; Vicent Ventura, de la cultura i les estructures socials; Jordi Carbonell de La revolució literària de Joan Roís de Corella (11-2-61); Sanchis Guerner, de L'expansió del català a l'Estat llatí (3-11-62); etc. Organitzaren lectures literàries (Bernat Garcia Aparici, Diana Palmer, Alfons Font). Cicles de conferències col·loquis amb el títol "Memòria de les idees" (1962).

* Els membres de l'Aula, els organitzadors d'aquesta actes eren els mateixos que col·laboraven a les revistes universitàries ("Concret", "Bisbet") i, si fa no fa, els obrers d'intel·lectuals que es organitzaven a treballar públicament a finals de la dècada: Cucó, Mira, Ripera, Llorens, Blasco, Llobregat, etc.

La beateria universitària, la malfidada de la institució, junt a inquietuds polítiques i culturals que no podien trobar-hi resposta, havien de trobar en aquells anys --abans de l'enfonsament del SEU i de la creixent politització universitària, que a València no començaria a ésser massiva fins 1961-63-- actituds d'aquesta mena, evidentment culturalistes i necessàriament tancades dins l'àmbit universitari, malgrat els intents voluntaristes dels promotors per sortir-se'n.

De tota manera, això creava dins la universitat valenciana, especialment entre els estudiants de drets i els de filosofia i lletres (aleshores concentrats al mateix edifici) una certa ebullició entorn de problemes llargament silenciats: la història, la llengua, els problemes del moment al País Valencià. I, sempre, en clara connexió amb les provatures corresponents de la resta dels Països Catalans, al anys en la voluntat dels qui organitzaven els actes i la defensa.

A aquesta connexió, però, no s'havia totalment formalitzat en un pensament polític clar. Era, més aviat, el producte instintiu d'una indefensió. El grup d'universitaris es trobava forçosament mancat d'uns estratges locals reconeguts i eficients, novés en contacte amb el grup de "Torre" o amb alguns dels seus membres, especialment Joan Auster, que encara no havien assolit tota la seva funció cívica --positiva o negativa--.

És en aquest context que cal entendre --encara-- una carta de 59 joves valencians (probablement de majoria universitària) publicada a "Serra d'Or" (abril 1961) i a "Foc nou" (París, setembre 1961) com a "carta obertaxix als intel.lectuals barcelonins". A partir de l'aportació d'Un segle de vida catalana, el document demanava que, davant l'ignorància de la realitat intel.lectual valenciana i de les seves motivacions nacionals, els intel.lectuals "barcelonins" --és a dir, del Principat-- estudiessin sempre les qüestions a partir de la totalitat dels països Catalans i que deixessin als altres als "regionals". I clamava, encara, contra la possibilitat que es produís totalment l'equació: Països Catalans = Barcelona".

La carta fou contestada a la mateixa revista, en els dos mesos posteriors. Primer, per F. Soldevila, J. Oliver, P. Puig i Quintana, L. Riu i L. Llenç, com a responsables de l'obra que els valencians ~~hac~~ havien pres com a pretext per a la seva reclamació. Després, per Salvador Vives, secretari general dels Congressos de Letges de Llengua Catalana.

A la distància de 14 anys, tant la resposta com l'exigència resulten ben lògics per les circumstàncies. D'una banda, el Principat no es podia fer més de "regional". D'altra, "els joves valencians", so-

davant
bretos els universitaris, "haviem" de demanar auxili ~~de~~ una
situació que als resultava incòmoda i incomprensible. Entorn
d'ells no trobaven sinó respostes insatisfactòries i no hi veien
sinó algun element favorable local i, sobretot, alguns professors
vinguts del Principat, en una universitat i en una ciutat en les
quals les seves sol·licitacions solien de resultar exageradament
extravagants.

REVISTES UNIVERSITÀRIES

De tot aquells grup d'estudiants s'orgiren dues revistes ciclostilades. "Diàleg", de la facultat de dret, publicà el seu número 1 el febrer de 1961. Era mensual, amb intermitències. El darrer número que he pogut consultar és el 6 (març 1962), si bé sembla que un any després encara es publicava. Era majoritàriament en català. Hi col·laboraven Ernest Lleuh, Enric Solà, M. Aracil, M. Farradell, Manuel J. Ardit, J.V. Barquès, R. Ll. Ninyoles, V. Liralles, Jaume Lléres, R. Trias Vergas, etc.

Poc després sorgí "Concret" (კონკრეტი) (~~col·laboració~~ ^{de GENEV} col·la-
boracions 1963), com a "publicació universitària", també bilingüe, amb ~~col·laboracions~~
cles de Liralles, Joan La Combe, C. Jorco, Ferran Zurriaga, Barquès, Vicent Mvaren, Cucó, Mirz i d'altres.

Si l'editorial del núm. 1 de "Diàleg", inequívocament cristia, assignava a la revista la finalitat "que serveixi para dialogar sobre lo que tanta avora he los silenciado. Sobre todo lo que está pidiendo una tra palabra. La palabra que tenemos que decir sobre nue tro país, sobre n estra región, sobre nuestra ci dad sobre nosotros mismos y sobre el mundo nuestro en que vivimos", l'editorial del núm. 1 de "Concret" es plantejava el projecte de servir de revulsiu per a connectar els estudiants amb "el drama d'une societad en tensió" on "hi ha Sen, hi ha injustícia, hi ha lluita. "Concret" creia que "l'únic que justifica ser universitari és encarnar-se en la realitat social i preparar-se per a canviar unes estructures injustes que agonitzen" i intentaria "dir que hi ha homes que són explotats", tot acompanyant-se "a tots els universitaris de bona voluntat."

Però tot, fórm difícil d'establir una divisió ideològica clara entre les dues revistes, que sovint tenen col·laboradors co-

muns. Això no obstant, "Concret" (4, maig 1963) deia de "Diàleg" que "millora sensiblement, encara que hi manca unitat interna i escrupolositat en l'elecció de les col·laboracions." Efectivament, "Diàleg" s'havia convertit en òrgan de la cambra sindical de la facultat de dret, la qual cosa ~~ix~~ atorga una certa dosi d'ambigüitat a la barreja de bona voluntat i desorientació dels primers números.

Com a dada al marge: cal rectificar l'error sovint repetit --a partir de Torrent i Tesis-- que "Concret" substituí "Diàleg".

LES RUTES UNIVERSITÀRIES

Una altra activitat d'aquells anys foren les rutes universitàries --excursions de caps de setmana-- en què els assistents --a la II, 31 març-1 abril 1963: 70--, repartits per grups, discutien un tema determinat. Els acords dels equips eren després debatuts per tots, a l'acabament de la ruta. Les qüestions discutides solien ésser del tipus "Universitat i societat".

PROLONGACIONS EXTRA-UNIVERSITÀRIES

Lògicament, les "ansies redemptores" d'aquells universitaris s'havien de reflectir d'una manera o altra fora del claustre. Així, l'Aula Ausias March tenia relació amb grups de joves de distintes comarques, com per exemple, amb el Club d'estudiants de Cullera (1962). Més durable fou el contacte que alguns elements, els més actius, mantenien, dins de la ratoneta, amb joves ~~d'altres~~ classes socials artesans, botiguers, etc., més o menys atrets pel "valencianisme". La Joventut del dot i altres seccions semblants continuaren durant anys una notable vitalitat que potser seria calcada de la del grup

dels estudiants ja citat: rates, conferències, revistes, etc.

En el rerafons de tota aquesta activitat hi ha la formació dels primers grups polítics del país en la postguerra, tema que espero tractar en un altre treball.

CARLES SALVADOR I ALS CURSOS DE LLIBRE.

Entre els escriptors i polítics valencians de l'anomenada generació de 1930 (per l'antologia poètica d'aquell any) Carles Salvador fou sens dubte qui més energies dedicà a la causa d'ensenyar l'idioma vernen del país.

Abans del 30 ja havia publicat diversos treballs sobre ortografia, morfològia i lèxic. Les seves Normes ortogràfiques i el seu Vocabulari ortogràfic valencià (1935) publicats en els quaderns d'Orientació Valencianista de l'editorial L'Estel, eren la base acordada un any abans a Castelló de la Plana, en un acte en la preparació del qual també prengué un paper important Salvador. Havia estat també el creador de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana.

Durant la guerra civil publicà una segona edició de l'Ortografia valenciana (1934 i 1937), col·laborà a la creació de l'Institut d'Estudis Valencians i formà part (amb Navarro i Borràs, Arriñeta, J. Artola i Ricard Alasco) de la delegació valenciana al II Congrés d'Intel·lectuals (1937) celebrat a València, Barcelona i Madrid. Hi llegí l'informe de la seva delegació.

Després participà a la Miscel·lània Fabra (Buenos Aires 1944) amb un petit vocabulari de Benasual (poble on fou molts anys mestre d'escola), per al qual potser utilitzà els materials que havia aplegat com a col·laborador del Diccionari Alcover-Noll. I pu-

hlicà (1951) la primera edició de la seva Gramàtica valenciana.

L'obra gramatical de Salvador no té ni en aqueix llibre ni en Parlen bé (1954 i 1957, ed. pòstumes a cura de la seva filla, Sofia Salvador i Bonferrer) cap originalitat i, de fet, no hi podríem detectar alguns defectes. De tota manera, especialment la gramàtica, en les seves sis edicions, ha acomplert una funció important, que no pot pas deslliurar-se de l'obra docent de l'autor, encara que a banda i banda del 50 però que guanyarà la seva més gran eficàcia a partir de 1951, any en què crea els Cursos orals i per correspondència de català, a l'Institut, a favor de la presidència de Nicolau Primitiu Gómez-Serrano.

Sanctis Guarnier, en la seva Gramàtica valenciana (1956) ja havia vist en les obres de Salvador "precisió de concepte i concisió i claredat d'exposició". És a dir, es tractava d'obres elementals --potser volgudament elementals-- que tractaven d'inculcar les normes bàsiques de l'idioma al major nombre possible de gent, seguint de banda la formació cultural dels lectors sempre que complissin un cert límit: llegir i escriure. La gramàtica té, de més a més, un aparat d'exercicis que serveixen de base a les qualificacions. En les darreres edicions no hi ha afegit, de més a més, fragments literaris d'autors catalans, per a exercicis bàsics de lectura.

Els Cursos del Institut s'han mantingut fins ara, i han assolit un cert èxit, fins i tot fora de l'àrea valenciana. Entre els professors hi ha hagut els següents: Lluís Alcon, V. Borribes, Enric Batallí i Tironeda, Ferrer Pastor, Ferris Garcia, Ismael Roselló, Guerau, Cervera, Martí Linyana, Albero, Ferrer Soliveres, etc.

L'agrupació d'alumnes dels cursos pública, sense periodicitat, un butlletí no seriati: "Full dels cursos de llengua valenciana".

De més a més, tradicionalment la clausura del curs és celebrada amb una conferència que s'edita. Hi han parlat Coll i Alentorn, Sánchez de Sabdo, Fletcher, Bru, Igual, Alcala, Juster, Dolç, Soler i Godes, Coll, Batet i Llopis, Ferreres, Guarnar, Balau, Sanchis Guarnar, Bru, Segura, Andrés Estellés i Casp.

En 1975 s'ha produït una certa commoció entre el quadre de professors, com a resultat de la política anticatalana de l'any. Alguns s'han separat i han creat la institució Carles Salvador, que continuarà amb els cursos de llengua valenciana, però dubte, mantindrà una més exacta fidelitat ideològica al fundador, que no Cabades s'havia declarat "neutral de la ciutat de València".

Alumnes dels Cursos

1951-52	25
1952-53	130
1953-54	140
1954-55	231
1955-56	220
1956-57	271
1957-58	170
1959-60	542
D'estiu 1960	51
1960-61	271

D'estiu 1961	75
1961-62	574
D'estiu 1962	76
1963-63	163
D'estiu 1963	95
1965-61	451
D'estiu 1964	97
1964-65	476
D'estiu 1965	87
1965-66	458
D'estiu 1966	93
1966-67	584
D'estiu 1967	78
1967-68	503
D'estiu 1968	103
1968-69	443
D'estiu 1969	103
1969-70	413
D'estiu 1970	113
1970-71	521
D'estiu 1971	104
1971-72	439
D'estiu 1972	90
1972-73	415
D'estiu 1973	937

Font: MIIT Anivarsari dels cursos de la 1a a la 4a edicions de la Ra-
leat (València, 1973, p. perfil horizontal).

Lo Rat Penat organitza també concursos infantils de lectura i escriptura.

De tot aquest muntatge cal reservar, potser, una dada simptomàtica. En crear-se el 1949 la secció de literatura i filologia del Rat que donaria peu als Cursos, ja s'hi produí un enfrontament "valencià-català", entorn d'algun text particularment explícit de Sanchis Guarner. Era president de la secció C. Salvador; vice-president, E. Soler i Godes; secretari, Josep Bascarell; vocals, Josep Giner i Enric Valor. És a dir, tres "catalanòfils" contra dos "vernacularitzants". Al text de Sanchis respongueren aviat, dins la mateixa secció i per mitjà de conferències públiques, Josep M. Giménez i Fayos (vice-president segon, aleshores, de Lo Rat Penat) i, amb tres exposicions, Nicolau Primitiu Gónez i Serrano (president). Tots dos, per diverses i curiosos camins, arribaven a la conclusió --imprescindible per a una certa política-- que el "valencià" era anterior a la conquesta catalan, si bé la unitat lingüística era innegable.

La cautela dels "catalanòfils" davant aquestes provocacions, i les equívokes posicions dels directius del Rat, s'han mantingut durant anys. Només actualment (1975), sota la presidència de Beüt i Belenguier, l'entitat ha arribat a tancar el cercle, amb declaracions inexcusables d'anticatalanitat.

L'ATAC DE 1963

L'anticatalanisme té, al País Valencià, una molt llarga tradició, que de vegades s'expressa en forma de campanyes periodístiques les quals adopten, massa sovint, un mateix te i uns mateixos arguments. Durant tot el segle XX, les campanyes d'aquesta mena han sigut, tantotllin, morfològies distintes segons les circumstàncies en què es trobés, a l'Estat espanyol, a quell vell dret de reocràtic de la línia tal de premsa, i a relacionable amb el de la llibertat d'expressió. Del 1959 ençà, s'han produït dues campanyes importants, anticatalanistes --el 1963 i el 1974-75-- a més d'altres parcials --locais, podríem dir-ne-- com les relacionades amb l'intent d'incloure la província d'Alacant dins una hipotètica regió de "rima i tarraco"; i a més, és clar, de molts inicis d'atac ací i allà que no arribaren a prosperar perquè, sens dubte, les autoritats destinades a controlar aquesta mena d'expansions no ho trobaven escusant. Al País Valencià actual, en qualsevol moment pot produir-se aquest peculiar fenomen, però, com és ben lògic, no és el problema quan els encara no ho són.

Entre les polítiques pràcticament esbilitnada de 1963-1964, l'atac contra un enemic indefens del 1963 i la boja embranzida de 1975 hi ha diferències quantitatives --en el volum del paper després-- i qualitatives ben notables, que no és ara moment d'escatir.

En 1963, a l'època, es va produir una gran mobilització d'anticatalanisme, centrada en l'atac a Joan Puster el qual, feia poc, havia publicat unes opinions alarmants. Amb tota la ingenuïtat necessària, potser cal remuntar que el del era producte d'una sèrie

de tensions anteriors les quals, des de la nostra perspectiva d'ara, es concatenaren amb l'evolució de factors interns --valencians-- i externs, molt distints però tots ells detonants.

Sense excusar massa les dades posem a notar que 1962, data d'aparició dels llibres Nosaltres, els valencians, qüestió de noms i El País Valencià --tots els quals han gaudit de nombroses reedicions que en garanteixen l'eficàcia-- és l'any de les grans vagues a Astúries, esteses a Euscadi, al Principat, a Madrid i a la conca minera de Lleó (amb estat d'excepció per a Astúries); és l'any del "contubernio" de Múnic, dels escrits d'intel.lectuals en solidaritat amb els vaguistes, de la presa de ~~Joan~~ Julián Grimau, de les deportacions d'obrers i d'algun polítics participants al congrés de Múnic. I 1963 serà l'any de l'execució de Grimau, de noves vagues a Euscadi, a Andalusia i a Astúries, d'explosió de bombes anarquistes a les oficines policiaques de Madrid --seguida d'execució d'alguns joves militants. Però, finalment, l'any de les declaracions de l'abat Escarré a José Antonio Novais per a "Le Monde" (novembre) i del tancament governatiu de l'Institut Cultural, a Barcelona (desembre). Tot això, repeteixen, sense fer més que un repàs sumari davant les dades del bienni. És, al capdavall, un període crític per a la dictadura, que es veurà obligada a fabricar un anomenat "Pla de desenvolupament" per tal de sortir del difícil pas econòmic en què es troba.

Necessàriament, aquella certament important tensió social havia de tenir repercussions a molt distints nivells. Al País

Valencià, enfonant des de l'acabament de la guerra civil en una somolència política que caldrà que algú expliqui, molts d'aquests fets arribaven una mica tangencialment, però arribaven. Fuster signà l'escrit de Ferrerín, Goytisolo(é), Cela, Celaya, etc. demanant explicacions per les tortures infligides a famílies obreres asturianes; Vicent Ventura i Beltran fou deportat per haver participat al "contubernio", etc.

D'altra banda, l'estret clos del "catalanisme literari" local, que en la immediata postguerra havia centrat el grup de Torre, s'havia anat esgordant, per causes personals i per diferències de criteri polític. En aquest sentit potser cal remarcar que els conflictes interns, sense assolir mai formalitzacions exactes ni massa concretes, no era d'ara. La divisió, doncs, anterior, afavoria l'atac posterior en el qual, tanmateix, el grup de Torre --ja ex-grup-- no apareixeria per res. Ja en juny de 1961 hom publicà una carta contra les "solucions" que Fuster propugnava. La signaven Alfons Jordà ier, Josep A. Givosa, Rafael Vilas, Vicent i Xavier Gasp, A. Fon's Gornia, Francesc Lavarro i Lavarro, Joan Garcia Figal, A. Miquel Mserig, Dionís Palmer, Andrea Monsó Hugués, Jaume Bru i Vidal, Josep Sanç Moia, Beatrice Civera, L. Arlandis, J. Guillamon, Carmet Garcia Marici, Alfons Cucó i Lluís Adlert. De tots ells, primer Cucó i després algunes d'altres adoptarien posteriorment la posició comunista. La carta del grup atacava l'ús dels termes "País Valencià" i "Països Catalans" --si bé admetia el substitutiu "Comunitat Catalànica", inventada per Adlert, i només per a designar la unitat lingüística i cultural--. I, en definitiva,

s'oposava a les posicions adoptades per Fuster en l'article Abunts per a una rèplica a Vicens i Vives ("Serra d'Or", nov. de 1963) reproduït també a CC, 2, 435-442). I l'article de Fuster (datat el 7-9 setembre) responia al de Vicens, Presència valenciana ("Serra d'Or", maig), si bé no podem ara establir les oportunes comparacions entre tots aquests textos, inequívocament polítics.

Ben enraonadament, la redacció de la revista (a iniciativa, sembla, de Lluís Carrer) optà per reproduir la rèplica del grup amb una contrarèplica de Fuster en la qual aquest denunciava els firmants, clarament, com a anticatalanistes i situava l'incident com a allò que era: nerviosisme davant el creixement del catalanisme "sobretot, entre les generacions que representen el futur i que fan alguna cosa."

Efectivament, i és un altre factor a tenir en compte, entre aquests nous contingents les posicions eren molt més clares, i no sols al nivell dels nous del territori. Cap a 1960 havien aparegut ja formacions polítiques "valencianistes", de caràcter més o menys marxista o socialista, que no podien deixar d'inquietar els benpensants escriptors de Torro o de Sicènia.

Això ens porta a un altre episodi que ens va acostant a l'atac del 63. A finals de 1962, alguns estudiants, enquadrats en una d'aquelles petites organitzacions, cometeren la ingènua gràcia d'enviar al catedràtic falangista Diego Sevilla Andrés un exemplar d'una revista clandestina que feien. Ràpidament, el senyor

Sevilla ni respongué, amb un article titulat Burguesia y separatismo ("Levante", 22-III-1962) en el qual la part de "Burguesia" corresponia a l'altre "anti-burgès" que tan còmic resulta en boques de falangistes i la part "separatista" conjuntava sense esforços l'anticatalanisme de l'ex-militant de les JM gilroblia- nes amb el del falangista convertit no massa d'hora.

Duster, col.laborador del diari, entrà en discussió amb Sevilla en un article dit El vela en este entierro, el 5 de gener de 1963, que, necessàriament, li havia d'ésser retret en un moment o altre.

Amb tot això, és fàcil de comprendre que l'ètic de 1963 no va tenir l'úsic i pintoresc origen que li dona Francesc de Paula Bur- guera ("Griffana", juny 1975) en dir que fou un problema d'enfron- taments personals entre José Cebuena i J. Duster perquè nom havia llevat al pri en l'encàrrec de redactar El País Valenciano per a passar-lo al segon. Si bé no costa de trobar mesquineses tribals en aquesta mena d'atacs, reduir-les a això és perdre el món de vista.

Els esdeveniments

Inaugurà l'atac, a darreries de gener, el diari "Jornada", però sense massa ímpetu i de fet tot començà el dos de febrer, en què "Levante" es despenjà amb un article a plena sencera titulat "Un libro sobre el País Valenciano", anònim, que l'endemà reproduí "Las Provincias", diari dirigit per Cebuena, amb un breu paràgraf in- troduccori, possiblement ombucnesc, en què es condemnava "el des- graciado libro". El diari, deia, trencava el seu silenci que havia cregut bastant "per expresar nuestra condenación" perquè "hay oca- siones en las que el silencio no basta y hasta puede tomarse por

complicidad" etc. etc. (o bla, bla, bla: les complicitats i els silencis de "Las Provincias" ens portarien massa lluny).

L'article censor ha estat atribuït, oralment, a diverses persones. Fuster, en alguna ocasió i per escrit, s'ha inclinat a veure-hi les plomes de don Francesc Almela que, al capdavant, era l'únic valencià de l'època amb prou erudició per a poder, després d'uns mesos, repassar una llista d'errors factuels del paper de Fuster, omès que adonar pensablement, de cara al públic, els greuges diguem-ne ideològics. Jo, tanmateix, no descartaria la possibilitat d'una intervenció ombuhenesca ~~om=ll=art=ic=ic=ic~~ en l'article mateix, en col·laboració amb Almela. Algunes clausules d'"estil" semblarien indicar-ho.

El cert, des de petits, veia Fuster com un antic poeta jove "de técnica rigurosa y conceptos ceñidos, si bien posteriormente se ha ido dedicando cada vez más al artículo literario y al ensaísmo, modalidades en que ha demostrado, entre otras condiciones un espíritu crítico muy desperto, ~~per~~ aunque no siempre constructivo". La seva prosa era "fuertemente influida, hasta los límites de la pura y simple imitación por la de un escritor de tanta casta como el gran José Ma." I, encara, el "laborioso" Fuster podia de "predicamento en determinados núcleos de Cataluña o de Barcelona: estimación a la que como es explicable, corresponde fervorosamente".

El començament, perquè es tractava delx començament, era doncs tot un poema i anava on volia anar. L'incriminat tenia un esperit poc constructiu, imitava Ma i, per dir-ho ràpidament, es venia a "determinados núcleos" de Barcelona.

Després li refusava originalitat en el treball, l'acusava de

"resucitar viejas cuestiones que (...) no contribuirán al resurgimiento de Valencia", li atribuïa una millor expressió en castellà que "cuando escribe en... otro idioma" i, finalment, al llarg de cinc apartats, desenvolupava l'atac per on li convenia. Criticava el to del llibre, poc elogiós i hipererític, la manca de respecte per diverses coses (realment opinables però ben immiscuïdes dins el "Folklore" de la ciutat), que hagués silenciats les seves fonts d'informació i, lògicament, "el catalanisme" (és a dir les al·lusions, al llarg del llibre, a la catalanitat del país). Finalment, hi havia comentaris sobre errades de fet, ~~que~~ però les es menes no sempre eren vàlides.

El 5 de febrer, "Las Provincias" enrtè nous paràgrafs del llibre, retallats castrament, alguns comentats i tots titulats amb la mediocre ironia d'un gasetiller de la casa, potser el mateix director. Després, cartes, anònims i tots els focs d'artifici d'aquesta mena de campanyes fins arribar a la coneguda crema de Fuster en efígie, en alguna falla. Mentrestant, Miquel Cucó entrevistà el professor Juncas Guarnier en una emissora de ràdio. El professor qualificà ~~en~~ "incivil i destructiva" la crítica i defensà Fuster. Els diaris es negaren a publicar cartes en defensa de Fuster. "Levante", segons reportava Cucó a Cap d'any (1964, 61) de Raima, deia que no podien "obrir una taquilla però que cada qual diga su parecer!". "Las Provincias" publicà les que li eren favorables, entre les quals, naturalment, una de Josep H. Boyarri, l'autor d'El vell català (1931). El 26 de febrer, alguns joves presentaren als directors dels dos diaris una carta signada per

cent seixanta treballadors i universitaris protestant contra l'atac. La carta no fou admesa, si bé sembla que especialment l'entrevista amb Cabuena resultà especialment expressiva. La publicaren "Concret", "La Marina" i "Serra d'Or". L'escrit, signat el 3 de febrer, totalment equívoc, demanava un diàleg públic sobre el llibre, que els signants defensaven elogiosament.

A banda això, només la revista mensual "València cultural", iniciativa de Nicolau Arraïtia Gómez i Barrano, tractà de prendre una posició comprensiva. Ho feia en un article, en català, signat per Vicent Badia i Larín (València, 1919), el qual veia Fuster com un patriota que havia caigut en l'escepticisme o en el blasme, sobretot en veure "els revolts (del País Valencià) en mans forasteres, perquè foraster és qui no parla la llengua del poble, ni no coneix el seu passat i no ordena l'esdevenir d'acord amb la pròpia essència minoritària."

L'atac de 1963 va representar un trencament important en l'evolució d'allò que podríem anomenar, per entendre'ns, el catàclisme valencià del moment. I per s'atacava no era, lògicament, tant l'escriptor Fuster --tot i que l'esbranyada tingué un caràcter marcadament personal-- com el que les posicions de Fuster, cap de fila, representaven. En 1962-63 estaven arribant a la tòpica majoria d'edat persones que posteriorment han tingut una influència decisiva a diversos nivells: Cucó (n. 1941), Lelajero (1940), Aracil (1941), Climent (1940), i molts d'altres, que ja en les aules s'havien distingit o es distingien per mantenir posicions difícilment admissibles. Els Cabuena o els Sevilla, més que no els Alzola o els Bayarri, se n'havien d'espantar i actuar en conseqüència. I no sols

cançons, conferències, poemes o revistes universitàries més o menys legals. Hi havia el rerefons dels grups polítics --tan petits com es vulgui però ja actiuets--, dels partits, de les revistes clandestines; en març de 1962 s'havien produït detencions, entre els universitaris, i precisament els detinguts/en les octavetes com a "nacionalistes, fidels al seu poble, a la seva llengua i a una major igualtat i justícia social". Tot això, i més coses, havien de produir sensacions amenaçadores entre els vencedors del 39, com havia produït trencaments en els cercles literaria el "glissement à gauche" d'algunes joves "promeses".

I, en aquest pas, Juster no era una simple víctima propiciatòria, innocent. El havia reons per a assenyalar-lo com a inductor de més d'un pensament "tèrbol" i, per si faltava alguna cosa, ara havia publicat tres llibres que, tan clarament com les circumstàncies censurials ho permetien, eren proposicions polítiques --menys en El País Valencià que en els altres, és clar-- ben poc qquívoces. Encara el 1975, algun nou vingut al camp de la literatura anticatalanista, com Vicente Ramos, utilitzava qüestió de noms amb una reiteració no mancada de sorpresa. Probablement, no podia entendre que algú digués les coses tan clarament, amb aquell "descaro".

DOTZE ANYS (1963-1975)

La darrera etapa del període que ens hem marcat va marcada per una sèrie ininterrompuda de canvis a tots els nivells en la situació de la cultura catalana, ací. Indubtablement, en la base d'aquestes mutacions hi ha tota una sèrie de desplaçaments - a nivell econòmic i social, que just ara comencen a ésser estudiats pels especialistes, després d'una llarga discussió més o menys pública que tractava de trencar per sempre l'estampa ideològica de territori exclusivament agrícola que el País ha presentat i que, en part, encara presenta de cara a unes certes formes de propaganda política.

Sense fer compte pel menut, una comparació apressada entre l'atac anticatalà i anti-Fuster del 1963 i la polèmica --llarguíssima i difícil d'endegar per a les autoritats-- de 1975, ja pot servir perfectament d'índex o, més ben dit, de balanç sobre el qual extreure uns índexs que, innegablement, resultaran positius. Al País Valencià han canviat molts factors i, dintre la seva feblesa, el catalanisme --amb un ventall més o menys ampli d'opcions-- ha fet un enorme salt. En aquest salt, ~~es~~^{quan} es fa la necessària monografia de l'aspecte exclusivament polític (de formacions autòctones), veurem que ha estat precisament aquest factor el més deficitari. Així, la "política" s'ha fet per altres vies, gairebé totes legals o paralegals, dintre l'estret quadre ~~marcat~~ emmarcat per les circumstàncies d'extrema manca de llibertat i sota més d'una forma de pressió contrària, fins i tot "il.legal".

En els llocs més importants d'aquest canvi relatiu i positiu en el sentit cultural del País han estat, a banda dels noms anteriors (Sanchis Guarner, Fuster, Estellés) que -- s'han pogut desenvolupar més ~~àplia~~ àmpliament en les dedicacions respectives, molts dels universitaris que tot just començaven a tenir una mínima notorietat en produir-se -- el curiós atac de 1963 (Raimon, Climent, Cucó, Ardit, Marquès, Blasco, etc.).

Tots ells, i molts d'altres, han aprofitat les plataformes acostumades (conferències, cursos de llengua, edició de llibres i venda, etc.). Aquestes plataformes s'han manifestat útils, a banda de l'obstinació o l'encert a utilitzar-les, per l'inevitable component d'"oposició" que el catalanisme, ací, havia de representar. Conforme ha anat augmentant el nombre de disconformes --sobretot per l'aparició en l'escena de les noves generacions-- el catalanisme ha anat augmentant, tot i ésser una cosa més difusa que altres posicions "polítiques", o potser perquè ho era.

Entre els problemes greus que el País Valencià tenia, i ja era antic, en començar aquesta etapa, hi ha el d'Alacant, el "separatisme" forçat d'una part de la província d'Alacant, que va produir, entre altres manifestacions, el conegut opuscle Alacant, a part de José Vicente Mateo, publicat el 1966; el mateix any que Vicente Ramos Pérez (Guadamar, 1919) publicava com a pròleg de la seva Literatura

Alicantina una pintoresca teoria de l'"alicantinidad". A Alacant, més a la ciutat que a la província, no han mancat les discussions de tota mena sobre aquesta qüestió, en polèmiques de premsa i fins i tot en alguna obreta solta. El pròleg de Fuster al fullet de Mateo en dóna alguna afirmació que caldria completar. De tota manera, la forma més forta d'oficialitzar (com a via per a "realitzar") el projecte de separació de la província d'Alacant, fins i tot de la decorativa ~~no~~ no minació "Levante", ha estat l'intent de creació d'una regió, amb funcionalitat en alguns aspectes, sota el nom de "Sudeste", regió que englobava unes o altres províncies (Albacete, Múrcia, fins i tot Almeria), ~~però~~ però que sempre coincidia en la inclusió d'Alacant. I bé, tota aquesta qüestió sembla ara conjurada, per tal com cada cop més les terres meridionals valencianes són equiparables en la relativa existència d'una consciència privativa, a la resta del país. Tan poc com les altres, però també tant. En alguns casos, fins i tot, Alacant, ciutat, arriba a donar un to més "patriòtic" que no la suposada capital del País. Per exemple, en la polèmica de 1975. Importants factors econòmics han donat al sud del país una vitalitat que no tenia, superior possiblement a la del nord, la de la "província" de Castelló, que si bé s'ha mantingut sempre més "valenciana" --i no sols per proximitat amb el Principat--, en els darrers temps no ha donat mostres sinó de manteniment.

Aquestes diferències representen potser un reflex més viu de les relatives diversitats en el desenvolupament econòmic i social com més greu ha estat la manca d'institucions unificadores, a nivell cultural o a qualsevol altre nivell, declaradament favorables a la catalanitat del país.

En aquests dotze anys, l'estructura política de l'Estat espanyol ha donat nombrosos canvis: a nivell oficial i oficials però, sobretot, a nivell d'allò que se'n diu els extramurs de l'actual sistema. Mentre els partits i grups d'oposició s'han modificat i multiplicat --els d'àmbit estatal--, les nacionalitats oprimides han tingut un desenvolupament polític probablement més contingut, sobretot si exceptuem el cas basc. Al País Valencià, el Partit Socialista Valencià, que començà amb una forta embranzida i aconseguí de situar-se en una posició sovint privilegiada --sobretot a la Universitat--, anà paulatinament perdent forces fins a desaparèixer de l'escena política, abans que acabés la dècada de 1970. La dada és important si considerem que és a finals d'aquella dècada que, per diverses causes causes, es produeix una profunda radicalització entre la joventut. I la joventut era, donada la feblesa i, millor, la inexistència, d'un "valencianisme" anterior encara actiu, la principal clientela a captar. Fruit d'aquesta desaparició del PSV i de la radicalització paral·lela de la joventut, foren altres dues organitzacions d'esquerra valencianes d'escassa vitalitat. No fou fins 1974 que començaren a aparèixer nous grups --el Partit Socialista del País

Valencià i la creació, ací, del PSAN-- que donaven possibilitats d'enrolament polític a posicions pro-catalanes d'esquerra, mancant pràcticament les de dreta. El parèntesi entre una desaparició i una creació, amb la llarga agonia del PSV, seran factor a tenir molt en compte quan hom ~~es~~ estudiï el període fent la part necessària al desenvolupament polític.

Deixant les institucions polítiques, pel que fa a les culturals només ha estat útil, durant algun temps, Lo Rat+Penat, El vell cau llorentinista serví de recer per al alguns "vells", com Carles Salvador, però també per a alguns joves, com els qui animaven la Secció Pedagògica, la de Comarques o el grup teatral. Totes aquestes activitats, però, han anat morint. I elles foren les úniques a animar, durant un cert temps, l'entitat. La resta han estat creacions noves i ja en parlem en un altre lloc. Però no parlarem, i cal deixar-ne alguna constància, de tots els grups de joves, esparsos per les comarques del país, que han mantingut, amb vides més o menys curtes, activitats culturals. I sempre s'han trobat en aquesta tasca, amb el problema de la llengua. Joves que parlaven habitualment català, com farien els seus actes públics (conferències, revistes, col.loquis, cine-clubs, etc.)? Atès l'alt grau reverencial que manté la cultura espanyola, ací, proporcional al desconeixement sobre la realitat possible del país, la tria ha estat complicada. Ací i allà han sorgit grups petits o grans --però únics, en cada poble-- que tractaven d'enfrontar el seu ambient amb la mica de cultura --amb majúscula, si volem-- que els arribava, per proximitat amb una ciutat important, per les estades d'algun universi

tari aborigen, etc. No era fàcil: les autoritats civils i gairebé sempre també les religioses (úniques que podien protegir, fins i tot econòmicament) ja tenien ben clara la seva posició davant la qüestió. I impediien les expressions culturals "heterodòxes" i sospitaven de l'ortodòxia de qualsevol activitat cultural que no fos en castellà. Tot aquests grups han portat, per força, una vida relativa i massa sovint curta. Les seves publicacions en són testimoni. I en aquest ~~fen~~ fenomen incideix especialment la manca de tradició: els pobles valencians no han conegut, per exemple, una obra paral·lela a la de les biblioteques locals muntades al Principat durant les èpoques de ~~real~~ relativa autonomia. Els erudits locals, al País Valencià són gairebé sempre semianalfabets i, en tot cas, solen estar castellanitzats fins a la medul·la.

Tots aquests problemes, que ja existien abans del 1963, anaren fent-se més dramàtics conforme anà existint un públic que els trobava a mancar. Per a resoldre'ls no han estat prou totes les plataformes muntades des de petits centres (i sovint per les mateixes persones) destinades a crear xarxes de gent culta i conscient (nacionalment) arreu del país. No han estat prou, sobretot, perquè el país és esfilagarsat, ~~des~~ ~~centrat~~ ~~des~~ ~~centrat~~, desfibrat i oprimat. I, tanmateix, han estat útils i suficients per a crear l'estat actual. Sense que aquesta suficiència hagi permès d'esborrar els participis que he

enfilat.

Establirem ara un balanç d'aspectes positius en la transformació global del país durant aquests dotze anys, esquemàticament per tal com la major part d'ells són tractats amb més extensió a d'altres capítols.

La presència del llibre català s'ha fet ja normal als aparadors de les llibreries, i a l'interior. Existeixen establiments que mantenen una àmplia atenció per al català i on hi ha possibilitat de trobar, a banda les novetats (de tota l'àrea nacional), col·leccions més endarrerides.

En la literatura "de creació", han continuat apareixent nous poetes i nous narradors. Hi ha un petit moviment amb la pretensió de crear una nova novel·la valenciana que, en existir, trenqui el "malefici" local de la narrativa en català. El teatre ha donat obres i autors nous d'ambicions importants i s'ha acabat, pràcticament, el domini del sainet. Existeixen nombroses companyies. Hom pot constatar unes relacions normalitzades entre l'anada i vinguda de grups teatrals catalans de tot arreu, l'anada de grups valencians al Principat, etc.

En la història i en altres disciplines científiques s'ha produït un canvi importantíssim, quant a l'acceptació de noves concepcions metodològiques i, a més a més, junt a una intensificació de l'estudi de temes locals, una generalització de l'ús del català en les publicacions, conferències, comunicacions, etc.

Un fenomen tan extremament important durant aquest període com és la nova cançó, i els seus efectes posteriors desaparegut aquell moviment, ha tingut àmplies repercussions, també ací. S'han multiplicat les audicions i els recitals de cantants catalans, gairebé sempre amb èxit i amb assistències nombroses, arreu del país i malgrat les prohibicions.

S'ha guanyat una relativa acceptació del català a la premsa i la ràdio.

Han aparegut institucions pròpies, alliberades de totes les hipoteques ideològiques d'altres anteriors i amb una major dinàmica: Fundació Gaietà Huguet, Bibliovasa, Secretariat d'Ensenyament de l'Idioma, Foment de la Llengua Valenciana, Institució Carles Salvador...

S'ha produït una gran extensió dels cursos de llengua, a totes les poblacions importants. En aquest sentit és especialment important la introducció, coartada, del català a les escoles i els cursos de formació de mestres en català.

D'altra part, en l'aspecte lingüístic hi ha una progressiva desaparició, en àmplies capes de la població valenciana, dels prejudicis favorables al castellà; cada cop és més estesa la idea de la plena validesa del català com a llengua de relació social i de cultura. Subsidiàriament, s'ha fet completa la victòria del "fabrisme" contra les darreres reserves i fins i tot ha començat a ésser freqüent l'ús literari del català unificat, amb renúncia a les peculiaritats regionals.

La introducció de l'idioma en la litúrgia religiosa ha estat lenta si bé, els darrers anys, ha aconseguit vèncer l'hostilitat de les autoritats diocesanes i guanyar-ne, almenys, un mínim de permissivitat.

Finalment, entre els escriptors --literats o no-- s'ha donat una important tendència ~~ha~~ a deixar el castellà pel català i, entre els qui encara utilitzen el primer idioma, una opinió més o menys voluntàriament favorable pel segon.

El període no s'ha tancat encara, si bé el seu final sembla pròxim. Tot sembla pronosticar que, després, se n'iniciarà un de nou, en un estadi superior, en què tots aquests factors puguin desvetllar les seves autèntiques potencialitats, sense entrebancs de cap tipus i, més encara, si compten amb possibilitats d'utilitzar tots els ressorts necessaris.

LA POESIA

Quant a la literatura, és sens dubte la poesia el gènere que més estudis, antologies, comentaris, articles i edicions ha merescut entre nosaltres, en tot aquest període, si bé el monopoli tendeix lentament a desaparèixer, a mesura que va minvant la ressaca d'allò que generalment se'n diu la Renaixença.

És evident, de tota manera, que aquesta vitalitat poètica no assegura la qualitat dels productes i, de fet, són ben escassos els poetes presentables, en aquests 36 anys.

En això, com en tantes altres coses, l'inici de la dècada dels 1960 hi marca un canvi important i, posats a triar una data, res més fàcil que decidir-nos per la de 1962 en què coincideixen diversos fets: publicació de l'antologia de poetes universitaris; aparició del darrer poema editat d'Almela (Home), darrer poeta vivent i en actiu de la "generació del 1930"; primera actuació pública de Raimon al País Valencià, al 3r. Aplec de la Joventut celebrat a Castelló de la Plana. Tots aquests fets, juntament amb algunes altres dades d'abast política que he anotat en un altre lloc d'aquest estudi, conflueix en 1962.

Fins aquest any, podríem fer també una sèrie de subdivisions que haurien de partir més de les diferències ~~sex~~ edats dels poetes existents --amb les conseqüències necessàries pel que fa a adscripció a determinades models-- que a fenòmens veritablement importants que marquessin diferències fonamentals entre tipus distints de --

poesia. Pràcticament tots els versos que es produeixen fins aquell límit assignat tenen les mateixes arrels.

"Els vells"

Acabada la guerra, alguns poetes coneguts anteriorment deixaren absolutament de publicar, o quasi. Així Miquel Duran i Tortajada - (1883-1947), Enric Navarro i Borràs (1891-1943), Francesc Caballero i Muñoz (1894), Daniel Martínez i Ferrando (València 1887-Ciutat de Mallorca 1953) , i d'altres meyns importants. En els dos primers casos, la causa del silenci és molt probable que fos directament política.

D'altres reprengueren la seva obra, sense variacions o amb canvis: Almela, Salvador, Enric Duran, Artola, Bayarri, Soler i Godes, Rubert i Candau, Thous i algun altre nom de menor importància. Ja hem assebyalat com entre ells es produí una divisió segons la manera d'acarar el futur del país, però crec que afectà ben poc les obres respectives. Només en el cas de Carles Salvador s'ha pogut veure un canvi de rumb poètic, produït pel trasbals bèlics.

Dels de l'Antologia publicada per l'Estel al 1930, per mi, el millor és Francesc Almela i Vives (Vinaròs 1903-València 1967), com a poeta, el més exigent amb si mateix i el més imaginatiu. La seva producció apareguda en aquests anys --La llum tremolosa, 1948, La columna i les roses, 1950, Les taronges amargues, 1955 -- perd possiblement una part de l'alegre joc, per exemple, de Joujou (1933), joc que molt sovint ja se li havia resolt en àcides perspectives iròniques. Li augmentà l'acidesa i guanyà en cautela. Però no deixa

l'esforç tècnic ni lèxic i potser augmenta la intensitat descriptiva, factors que el fan superior, crec, a d'altres poetes de la mateixa fila, Davant Almela hi ha hagut un prejudici, absolutament justificat, d'origen polític. Ell fou col.laboracionista clar, - però això no crec que afecti la seva poesia.

És la mateixa mena de prejudici, si bé en sentit con rari, que ha afavorit que hom parlés més de Carles Salvador, poeta sobre el qual potser cal estendre el comentari ja que ha donat lloc a algun malentès. Salvador publicà, durant la seva vida, més de 55 títols (poesia, novel.la curta, assaig literari i teatre, estudis folklòrics, repertoris lèxics, obres gramaticals) i en deixà inèdits - més de 20. Això sense comptar una gran quantitat d'articles periòdics. La seva obra inèdita no havent estat encara estudiada ni catalogada seriosament, m'haig de referir exclusivament a l'editada.

En la postguerra i pel que fa a creació literària, Salvador només publicà poesia i hi donà un cert gir que, al meu parer, ha estat tractat amb una certa volubilitat. Reprodueixo, com a mostra, algunes cites:

"trencaria el seu silenci de postguerra per reclamar un retorn a Llorente, un gir popularista --més aviat après en Josep Maria de Sagarra--, que, darrerament, alternà amb una poesia d'inspiració ausiasmarquiana (El fang i l'esperit)." (Joan FUSTER: Antologia de la poesia valenciana, 59-60).

"Carles Salvador (...) 'avanguarditzava' en Vermell en to major (1929) i Rosa dels vents (1930), donava en El bes als llavis - (1934) una vaga rèplica de La rosa als llavis i acabava amb - El fang i l'esperit (1952), penedit, en un retorn als models vuit centistes." (Joan FUSTER : Literatura catalana contemporània, 226)

"En la postguerra rectificà Salvador les seues positures estètiques, preconitzà un retorn a Llorente, impressionat, sens dubte, per les conseqüències de la sotragada civil." (Amadeu FABREGAT: Carn fresca, 17).

"Vindrà, al seu temps, la guerra, è al seu temps la postguerra, i Carles Salvador, buscarà --i trobarà-- un cert refugi, una certa seguretat, una certa immunitat, en el cultiu d'un cert llorençinisme". (Vicent ANDRÉS ESTELLÉS: "Carles Salvador" dins Carles SALVADOR: 4 elogis i 4 cues, 6).

Dels deu volums de poemes de Salvador (més una plquette: Elegia, Barcelona 1944; més Cinc poemes de guerra, inclosos al volum de prosa Elogi de la vagància i una cua, València 1937) només tres --els citats per Fuster-- poden rebre el qualificatiu d'avanguardistes --el que haurem d'aplicar, en aquest cas, de tota manera, amb una certa generositat--.

Que jo sàpiga, hi ha, a més, set volums inèdits: Les veus de la terra, Veles i gavines, El cor en la mà, Dins l'aire net, El goig

i el turment, Tabac de fruita i Fira de mostres. Però no són de moment datables.

Deixant de banda els inèdits, sobre els quals no tinc més referència que llurs títols, cal remarcar que, entre els publicats, els qualificats d'avantguardistes són cronològicament més acostats a la data dels primer que publicà (1923) que no pas a la del darrer (1952). Els avantguardistes van precedits de dos llibres: Plàstic (1923) i Llibret eucarístic (1928), de models perfectament tradicionals; i seguits dels Cinc poemes de guerra, també mancats de tot indici d'avançada literària.

Si llegim l'article de Salvador Poesías Valencianas de Llorente ("Las Provincias", 26 abril 1947) que serveix de base a la qüestió del "retorn" trobem que: hi explica que el volum de Poesies valencianes llorentines (València 1936, publicat per a commemorar el primer centenar del naixement del poeta) s'ha venut poc (la guerra entremig); que la causa és que la poesia local ja seguit nous camins i poetes de l'escola llorentina només en queda un, Enric Duran i Tottajada; que del 39 al 47 s'han publicat diversos volums de poesia en català d'autors locals (E. Mallent, Artola, Casp, Duran i Salvador, més un volum col·lectiu); que l'autor més editat és Duran, el llorentinista; que Duran mostra "un camino a seguir. Volver a Llorente. Volver al sentimiento, Volver al corazón." I afegeix que "es necesario que los valencianos vuelvan los ojos a Llorente, que lean a Llorente, que saboreen las delicadezas de la lira de Llorente."

És clar, Salvador fa una tria dels poemes llorentins: Floreta sens nom, Vora el barranc dels Algadins, Cançoneta amorosa "y cincuenta composiciones más". No és que ell refusés la possibilitat d'una poesia més cerebral que cordial "porque negaríamos buena parte de nuestra obra personal que más nos enorgullece". Afirma va que si bé aquestes escoles (la referència a Casp és transparent) han d'existir perquè "la literatura valenciana no adolezca de vacíos estilísticos", "las escuelas poéticas del sentimiento tienen una más grande aceptación de lectura".

És a dir, per a resumir: d'una part recomanava que no s'oblidés Llorente --una part de la seva obra--, treia conclusions (a partir dels llibres més editats) de la poesia que podia tenir més lectors i, d'altra banda, acceptava la necessitat de tota mena de posicions estètiques.

L'article doncs, senzillament, demanava atenció per a Llorente i, en un moment tan difícil, que es mantingués la poesia que un públic una mica ampli podia acceptar. Res més.

De fet, cal distingir entre aquestes constatacions, errades o no --públic, edicions, lectura en català-- i la pròpia posició poètica de Carles Salvador.

Per raons ben explicables hom ha posat sovint l'accent en l'obra "avantguardista" de Salvador, no perquè sigui millor que la seva tradicional, sinó perquè és un document, de primer rengle, de l'avantguarda literària local, tan esquifida.

Però cal situar tota l'obra del poeta en el seu conjunt. Jo suposo que la seva atenció per Llorente és anterior a la guerra civil. El seu text Llorente i L'idioma és del 1936. I em sembla que fou en aquell moment que féu una lectura tan comprensiva com li era possible de tota l'obra llorentina. Producte d'aquesta lectura seria l'Antologia poètica (1958) de Llorente que ell preparà i prologà.

I, dintre del procés poètic de Salvador, els poemes de guerra marquen ja el trancament amb un avantguardisme que jo no dubtaria a qualificar d'epidèrmic.

Ara, això no vol dir, com s'ha entès, que Salvador s'adaptés a una qualsevol forma ^{de} "llorentinisme". En la proposta de "re_torn" ell no predicà amb l'exemple.

Entre els poemes de postguerra de Salvador n'hi ha de tota mena: popularistes (a la manera de Sagarra, com ha mostrat Fuster) i "ausiasmarquians", és a dir metafísics, però amb una voluntat formal i lèxica que l'allunya del tot de Llorente.

Si prenem com a exemple El fang i l'esperit (1952), veiem que és un llibre molt dividit, fins i tot en el llenguatge. És un recull d'exercicis poètics, de provatures d'estil, més que no pas un llibre fet d'una peça.

Hi podem trobar tics passablement avantguardistes, titubeigs heretats dels llibres primers de l'autor i tota una allau de materials.

En general es pot dir que el retorn poètic de Salvador fou cap

Però cal situar tota l'obra del poeta en el seu conjunt. Jo suposo que la seva atenció per Llorente és anterior a la guerra civil. El seu text Llorente i L'idioma és del 1936. I em sembla que fou en aquell moment que féu una lectura tan comprensiva com li era possible de tota l'obra llorentina. Producte d'aquesta lectura seria l'Antologia poètica (1958) de Llorente que ell preparà i prologà.

I, dintre del procés poètic de Salvador, els poemes de guerra marquen ja el trancament amb un avantguardisme que jo no dubtaria a qualificar d'epidèrmic.

Ara, això no vol dir, com s'ha entès, que Salvador s'adaptés a una qualsevol forma ^{de} "llorentinisme". En la proposta de "retorn" ell no predicà amb l'exemple.

Entre els poemes de postguerra de Salvador n'hi ha de tota mena: popularistes (a la manera de Sagarra, com ha mostrat Fuster) i "ausiasmarquians", és adir metafísics, però amb una voluntat formal i lèxica que l'allunya del tot de Llorente.

Si prenem com a exemple El fang i l'esperit (1952), veiem que és un llibre molt dividit, fins i tot en el llenguatge. És un recull d'exercicis poètics, de provatures d'estil, més que no pas un llibre fet d'una peça.

Hi podem trobar tics passablement avantguardistes, titubeigs heretats dels llibres primers de l'autor i tota una allau de materials.

En general es pot dir que el retorn poètic de Salvador fou cap

a la seva primera poesia, lògicament perfeccionada, passada per dipòsits cultes i, al capdavant, refeta després del trencament - d'ossos que pugués haver-hi suposat l'etapa d'avantguarda, superficial. Així, manté en el títol de la tercera part del llibre una fórmula tan entenedridorament "avantguardista" com "De l'anti-flirt" mot que en la poesia catalana local escrita, almenys, fins a 1960, tenia traça de provocació (i, en Salvador, d'auto-ofrena: a la joventut, als bells temps escolats, en temps de llibertat). I, al mateix temps, és precisament aquesta tercera part l'única aproximadament ausiasmarquiana.

Repasant les cites introductòries de les diverses seccions del volum, hi trobem Salomó, Museu, Sebastià Sánchez Juan, Leopardi, - March: pistes suficients per a entendre que el retorn no era cap a Llorente, ni cap al popularisme, sinó cap a fonts culturals ben diverses, assumides de distinta manera pel poeta.

Finalment, s'ha de dir, tingués els mòbils que tingués, la proposta de Salvador no va tenir cap èxit. La poesia que es faria un públic nou --extens o reduït-- seria tota una altra. Seria, fins i tot, la de Xavier Casp, el qual, coincidències, havia escrit un dels seus primers poemes amb el títol Al "Llibret de versos" de Llorente (ALP 1936, 73). Un poema certament manyspreable, d'altra banda, en què l'autor es declarava deixeble llorentí, abans de confessar, modestament: "No sé arrancar-li al meu llaüt/ florits arpegis...".

Com a continuador més clar de Llorente --hi això ho digué tothom, començant per Azorín--, hi ha Enric Duran i Tortajada (València 1898 - 1967), un altre dels participants en l'antologia del 30. Duran, germà de Miquel, havia jugat un paper important en el valencianisme -

polític de la preguerra i havia estat un escriptor ben actiu, per a la premsa i per al teatre. El 1942 publicà Els sonets de la llar que, precisament, havien ja aparegut a "La república de les lletres", en 1936, a l'ocasió del centenari de Llorente. Posteriorment publicà Les cançons de l'horta (1944), amb pròleg d'Azorín, Poema de València (1945), amb pròleg de Teodor Llorente i Falcó, Pomell de rimes (1946), Englantina d'or (1947), amb pròleg d'Almela, Poemes i madrigals (1948), El ramell líric (1949), Lira vibrant (1951), Les hores clares (1952), Líriques i burlesques (1953), Els paisatges cordials (1954), amb pròleg d'Octavi Saltor, i una antologia de la seva producció poètica, sota el títol Semprevives (1964). Més que un llorentinista a la manera dels clàssics poetes jocfloralistes locals, Duran era un glossador dels mateixos temes que la generació de Llorente havia imposat, especialment les visions de la naturalesa. De tota manera, potser Duran sigui més relacionable amb un Josep Sabastià Pons, per exemple, si bé el valencià és inferior --prou inferior-- en recursos al rossellonès.

Maximilià Thous i Llorenç (València 1900- 1957), que havia estat en l'avant-guerra organitzador de les Taules de Poesia, exposicions de manuscrits de versos, en féu després almenys una, la IV Taula de poesia (editada en 1951) i aplegà en el volum Primer recull de versos (1948) part de la seva producció pròpia anterior al conflicte. Hom n'edità també El poema de la Llotja (1949) i Esqueix (1953)

Bernat Artola i Tomàs (Castelló de la Plana 1904- Madrid 1958),

allunyat a Madrid i també se arat dels ambients de València com ho han estat sempre una mica els homes de la Societat Castellonenca - de Cultura, i no pas per culpa d'ells, continuà la seva obra en la qual potser s'hi adverteix, ara, una retirada cap a la sàtira més exacerbada i, alhora, alguns trets de localisme. Artola publicà - Festívoles (1941), A l'ombra del campanar (1945), Poble (1947), - Llàntia viva (Planys i cançons) (1947), L'estel (1949?), La nit de la rosa (1950), Lledons. Ironies i sàtires (1951) i Olivera i lbrer (1968). Esdevingut una mica el poeta oficial de la seva ciutat natal, probablement això el perjudicà. Els seus versos, tanmateix, són rica, entre irònics i sentimentals, amb un bon coneixement de ressorts popularistes i de tècniques cultes.

Salvador Verdeguer (València, 1894) que havia figurat en l'antologia del 30, no veié aplegats en volum els seus versos fins 1955, quan Torre li edità El crit de la lluernà.

Fora d'aquella antologia de l'Estel havia quedat, acabant-se la monarquia, Josep Maria Bayarri i Hurtado (València 1886 - 1970), pel seu anticatalanisme rebeç que tan poc s'adeia amb la posició tàcita d'aquella editorial. Després de la guerra, Bayarri, personatge vitalíssim i una mica pintoresc, napolità, produí un gavadal de poemes - i de llibres de poemes, editats gairebé sempre per ell mateix. Fet i fet uns setanta llibrets, on s'acoblen tot d'influències, fins les més estranyes, com fa veure la diferència existent entre aquests dos títols: Rendez-vous in the ~~xxx~~ space i Cins finestretes al Cel (1954);

o entre Escarotanereides i Més es pergué en Almansa, i tantes altres comparacions bon xic superficials com suggereix la lectura de la seva bibliografia. Són obres seves Senyera al vent (1954), De terres altes (1953), Plou (1953), Monòlegs i diàlegs (1965) - Odes mínimes (1955), L'alegria dels vers (1957) etc.

Joan Fuster, en l'article necrològic Una mica de dol per J.M. Bayarri (ESerra d'Or", febrer 1971, 33) presentava aquest escriptor en els seus termes humans i polítics i qualificava els seus versos de "dolents, no caldrà adver-ho", Potser no ho eren tant, de dolents. Entre aquell maremàgnum de versos --centenars de milers, advertia Fuster-- encara caldrà escorcollar una mica. No massa.

De Pasqual Asins i Lerma (València 1896- Benimaclet 1948) hom edità pòstumament la major part dels poemes a Poesies (1949), amb pròleg de Caballero i Muñoz.

Un alte "vell" fou Ricard Sanmartí i Bargues (1888-1974) fundador i director de la popular revista fallera "Pensat i fet" i de l'editorial Lletres Valencianes, de la postguerra. Es tracta, també, d'un poeta més o mayns llorentinista. Publicà Entre dos clarors, Airet d'abril (1950), Resonàncies de l'Alguer (1960) i La mel i la tardor (1962) a més de nombroses composicions, esparses a diaris i revistes, sobre temes religiosos, sobre festes locals, etc.

Enric Soler i Godes (Castelló de la Plana 1903) ha publicat Bes-tioles (1952), amb pròleg de Francesc Pujols, i Cançons d'ahir i de demà (1964).

El franciscà Bernardí Rubert i Candau, és autor d'una abundant producció, sobretot de tema religiós; els seus versos "profans" - segueixen la tònica jocfloralista: El roseret de Sant Antoni (1939), Poemes de la Plana (1949), Aromes de flor natural (1949), Cants espirituals (1950), El poema vicentí d'Agullent (1950), Guspires d'amor (1951), Veus interiors (1953), Mestre en gai saber (1954), Arbre i fruit de ma terra (1965), Fulgors i llums d'esperances (1966), etc.

Jesús Morante i Borràs (Quart de Poblet 1899 - València 1971) que havia estat popular autor de sainets i comèdies en vernacle i que havia guanyat la flor natural als jocs florals de Lo Rat-Penat en 1932 la tornà a guanyar el 1953 i publicà un volum antològic de la seva poesia : Rapsòdia lírica.

Quan Fuster en la necrològica sobre Bayarri citada, parlava de l'analfabetisme dels escriptors valencians contemporanis de Bayarri exagerava, però ben poc. Un repàs de tots els poetes que portem esmentats ens donaria alguna clau sobre la situació cultural --els te cursos culturals.. dels escriptors valencians de l'època: Almela (universitari i, després, periodista, llibreter de vell i empleat municipal), Salvador (mestre d'escola), Duran (petit propietari rural i molts anys empleat municipal), Artola (llicenciat en filosofia, professor), Bayarri (imatger i professor de belles arts), Asins (mestre), Soler (mestre), Sanmartí (joier modest), Rubert (frare), Morante (havia estat mestre; des del 39: periodista). I els altres no devien tenir professions més vistents. Es tractava, al capdavall, de gent lletrada, sense una gran cultura ni possibilitats per a assolir-la. No podien deixar de produir, en les circumstàncies en què visque

ren, una poesia distinta de la que van produir. El temps dels burgesos (escassos) de la Renaixença, més o menys lletraferits, havia passat llargament. Entre els poetes valencians, el més "ric" i més influent socialment, probablement des d'Ausias March, ha estat Llorente, si e n'exceptuem algun cavaller i algun burgès (Gasull, Verdansa, Moreno, Carròs, Escrivà, etc). Després...

D'altra part, gairebé tots aquells poetes eren, com a escriptors, localistes. O se n'havien fet, acabada la guerra. Així Almela, i Duran i, també unànima, Salvador. Els altres ho havien estat, de sempre. Soler i Godes, en resposta a un qüestionari de "Serra d'Or" (agost-setembre 1963, 41) assegurava que "al País Valencià, parlar de cultura catalana" li semblava una mala tàctica", trobava lògic i normal la supremacia de Barcelona "en el nostre àmbit cultural" i es planyia de la manca d'interès del Principat (que ell centrava en Barcelona), pels problemes dels valencians. Al capdavant, era una posició lògica, la d'ell.

Per molts motius havia de resultar, doncs, important, l'aparició de Xavier Casp, inèdit en llibre abans del 39. El seu primer llibre, Volar, aparegué en 1943 i tot d'una fou reconegut com a obra d'un autor "nou" i important. Correcte, cristià, liberal de dretes, aparentment culte, en bones relacions amb els poetes joves i vells de Barcelona, centre d'una tertúlia i, després, d'una editorial i d'una revista literària ("Esclat"), l'única íntegrament en català publicada ací en tot el període, la

seva poesia s'havia de beneficiar, de cara a l'abast públic, de tota aquesta sèrie de factors, influents. No és estrany, doncs, que enlluernés més d'un crític. La revista "Destino" fou suport, el 1949, d'una breu polèmica ben il·lustradora, sobre això. Miquel Dolç en el número 603 (26 febrer) publicà un article en què qualificava Casp de "vox clamantis in deserto", magnificant la posició de Casp dins el camp literari valencià. En el número 606 (19 març) li responia, amb una carta al director des de Mallorca, M.S.G. (potser Manuel Sanchis Guarner), el qual tractava d'explicar les dificultats de tots tipus en què es trobaven els escriptors en català al País Valencià, motiu pel qual considerava improcedent tractar-los amb una objectivitat massa severa. Tot i reconeixent el gran mèrit de Casp M.S.G. trobava "exagerado e injusto" l'epítet que Dolç havia emprat ("vox...") i aportava una llista de noms entre vells (Artola, Salvador, Almela, Thous, Duran) i joves (V. Casp, Fuster, Villar, Bru, Emili Roca, Mascarell, Joan Segura) que poblaven l'escena. D'altra banda, "Un valenciano aficionado al gai saber" opinava en un sentit semblant i citava els mateixos noms, exceptuant els dels joves.

En el número 608 de la revista (2 abril) van aparèixer dues cartes al director més. La primera, signada per J. Sanç Moia, V. Casp, F. Navarro, F. Bort, Adlert, Fuster i Villar, es mostrava - conforme amb "el magnífico artículo del señor Dolç, que tan tergiversado ha sido por M.S.G. y por un "aficionado al gai saber"". Carrega contra alguns dels poetes vells citats per l'opinant de Mallorca, sense dir-ne els noms i reclama per a la literatura lo

cal el mateix tracte crític que per a qualsevol altra. El paral·lelisme d'aquesta darrera idea, i la seva expressió, amb algun article coetani d'Adlert, em fan pensar que fos ell l'autor de l'escrit. Al costat hi ha una altra carta, signada per Josep A. Tormo, "el más ferviente y más modesto admirador de Xavier Casp", ingènua i pueril.

Aquesta polèmica, i algunes altres no tan fàcilment documentables, eren lògiques en el petit clos poètic valencià del temps, més petit per tal com es reduïa, gairebé, a la ciutat de València. Els escriptors d'Alacant escrivien en castellà i tenien les seves baralles particulars, i les seves revistes i edicions. Els de Castelló de la Plana, en castellà o en català, feien el mateix. Quin remei!

Tant els ditirambs sistemàtics a Casp d'aquell temps com el posterior silenci, produït pel seu gir de cara, han impedit que fins ara es produís un balanç ajustat de la seva importància real com a poeta, balanç que jo em reservo d'intentar, ara.

Fuster assenyala (1956) la dependència estilística del Casp de la primera època respecte de Bayarri (cal no oblidar que, en la preguerra, Bayarri fou promotor, en les seves revistes i edicions, de molts escriptors). I, també, com els anys de "silenci" (...) van promoure en Casp una intensa evolució, i maduració, que el mena a assajar una poesia de textura intel·lectualista, el model de la qual seria en la nostra lírica moderna Josep-Maria López Picó, fins a prendre el to personal d'avui, caracteritzat (...) pel

designi d'exquisida ornamentació verbal, i (...) per una preocupació temàtica amatent a les generalitzacions conceptuals."

Bayarri, López Picó i Casp com a Casp. En l'obra del poeta hi ha una sèrie de temes persistents entre els quals destaca el de l'amor --un amor castament conjugal, no cal dir-ho, de dissabte a la nit o de diumenge dematí, També, els sentiments religiosos, les breus impressions momentànies transcendides en lirisme, etc.

Mossèn Cardó, encara exiliat, escrivia a la revista torinesa "Quaderni Ibero-Americani" (nº 3, 1974) un elogiós article sobre Casp, exactament sobre dos dels primers llibres del poeta - (Volar i La inquietud en calma) i hi veia la possibilitat d'un moment en què "Valenza --la Catalonga meridionale" donés a la literatura catalana "la pienezza lirica" com s'havia esdevingut en els segles clàssics. "Casp è un poeta difficile" deis Cardó, "si direbbe che gioca con una luce fredda, incorporca, spesso troppo astiatta, attraverso la quale cerca l'arcano brivido della poesia pura" i en qualificava l'obra poètica d'"alta ed arcana". I deia encara que la poesia de Casp es podria definir com "una musica - fredda, fatta di stridori delle cose (mentre le idee e le sensazioni sono arditamente ravvicinate) o, anche come una pittura di luce fredda, nemica dell'emozione per la ricerca continua del brivido quasi elettrico scaricato del contatto inabituale. All'aspetto musicale giova una lingua fresca, ricca e plastica, piena di risonanze classiche? a quello pittorico, una immaginazione molto ar-

dita, alle volte troppo, si che spesse volte si dilegua nell'as-
tratto". I acabava el seu article dient que era "una gran poesia
verde che, maturando nel futuro, potrà forser compiere l'ultima
tappa dells poesia catalana rinascente."

No és arriscat de dir, però, que la seva primera exigència - de "de uració estètica-- una mica en el sentit de Valéry" (i torno a Fuster) i la seva "renúncia expressa a llibertats i motius - que poguessen induir a la facilitat" se li anà convertint, paulatinament, en un ús sistemàtic d'una facilitat interna, d'uns clixés dels quals, fins ara, no ha sortit. Casp tingué --ja ho han assenyalat Alpera i, seguint-lo Fabregat-- un llibre vagament realista: Poema dramàticament esperançat (1956) però no repetí el - tempteig. D'altra banda, el darrer llibre de versos que ha publicat és Silenci (1969). Després s'ha dedicat a l'exercici de l'anticatalanisme. Entre altres obres seves cal destacar La inquietud en calma (1945), Jo sense tu (1948), On vaig, Senyor (1949), Aires de cançó (1950), Goig(1953), Esparses (1953), Braçat (1955), Home (1957), Jo, cap de casa (1962) i D'amar-te, amor(1963). Tot plegat, una gran quantitat de versos sobre els quals potser caldrà tornar, algun dia.

Pràcticament, els poetes que començaren o s'afermaren entorn de Casp i la seva editorial són Fuster, Maria Beneyto, Rafael Villar, Vicent Andrés i Estellés, Jaume Bru i Francesc de Paula Burguera. Deixant per a un altre capítol l'obra lírica de Fuster i aplicant un criteri qualitatiu d'urgència, podem resoldre que els

més importants són Beneyto i Estellés.

Maria Beneyto ha publicat diversos volums poètics en castellà, que li han donat una certa importància dins d'aquella literatura. En català ha publicat Altra veu (1952) i Ratilles a l'aire (1956), que va obtenir el premi de poesia Ciutat de Barcelona, en 1953.

Vicent Andrés i Estellés (Burjassot, 1924) és tingut, darrerament, com el millor poeta valencià de tota la postguerra i, per alguns, com un dels millors en tota la trajectòria de la lírica local en català. Tot i que participà amb més o menys assiduitat a les tertúlies de Torre i l'editorial li publicà alguns quaderns, Estellés ~~no~~ eixia completament dels mòduls habituals en aquell cercle i, ací, en aquell temps i la seva obra ha seguit viarany ben personals. D'altra part, una ordenació sistemàtica ben realitzada potser no suportaria que el col.loquéssim en aquest punt, sobretot pel fet que la seva poesia ha tingut --i això no és nou, entre poetes-- un procés descompassat i anòmal d'arribada al públic, arribada que només es fa intensa, com intensa és la producció, a partir de 1970. Estellés, que havia començat a escriure en castellà, dintre les faixes estètiques que marcava la revista madrilenya "Garcilaso", a poc a poc n'escapà. Entre altres coses, la fugida propicià el canvi idiomàtic. Fuster, en la seva introducció al primer volum de l'obra completa d'Estellés (1972) ha assenyalat com ja el primer llibre, Ciutat a cau d'orella (1953) era "nou" per a la poesia valenciana. "La dicció (...) tenia una fluència i una saviesa excepcionals, en comparació amb els predecessors domèstics, i, sobretot, apuntava amb un to personal carregat de promeses." I, encara, com els lli-

bres posteriors, La nit (1956), Donzell amarg (1958), L'amant de tota la vida (1965) i Lletres de canvi (1970) mostraven que s'hi anava assegurant i que l'impacte responia a unes possibilitats poètiques certes i originals. I, a partir de 1971, en què aparegueren Llibre de meravelles, La clau que obri tots els panys, - L'inventari clement i Primera audició, el prestigi d'Estellés s'afermà. L'aparició de cada un dels dos volums ja editats de les seves obres completes, Recomane tenebres (1972) i Les pedres de l'àmfora (1974) --gairebé sis-centes pàgines, en total-- ha vingut seguida de comentaris elogiosos a la premsa d'arreu dels Països Catalans. El seu homenatge públic, a València (1972) i diversos recitals per comarques --i a Madrid, i a Barcelona-- han accentuat el seu coneixement entre la gent i li han donat una certa popularitat, que pocs poetes havien tingut, ací, des de feia molt temps, molt.

L'habilitat lingüística (lèxica), la prodigalitat de la producció i l'originalitat, ací, d'alguns dels seus temes, són factors que els crítics han remarcat en l'obra d'Estellés. En l'idioma, un recurs desesperat a tota mena de possibilitats, del mot dialectal a l'arcaic, de la frase popular a la giragonsa conceptista; en la producció: unes 1500 pàgines de versos, que no fan, ni molt menys, el total de la seva obra; en els temes: "la nua elementalitat", diu Fuster, "de la vida de cada dia: la fam, el sexe, la mort." A aquesta caracterització temàtica, totalment justa, podríem afegir alguna precisió més. En l'obra d'Estellés hi ha, almenys, tres cròniques que s'encreuen repetidament: la del seu poble, amb tot un seguici de personatges (en què sovint la compassió del trac

tament, incompassiva, toca els límits en què es mouen prou pàgines d'un Espriu, per exemple) i amb una manca persistent de paisatges, substituïts --en tot cas-- per alguns elements (quasi sempre arbres: figueres, garràfers) o per topònims reals; la crònica d'una certa vida de la València ~~dies~~ de --almenys-- els primers vint anys de postguerra, de la qual la professió del poeta, el periodisme, li havia de furnir una especial visió, desagradosa; finalment, una crònica que objectiva trets biogràfics o onírics --tan reals-- del mateix autor.

No existeix encara un estudi acurat i sistemàtic de l'obra ~~estellesina~~ estellesiana que, d'altra banda, no es redueix tan sols als versos. Hi ha narracions, reportatges, algun pròleg, que aniran apareixent, sovint per primera vegada o, en tot cas, molt refets, a l'obra completa. Altres llibres seus, a banda els citats, són L'ofici de demà (1972), Hotel París (1973) i l'edició completa i definitiva, per a bibliòfil, d'El gran foc dels garbons (1975).

Un poeta poc conegut per causa de la terrible desfibració permanent del País és Joan Valls i Jordà (Alcoi, 1917), que també començà escrivint en espanyol per a passar, durant la dècada de 1940, a l'ús gairebé exclusiu del català. La seva obra, d'un caire prou tradicional, palesa influències diverses, que molt sovint, a partir de la particular visió del poeta, aconsegueixen troballes ben originals. Els seus llibres són La cançó de Mario-la (1947), L'home pot ésser àngel (1952), Presoner de l'ombra (1955)

Grumet a soles (1958), Cant indígena (1959), L'íntim miratge (1959), Tast d'eternitat (1960), Toia d'ofrena (1960), Paradís en blanc (1964), Les roses marginals (1965), Versos a Sara (1961), Posicions terrenals (1969), Hereu de solituds (1972) i Antologia de poemes premiats (1962-1970) (1970). El contacte de Valls amb el grup de Torre fou més aviat circumstancial. És, de totes aquelles generacions i amb Santiago Bru, l'únic poeta que no ha defugit participar als Jocs Florals de València, en els quals ha rebut diversos premis.

Santiago Bru ha publicat Retrobament (1959), Ala encesa (1950), Tres cançons de primavera. Altres poetes menors, relacionats amb Torre són Vicent Casp i Verger, amb Alguns poemes (1948), Polsina d'hores (1949); A temps de cor (1951) i Foc (visions de falles) (1952); Francesc de Paula Burguera, amb Ara que sóc ací (1949); Alfons Cucó, amb Lluernes tan sols (1960); Rafael Villar, amb L'alba als ulls (1951) i ppter algun altre.

No s'hi relacionà, si bé pertany cronològicament a la mateixa generació que alguns dels seus membres, Alfons Ramon i Garcia (1924), autor de La nit sense paraules (1959), Era Farem la sang germana (1963) i A tres carrers (1963). I tampoc Carmelina Sánchez-Cutillas, amb Conjugació en primera persona (1969), i amb Un món rebel (1964).

En 1962, amb una introducció de Sanchis Guarner, es publicà l'antologia de Poetes universitaris valencians, amb poemes de

Lluís Alpera, Lluís Aracil, Emili Boïls, Alfons Cucó, Joan A. Lacomba, Joan Riera, Emili Rodríguez Bernabeu, Antoni Seva i Isabel Clara Simó, escriptors nascuts entre 1936 i 1943 i -- molts dels quals abandonaren aviat la poesia o, almenys, no en van publicar. Aquesta antologia, que seguia d'altres ja fetes a Barceloña, no va assolir un ressò immediat. De fet, la seva importància només es farà palesa alguns anys després, sobretot quan hom en publicarà, el 1966, una altra, l'Antologia de la poesia realista valenciana, doblada amb les versions angleses dels poemes i els articles introductoris, com un número de la revista universitària nor-americana "Identity magazine".

Al marge de les dues antologies quedà Josep Manuel Palàcios (Sueca, 1938), que amb el recull Les quatre estacions (1959) havia aconseguit el premi València de literatura (1957) i que feia una poesia cultament intimista.

L'antologia de 1966, que després donà lloc a diversos comentaris, sovint desdenyosos, com els que li dedicà A. Fabregat (Carn fresca, 1974, esp. 26-28), responia a l'interès desvetllat per allò que Fuster ha anomenat el "sumptuós manifiesto a la Nación" de Castellet- Molas (Poesia catalana del segle XX, 1963), en la qual només figurava un poeta valencià, Estellés. L'esforç per justificar l'esperança en una eclosió de poesia realista arreu dels Països Catalans, es plasmava ací en uns versos de Raimon, Aracil, Lacomba, Sánchez-Cutillas, Valls i Jordà, Cucó, Riera, Boïls, Beneyto i Alpera, essent aquest darrer el banneret i introductor de la barreja.

Entre tots ells, el més important és, sens dubte, Raimon, Ramon Pelegero Sanchis (Xàtiva, 1940), els poemes del qual són fets, bàsicament, en funció de la cançó --i interpretada per ell mateix, gairebé sempre--, que estableix un tipus de comunicació ben distint al de la lectura dels llibres de versos. Els seus textos han aparegut, a banda les ~~scapes~~ cobertes dels seus discos i algun opuscle inclòs en ells, en A voz d'un pobo (1967), amb versions gallegues, Canzoni 'contro' (1971), amb versions italianes, i Poemes i cançons (1974), amb un pròleg de Manuel Sacristan que ha despertat més d'una controvèrsia. Indubtablement, hi ha massa raons perquè la crítica literària habitual no faci cas "seriosament", d'aquesta mena de poemes. Són prejudicis que ara no podem esborrar. Pla, en un article a "Destino", catalanitzat i aplegat a Retrats de passaport (1970, 632-33) i Fuster, en la seva biografia del poeta (1964) ja havien remarcat la importància objectiva, com a poesia, dels versos cantats per Raimon. Aquesta importància ha vingut subratllada per l'acceptació que aquesta poesia ha tingut entre públics immensament amplis, ací i fora, per molt que hom en vulgui restar el que hi ha de "compromís" pres, per part del públic i del cantant.

Tanmateix, els llibres solen citar com a primera figura de la "generació" realista local, que ni és generació ni és res, Lluís Alpera, autor, com a poeta, d'El magre menjjar (1963), Dades de la història civil d'un valencià (1967), Temps sense llàgrimes (1968) i Trencats versos d'agost (1969). Miquel Dolç, en el pròleg al tercer llibre, indicava que el magisteri d'Espriu "és el que ha deixat el rastre més notable i legítim en l'obra

de Lluís Alpera". I Fuster, en presentar el primer llibre, ja parlava de "poemes de testimoniatge". I Molas, en prologar el segon, de l'esperança d'un present en funció d'un futur". Tot plegat, feia referència a unes mires polítiques --o cívils, per dir-ho amb el llenguatge de l'època-- que ningú no s'aturava a qualificar --la censura pel mig-- però que probablement no tenien una tan gran volada com la inconcreció d'alguns judicis crítics i de més d'un vers podien donar entenent.

Dels poetes de la **generació** presumpta poesia valenciana realista i apart els ja citats, només Emili Boïls ha continuat publicant: Llibre dels temps "El Missatger" (1972), amb pròleg de Joan Gil-Albert.

A partir de tot això s'inicia una breu etapa en la qual sembla que, d'una part, s'accreix el dèficit de poesia i, de l'altra, els versificadors que van apareixent, poc coneguts i tots extrauniversitaris, no sabran alliberar-se del programa "realista" cada cop més desautoritzat.

Aquests poetes són Josep Lluís Fos (Sueca, 1942), que ha rebut diversos premis i figura a diverses antologies; Jesús Huguet (Onda, 1944), autor de La processó de Kirk o no te n'ixques de la fila (1973); Josep Lozano (Alginet, 1948), que ha publicat Poemes Home-terra (1971); i, finalment, el més editat i més intel·lectualitzat de tots ells, Domènec Canet (Carcaixent, 1944), amb Des del meu exili voluntari (1970) i Amb cansera, amb desengany (1971).

Després, encara, una nova tongada d'universitaris, joves, que fan poemes, absolutament distints als dels anteriors, d'acord

amb les noves experiències literàries, sovint arribades a través del Principat, com gairebé sempre. Els editats són Salvador Jà--fer (Ràfol de Salem, 1954) --L'esmorteïda estela de la platja, (1974)-- i Joan Navarro (Oliva, 1951) --Grills esmolten ganivets a trenc de por, (1974)--.

Al País Valencià com a poroni, si exceptuem algunes mostres d'escassa transcendència, i d'escàs interès, no comença a haver prosa literària fins aleshores. En el segle XIX, la consciència fou, en aquest sentit, i a nivell local, i a nivell global. Probablement, la primera obra narrativa escrita és Cuadros populares (1907) d'Edward López-Carvajal i Larco (València 1871-1940), que a Barcelona i a València creà una interessant polèmica i unes esperances frustrades. Menys un any després, el 1908, sorgí un vehicle literari --"El cuento del domingo"-- que en les seves dues èpoques --i en les seves "continuacions" per altres protagonistes i altres punts de vista-- tractà de crear un públic nou, --ací, per a la narrativa en vernacle, narrativa "popular" i narrativa "colla" de llavors, però, fins al 50, peces importants. Ni el mateix López-Carvajal ni, després, Ruiz de Alarcón, Víctor Navarro i Ruiz, Dolores Guinot, Manuel de Caez i el llibre, Francesc Carreres de Calafaud, etc. obtingueren un èxit mitjà amb llurs tentatives.

La llarga sèrie de narradors d'orientació populars, molts --d'un sol títol, que publicaren entre 1908 i 1930 (d' "El cuento" a "Nuestra novela") si bé obtingueren un cert volum de lectors, no arribaren a aconseguir d'interès. D'altra banda, tota aquesta producció, fins ara sols ha estat estudiada en bloc, a partir de les plaquettes que s'aparada, tasca potser interessant.

A la llarga, sense dubte, tenia raó Jaster en parlar de "carència singular" en un article publicat a "Serra d'Or" (Febrer 1972, 31), si bé ell, en l'article, no va d'acabar el comentari sobre la

corència amb un eloqüent "per què?" que s'estenia al castellà i al català. És a dir, Juster --i, com ell, qui hi pensi-- trobava que la major part de facetes del país s'havien quedat sense "novel.la", o si hi seus recreació literària que, per als amants d'una certa no el·líptica, suposa un cert respecte per la doctrina italiana. Juster, i això és ben lògic, citava com a exemples de possibles novel·les a l'altar les d'Ignasi Agustí o de Josep Maria Gironella, obres amb una determinada quantitat de dades específiques, més o menys considerades. Si no, potser, un escrúpol, i és ben probablement Juster, davant la terrible absència de papers sobre la història valenciana recent --científics-- buscava un substitut, i tampoc no el trobava.

Per a molts lectors, abans de l'aparició del present aumtament de llibres i papers sobre la història catalana del segle XX --sobretot de la guerra--, no és ni havia, per satisfer la curiositat, el recurs a la novel·la. I, és clar, les d'Agustí, o Gironella---

res d'això no s'ha esdevingut al País Valencià. Ací, de moment, no hi ha, tampoc, encara, prou utilitat encara sobre fets recents. En castellà, és gairebé innegable que els novel·listes que més han mantingut l'interès per l'ús de fets col·lectius valencians pròxims han estat Vicenç Masco Ibàñez (en el seu cicle valencià) i Ramon Ribes, que visqué ací alguns anys importants.

En català, la mètrica dels autors es fa d'una vllada; la dels volums publicats, no té. I un criteri rigorós potser en salvaria poc. Un lector a qui no trobava, de més o més, una "novel·la"

és a dir, ben poca imitació. Entre els pecus als autents - "històrics" antics valencians" i el pecus al naturalisme ruralitzant o l'ambivalència bucòlica s'acaba pràcticament tot. Les imitacions de Camil·la Forét prendrien un petit espai, naturalment.

No calia d'ésser notable el fet que tots els narradors nominables s'hagin embarcat en la professió d'escriptors, excepte Jesús Anest Martínez Ferrando que, per aquestes i altres raons, mereix una menció ben especial. Ell, que va viure la major part de la seva vida a principat, sobretot a Barcelona, posava en les narracions una cultura literària, una sensibilitat personal i una destresa idiomàtica que debades cercaríem en els altres - narradors valencians, lés o meyns coetanis. En el trist desgavell lingüístic valencà, els únics intents notables per crear-se una prosa literària idiomàtica autònomament han estat els de Martínez Ferrando i, a un altre nivell, Joan Francesc Mira. La resta dels narradors --i la culpa no és totalment d'ells-- han treballat amb un llenguatge d'escassa expressivitat perquè era d'escassa referència a la realitat o a l'elaboració sintàctica o lèxica, experimental. Això ha donat un resultat avorrit -- pintoresc que calia desconfiar qualsevol lector discret. No és, m'apresso a dir-ho, ús del dialecte --com podríem trobar a certs autors valencians--. És la pura inexistència de normes, en què el mot inversamentament arcaic i inusual apareix al costat del castellà més sec. No cal dir que aquest ús ha complicat extraordinàriament el possible procés de creació d'un públic ampli per a la prosa local. L'únic intent de fabricar una ambició de consensió de l'obra a través de la creació d'un públic, fins

i tot als nivells en què ho preténia.

L'autor més important, és Ernesto de Sola Ferradas, per al qual el príncep Dolç li donava l'honor d'un "meistre de la nostra prosa moderna". A la seva obra narrativa s'han acostat, amb visions distintes, Carles Aiba, H. Serrahima, Manuel de Montoliu, Domènec Guzmán, iuster i el mateix Dolç. Ha n'ha fet alguns retrats instantanis, certament valuosos. Al cas de Aiba, la seva obra és pràcticament desconeguda.

Els tres únics volums narratius que publicà en la postguerra són El verger insomni (estats anítics d'un nen contemplatiu) (1947) Les lluyvanies suggestives (1952) i L'altre gererut i alguns contes més (1955), que ja feia anys que es dedicava exclusivament a la història. Es tracta de peces molt o poc modificades d'obres anteriors. Les lluyvanies suggestives havia estat editada a Barcelona, el 1915, dins la "Biblioteca València" que dirigia Joaquim Folguera, col·lecció de vida cristament curta. Primavera d'insomni havia aparegut, per primera vegada, al 1927. L'altre gererut i els contes que l'acompanyen són, sens dubte, posteriors a la postguerra, escrits "en el ple de la maduresa", diu Dolç. Sigui com sigui, aquesta "maduresa" no afegeix res a l'obra anterior, per què de tot Martínez Ferradas havia abandonat la narrativa com a dedicació i, per tant, en tallava l'avenç.

La resolució de fer un llibre tenia l'interès d'acompanyar textos inèdits i de reunir els ja publicats. I, també, un pròleg (1951) ben eloqüent, quant a la qüestió lingüística.

La prosa de Bartolomé Ferrando, tan àcidament arcaica en els anys de les eleccions aduïdes, conserva tanmateix una notable altura literària, en què la introspecció veritable o fingida il·lumina petites dues, vides marginals, petits aventurers quotidianes amb una força vibràtil.

L'autor, que pel poder s'hauria d'haver detectat una patologia, dedicà a les narracions una llarga vigília atenta de sensible insidiosa, o tina. Això proporciona als seus contes una autenticitat directa, vista amb un esmirat contempte, molt del gust de l'època en què ven néixer. Auster escrivia, en una interessant nota necessària ("Terra d'or", desembre 1965) que la "singularitat" de l'ex-arxiver de la Corona "prové d'un factor essencial: l'"interiorisme", i que el novel·la es "limita a resoldre's en un "efecte", més que no pas a convertir-se en un conflicte o en un tipus de consistència "real". Potser podríem incorporar - la consideració que en aquests deu anys el concepte que els comentaristes literaris solen atribuir al mot "realitat" ha seguit sent veritat. En tota manera, Auster encertava; a les narracions de Bartolomé Ferrando no hi ha conflictes terribles ni personatges --"tipus"-- excelsament aïllables o originals. És, en aquest sentit, l'anti-rosa de les grans novel·les històriques o dels èpica romàntics en què cada actor esdevé protagonista, - un moment o al re. I no arriba als paroxismes d'introspecció pretensament exagerada de típic, per exemple. La societat catalana - no ho permetia, segons està ni el tarannà de l'autor l'hi menava.

Mi ho, encara, una altra remarca a llegir, ja és suggerida - per Auster. És el que es refereix a la identificació del narrador

Martínez Ferrando, "estèril" com a escriptor a partir del '36, esterilitat voluntària que, sens dubte, ell mateix era el primer a -- plànyer. També aquí podria trobar efectes de la pressió social, que durant molts anys de la postguerra i quedi la publicació i en bona part la dedicació de novel·les i contes. És la pressió, senyalat, que portà Martínez Ferrando a a redondir en disciplines auxiliars, que eren la seva professió i les que més valor obiectiu li acostarèn.

És ben possible que ell fos un professional ben necessitat d'extençar-se, en el moment, en diverses llengües, que demanes sin alhora enjany mental i tossudes. La literatura, sobre tot la seva, no passava d'èsser-hi un succedani estimat -- però incomplet, la de caràcter social havia minvat i, en de la -- que existia, l'èsser es ardeva sotmetre. La literatura pròpia, individual, es va -- fent -- fins pràcticament desaparèixer.

Per des d'aquesta sèrie sembla una mica forçat de ficar-li -- massa en el d'una -- il·lèbrec àmbit de la pressió literària va en -- càrrec de desenvolupar. Ara, amb les seves traduccions, amb recelaborades, amb la -- de -- al -- és, encara, si a -- és -- i, -- ahora, -- des -- desaprofitat.

De el -- per -- a l' -- de 1947 de primavera inquieta, l' -- de -- el -- que -- qualsevol lector -- trobar -- real. -- troben el plaer d' -- -- de -- perdudes, -- l'interès decebut per la "realitat" tal com és habitualment -- concebuda i entesa, el soroll basiat de la vida del carrer, -- "comunicació i --", -- com un rept i com una aventura -- a -- ve -- se.

Martínez Ferrando, "esgèril" com a tal a partir del '36, esterilitat voluntària que, sense, ell mateix era el primer a -- plànyer. També aquí podríem trobar efectes de la pressió social, que arran molts anys de la postguerra i però la publicació i en bona part la desfecció de novel·les i contes. És la pressió, senyalada, que portà Martínez Ferrando a desenvolupar en disciplines diverses, que aren la seva professió i les que més valor objectiu li acostaren.

És ben possible que ell fos un personatge ben necessitat d'ensenyar-se, en la realitat, en carques llargues, que demanes sin alhora enginyeria i tossades. La realitat literària, sobretot la seva, no passava d'ésser-li un objecte estimat -- però incomplet, la de la social havia minvat i, més de la que existia, l'assessor s'arabava sobre el. La seva pròpia, individual, es va afegint i fins pràcticament desaparèixer.

Per això i a més altres sembla una mica forçat de ficar-li -- massa en el món de l'època àmbit de la premsa literària: va encara de la postguerra. Ara, amb les noves revolucions, una reelaborades, l'assessor s'arabava al és, encara, el que és dissolent i, ahirora, més dissolent i més desproporcionat.

De el pròleg, que redactà per a l'edició de 1947 de Primavera inquieta, l'autor de censu el seu pròleg, existia a la creença que -- qualsevol el lector que cercar soc. és a l'era radio. Hi troben el plaer d'escritura -- de a creder -- de reaccions parades, -- l'interès decebut per la "realitat" tal com és habitualment concebuda i entesa, el soroll causat de la vida del carrer, -- "comunicada i misteriosa", que arriba al men com un rept i com una advertència de la que potser val més evitar-se.

La narrativa trucaada de Martínez Ferrando, de tota manera, pel que fa a la seva repercussió i a la seva inserció dins un corrent literari d'origen, pertany sobretot a la pre-guerra i, més exactament, a la problemàtica que Alan Yates ha estudiat a Una generació sense novel·la?, generació dins la qual l'escriptor valencià ocupà un lloc distingidíssim.

Altres autors

Miquel Adlert fou el narrador més destacat del grup Torre. Publicà I la pau (1953), El salze a la sendera (1953) i Cor al nu (1956), productes pobres d'imaginació i de recursos, deixalles d'experiència forense i de fait divers rural, comentades amb poca habilitat descriptiva i amb un disseny moralitzador de curta volada.

Xavier Casp publicà el 1952 Proses en carn, inferiors a la seva poesia.

Enric Valor i Vives (Castalla, 1911), antic col·laborador d'"El camí", d'"El País Valencià" i de "La república de les lletres", és autor de diversos volums de contalles del país, manipulades sense un gran criteri científic --etnogràfic-- o literari --recreador--: Rondalles valencianes (1950-51-53), Narracions de la Foia de Castalla (1953), Rondalles gironines i valencianes (1951, en col·laboració amb Lluís Constanç) i Heravelles i picardies (1964-70). En llegir aquests volums hom lamenta sovint que Valor no hagi tingut una mica més de vivacitat, com la que emprava mossèn Alcover, en tasques semblants. La seva novel·la, L'ambició d'Alcibi (1960), estranyament anacrònica, és potser el millor índex dels mals de la narrativa valenciana de l'època.

precisament, Estanislau Torres, en fer-ne la ressenya per a "Serra d'Or" (abril 1961, 15) assenyalava en la novel·la, com a mèrits, el coneixement de la toponímia de l'escenari demostrat per l'autor (pintoresquisme per a un barceloní, al capdavant) i d'altra banda, el "dialecte", és a dir l'aspecte lingüísticament xocant del llibre en el qual, deia Torres, nom pot "conèixer una sèrie de modismes i àdhuc de mots, francament interessants". No cal dir que això no millora una novel·la en la qual, també ho apuntava Torres, ni havia errades tècniques importants, sobretot un final decebedor, personatges que desapareixen de sobte, etc.

Tanmateix, alguns novel·listes valencians joves --Fabregat, Ventura-- han parlat sovint d'aquesta obra com un precedent vàlid en el procés de constitució d'una narrativa valenciana actual. Cal dissentir-ne, sense dubte.

És la mateixa òptica magnificadora que hom ha aplicat a Els horts, de Martí Domínguez, novel·la començada a redactar --sembla-- més de quinze anys abans de la seva aparició pública en ~~1973~~ 1972, i que té, sobretot, el mèrit d'ésser un esforç en l'ús d'un idioma "normal", cosa que cap dels novel·listes locals de la generació de l'autor no ha sabut emprar.

Lluís Montanyó (Miquel Fabregat) ha eixit escrit ("Tele/exprés" 26 juny 1974) que Els horts i L'ambició d'Alcibi són "dos casos sobresalientes, ambos típicamente víctimas de unas ediciones mal diseñadas y faltas de una mínima promoción". Si bé aquestes circumstàncies advertides són certes, qualsevol intent de considerar aquestes dues novel·les més per damunt del que són --epígons espuris de la més tronada narrativa rural-- és errada. Segurament hi tocava més directament, pel que fa al contingut d'Els horts,

Santiago Bru quan, sense embuts, deia ("Las Provincias", 17 desembre 1973), que l'havia llegida ben a gust "porque uno ya se va cansando de autores que solamente buscan complicarle la vida al lector. Y ya está bien de tomaduras de pelo, ¡qué caremba!". Bru era indubtablement el "crític" adequat per al cas. I, fet i fet, Fabregat no era sinó un d'aquells autors que buscaven complicar la vida dels lectors...

Empar Beatriu Martínez i Civera (València, 1914), que utilitza el nom de ploma de Beatriu Civera, i que havia estat, durant la guerra civil, redactora de "La voz valenciana", publicà narracions a "Nostres faulelles" i a "Els autors de l'ocell de paper", quaderns en què també trobaríem altres autors narradors de la mateixa llengua. En volum, ha donat les novel·les Entre el cel i la terra (1956) i Una dona com una altra (1961) i el recull de contes Vides alienes (1973, premi Víctor Català 1974). Té inèdites altres obres, entre les quals La crida indefugible (premi Joan Senent 1969). Llorenç Mas ("Serra d'Or" gener 1962, 32) assenyalava en Una dona com una altra que una possibilitat d'atracció d'un públic "poc preparat, ingenu" per a la literatura catalana; d'un públic "que es comença a convertir en historietes de noies de classe humil que irrompen d'una manera imprevista en el món de l'aristocràcia". I remarcava que es tractava, precisament, d'un públic que les lletres catalanes mai no havien abastat. La novel·la, deia, "és d'un to "rosa", ple d'ingenuïtats". I, amb raó, aquesta tònica la trobaríem en tota l'obra de Beatriu Civera, sovint feta a base d'experiències directament conegudes, si no autobiogràfiques, però amb una gran inseguretat tècnica i amb un llenguatge vacil·lant. També hi trobaríem una certa curiositat literària i humana per fenòmens vius, i una certa rebel·lia.

Maria Beneyto i Cunyat (València, 1925) ha escrit poesia i novel·la en castellà i en català. La gent que viu al món (1966) i La dona forta (1967, premi Joan Senent 1965) són visions no excessivament originals de vides humanes --sobretot femenines-- colpides per drames individuals literàriament exagerats des d'uns supòsits "existencials" de tertúlia de senyores cultes i sensibles. Denoten, tanmateix, una major cautela en les construccions que els seus precedents, producte, potser, d'unes lectures més extenses.

Bernat Garcia i Aparici és autor del volum quan les aranyes fi-
len (1962) que justifica plenament les crítiques que, per un conte aplegut a "Nostres faulelles" (VI-VII), li dirigí Estanislau Torres a "Serra d'Or" (nov. 1962). Efectivament, els contes de Garcia són ingenus, sense malícia literària i d'escàs interès.

Maria Ibars (1892-1965) publicà Vides planes (1962) i L'últim serv (1965); Bernat Bono i Barber, històries que semblen novel·les (1951); Manuel González Martí (1877 - 1972), quatre volums de Contes del pla i de la montanya (1947-68), alguns dels quals aparegueren que Carles Salvador ("Las provincias", 15 juliol 1947), benèvol, havia saludat com un tresor lingüístic; Antoni Igual i Úbeda, publicà una novel·la "històrica", de títol divertit --Delers de joventut-- i nul valor literari ni tan sols novel·lesc. Uns altres autors a retènia són Jordi Valor i Serra (Alcoi, 1906), amb històries casolanes (1950) i Lina Morell. Un cas apassionant (1964); Vicent Monzó, amb Contes d'un cabenyaler (1970); Leopold Martínez i Vidal amb Les vacances de Jordi (1954) i el somni de Jordi (1954); Josep Llacortell i Goso (Alcalà de Rivert, 1910), antic crític cinematogràfic ~~del~~ d'"El camí" ix autor de Joaquim i els seus amics (1955), narracions per a infants, i De la vall al cin

(1957); Josep Iborra i Martínez (Benissa, 1929), publicà el recull narratiu Paràboles i prou (1955); Eduard Soleriestrach (Castelló de la Ribera, 1912), Contes sense fel (1961), De la ingènua veritat (1961) i D'Alzira. Sense flors, però (1974). Godofred Hernández i Barreda, El nostre món de cada dia (1974).

Un cas "estrofant" és el de Mercè Linyen, valenciana resident molts anys a Anglaterra, que publicà en 1971, al "Club dels novel·listes" una novel·la d'ambient britànic, L'Eros de Picadilly Circus, potser prou modificada, lingüísticament, però d'un cert interès literari.

La tònica general

Tots aquests noms d'autors i títols potser faria pensar que Fuster s'enganyava de mig a mig en parlar de carència de narrativa. I no. Si atencem a la quantitat, veurem que la major part d'aquests autors no passen del títol únic o dels dos títols. I, de més a més, sovint són volums curtíssims, de 50-100 pàgines, com a màxim, en tamany petit. És una manera de mesurar la producció literària. Si atenem a la qualitat i exceptuats un o dos noms, la major part dels narradors relacionats ni tan sols arriben a la pura discrecció. És un dels factors a explicar, però inserint-lo dintre del trist panorama --qualitatiu-- que la producció valenciana, en català, ha oferit, de la Renaixença ençà. Ja que, de fet, el problema no és sols de novel·la. Si hom repassa els catàlegs de les editorials valencianes de postguerra hi trobarà que, al capdavall, no presta-ven tanta atenció a la poesia com semblava. Sicània va editar Ci-vera, Igual, Mascarell, Jordi Valor i d'altres. Lletres Valencianes, Mascarell, Dono i Barber, J. Valor, etc. Torre, Iborra, Adlert, Enric Valor, Bernat Garcia, Soleriestrach, Casp, Sanç Moia i alguns

més. Les editorials "joves" hi tindrien menys interès: Garbí no publicà cap llibre de narració i Tres i quatre no ho féu sinó als sis anys de funcionar. Cal afegir les edicions particulars.

I, tamateix, alguna cosa hi ha fallat. Ja abans de la guerra s'havia trencat la possibilitat d'èxit de públic que oferien les col·leccions de quaderns, tipus "El cuento del dumenche" --amb modificacions ortogràfiques o sense--. El pas al castellà dels lectors hi tenia molt a veure. Els intents de ressuscitar els quaderns d'una forma o altra, com "Nostres faulelles" (1961-66: 16 volums entre 40 i 60 pàgines) foren també sense èxit, després del 59.

I la creació d'una novel·la "llarga"... Probablement una estadística de l'extracció social dels autors de novel·les d'aquest període ~~aca~~ ~~acatur~~ aclariria alguna cosa. La novel·la que produïren era --i en podrien apartar una o dues excepcions-- una mera continuïtat de la novel·la ja abandonada arreu del món, brillant a principis del XIX i, fins i tot, a les acaballes del XIX. Tot el procés de renovació de la cultura literària europea contemporània quedava al marge de l'ambició i àdhuc del coneixement dels novel·listes locals que, quan no feien novel·la "rural", parlaven d'una ciutat ruralitzada o de menestrals. I això si no anaven a continuar la ja de per si adulterada novel·la "històrica" de don Vicent Boix, com un Igual i Úbeda --en castellà i en català.

Potser el millor balanç d'un molt llarg període de la narrativa local és el Recull de contes valencians (1956) que, amb pròleg de Fuster, publicà Santiago Albertí, amb textos d'Adlert, Andrés i Estellés, Benyto, Bernabeu i Lletas, Languera, Casp, Iborra,

Martínez Ferrando, Mascarell, Palàcios i Soleriestrach. Sembla que alguna part d'aquelles narracions foren escrites gairebé d'encàrrec, per tal de produir un volum amb una qualitat mitjana. I, tot i amb això, crec, la recol·lecció fou llarga.

Com en el teatre, tota una llista d'autors publicats no podia servir a l'hora de bastir una qualsevol forma de tradició novel·lística autòctona. En això diferim de les Balears, per exemple. Els autors dels darrers anys s'han generat la cultura novel·lística a partir d'experiències de fora el país Valencià. I el públic, en la mesura que ha llegit novel·les catalanes, ho ha fet amb originals del Principat o de les Illes. Ho hi havia més remei i no ens en podem penedir.

En els darrers anys, s'han incorporat nous autors --pocs encara-- de criteris estètics nous. Els editats són Amadeu Fabregat (Torreblanca, 1949), amb Assaig d'aproximació a "falles folles fetes foc" (premi Andròmina 1975) publicada l'any següent, i Joan Frances Mira i Casterà (La Sénia, 1959), amb El bou de foc (1974) i Els cucs de se a (1975) que obtingué el mateix premi el 1974.

La novel·la de Fabrega Fabregat, rebuda amb tota mena d'elogis per crítics distingits, i els llibres de Mira --contes i novel·la--, igualment ben rebuts, configuren dues tendències pràcticament antitètiques, entre l'experimentalisme --incomplet-- del primer i la fredor realista --gairebé naturalista-- del segon.

I hi ha d'altres narradors, encara inèdits en 1975: Jòsep Laguarda, Rafael Ventura i Melià, Josep Gandia i Casimiro, etc., els quals, amb més que s'hi incorporen, potser aconseguiran decidir la solució positiva de la "crònica". Ho és debades que els dos premis més importants del país, per a narrativa --Andròmina i

Fundació Gaietà Puget-- expressin, en els seus programes, una voluntat de remeiar la manca de novel·listes al país. De tota manera, aquesta necessitat de promoció, bé explica que el problema no s'ha pogut resoldre, encara.

PROSA NO LITERÀRIA

Des dels tèpics anys de la Renaixença fins al 1939, al País Valencià la prosa no narrativa --amb el no literari, científic, històric, corresponsals, enciclopèdics, anuals, etc.-- s'havia escrit i publicat pràcticament sempre en castellà.

Tant que jo no he sabut, en la seva edició de la geografia mèdica, no és possible, en català, no escriure; precisament, una comunicació al II Congrés dels Idiomes de l'Espanya Catalana (verum publicat el 1913). Cuabàs usà el català en algun article acadèmic i, en sabla, en la seva edició de l'Bill de Jaume Bofill (1903). Miquel escriví Valenci (1897-1902) en castellà. Ferran de les ne crec que escriuís en la llengua del País Valencià, de pec. El baró d'Alcañalí, guiz de l'edició, feu en català els seus diccionaris etimològics, de músics i articles. Miquel Danvila i Coll de, igual pot que fa a les seves obres sobre història i geografia local. Jaume Sivera, de tan cop de publicació d'obres, feu en la seva edició -- i no sols l'obra -- en castellà. En l'edició, Ferran de Carreras i Candi (1912-1937) dirigí la geografia general de Catalunya, però hagué de dirigir, amb els seus col·laboradors valencians, la geografia general del País de València. Josep Martínez Alayó féu en castellà la seva enorme monografia La casa de la ciutadania. I així podríem multiplicar els exemples -- fins on vulguéssim. De fet, en la Renaixença, no és Lombart en el cas d'usar el català en els seus intents d'aportació de dades per a l'edició de la literatura local. I, després, alguns dels nous, successos.

Aquesta situació, lògica per la raó que en què el català ha hagut de sobreviure al país valencià en tot aquest temps, va tenir un inici de decadència a finals de la primera dictadura, l'any 1930, amb el naixi d'"Acció Cultural Valenciana": Iàteu i Llionis, Joan Benigno Gómez, Giménez Nadal, Genovés Amorós, Sanchis Guarnier, etc. que en els anys anteriors a la guerra produïren una certa inflexió del català en les produccions erudites locals. La guerra, en tot cas, emorrà una bona part d'això. Sanchis Guarnier ha dit que aquests personatges pretenien "de continuar la brillant tradició dels erudits valencians, però emmarcada dins la universitat i expressada sistemàticament en llengua castellana". (Reafirmença al País Valencià, 91). Després del 39, Joan Benigno, Carreres de Cabrer i, també totalment, Genovés i Iàteu, abandonaren el català com a llengua de cultura. Gómez Nadal hagué d'abandonar. Només Sanchis ha mantingut la fidelitat primera. Carreres de Cabrer havia publicat (1930) en català, el seu estímul sobre las bandes de Valencia, però després només publicà en castellà.

Vist això és fàcil de considerar que, acabada la guerra, el panorama no devia variar massa, i, tanmateix, dins d'uns certs límits, ho fou notòriament. És clar, de moment, sols en certes disciplines que d'altra banda són, pràcticament, les úniques que en aquest període han produït, ací, aportacions originals: història acadèmica, dels costums, de l'art, de la ciència, sociologia, literatura, geografia... I això deixant de banda l'assaig literari, que marxà en tractament a part, al final d'aquest capítol.

Dreçada la llista d'autors i obres d'aquest període que, per al que tractem, ens interessem, podem traçar tres línies indicatives que, de fet, estan en una situació nova en l'ús culte de la llengua catalana. Tenim, d'una banda, autors que escriuen i publiquen els seus treballs en català; d'altra, els mateixos autors en ocasions en les seues, per encàrrec o per les circumstàncies de l'editorial o la revista en què ha d'aparèixer el seu escrit, fan de recórrer al castellà; finalment, autors que escriuen en castellà i que es fan traduir algunes obres perquè es trobin en català, freqüentats --per educació, per lloc de naixement-- per a escolars o putes idònes.

Aquestes línies que, sobretot la darrera, en són molt interessants per a conèixer la situació lingüística local o la seva millora progressiva, es permeten d'afegir que no és tractaré del produït en català i que només introduiré comentaris a obres en altra llengua quan la seva temàtica m'ho aconselli.

Estudis lingüístics

La figura cabdal dels estudis lingüístics al País Valencià, en aquest període, ha estat Manuel Saco i Querner (València - 1911). Doctor en Filosofia i Lletres i llicenciat en dret i en contacte amb escriptors barcelonins (Casacuberta, Aramon, Corretinas, etc.) fou coïncible, a Madrid, de Ilvarro Tomás, el qual introduí a les disciplines lingüístiques. En aquesta època, fou becari de la Junta per a Ampliació d'Estudis, a Madrid (1932-35) i col.laborador del Centro de Estudios Históricos (1933-39). Durant la guerra civil, col.laborà a la creació de l'Institut d'Estudis Valencians. Assolí el grau de capità de l'exèrcit de la República, fet pel qual fou condemnat, l'any

39, i empresonat. Alliberat el 1945, marxà a Ciutat de Mallorca, on Francesc de Borja Moll, -amb qui havia col·laborat en la confecció d'enquestes per a l'Atlas lingüístic de la península, dirigit per Navarro, com a encarregats del sector català-- l'invità a treballar en la represa del Diccionari català iniciat per mossèn Antoni M. Alcover. Amb Moll, participà en la redacció dels volums III-VIII (1950-1957) i, també, amb Anna Moll i Marquès, en la dels volums IX i X (1959, 1962). Els especialitzats estudis de dialecte i fonètica que durant la república havia seguit Saneja amb el seu mestre, Navarro i Als, la seva formació científica i els seus coneixements d'història i literatura vernacle, es van aplicar al costat del treball d'arxivar Saneja de la era (1945-1946), feten de de Moll i col·laborador per l'octe per al diccionari. La seva adhesió a l'obra fou, dir Josep Pla en l'"Homenaje" que dedicà a Moll "un considerable i magnífic reforç. Al vèncer Moll-Saneja i Quetzer donà seriosesa al diccionari i se'n feu un sentit de continuïtat". Els a treball moment, l'obra havia de ser coneguda com a ensells va avançans.

Saneja i Moll van aportar una aportació més directa i continuada i, especialment, als coneixements seriosos, científics.

A Mallorca --durant anys, excepte el curs 1950-51 en què --seguí a l'Institut de Ciències de la Universitat de Colúmbia estudi de fonètica i cartografia lingüística-- , Moll va treballar al diccionari i donant classes d'alemany i francès, s'integrà plenament a la vida cultural insular. Moll presentà dues antologies poètiques del país: Als costats de Mallorca (1950) i Als costats insulars de l'est-orient (1951) i continuà el treball amb les seves qüestions i relacions. Moll i Als van fer una sèrie de classes i conferències De to-

Com a conèixer els autors de Col·lecció de refranys (1951), Els vents porten la cultura popular (1952), Els rills de vent a Vall d'Alba (1953), Les barreres valencianes (1957), Cançoneres valencianes de Nadal (1960, 1973) i Els sonets valencians i d'altres cançons i altres (1964-1966, 3 volums, obra encara incubada).

Ha intervingut, també, en la tasca de fixar la divisió comarcal valenciana amb Contribució al nomenclàtor geogràfic de la València (1977) i amb el catàleg corresponent de la seva pràctica.

Ha dirigit l'editorial L'Estel, en la postguerra, és membre de la Societat Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1961), del Centre de Cultura Valenciana i d'altres institucions.

En 1978, quan se'n devia que en va a fer-se el nou cronista de la ciutat de València, candidat a l'encarrec de fer-ho contra el seu desig, ja que no volerem el paper de cronista oficial, i com a resposta voluntària i involuntària, la seva història de la ciutat de València l'ha posat molt paralt d'aquestes represions.

Germà Colom i de Sanch (Castelló de la Plana, 1923), ha fet estudis de llengua catalana a l'arxius i a les universitats estrangeres. Ha treballat a la UAB (1952) i des de 1957 és catedràtic a Ginebra. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans, ha publicat nombrosos estudis de lexicografia i dialectologia (sobretot de la zona) i ha dirigit centes d'articles: -

Llibre d'horas (1930), Curs de València (amb Ricard Garcia; editats, primera, de volums: 1970, 1973).

José Giner i Marco (València, 1911), ha fet cursos de català a València i a Barcelona, a Barcelona. Ha publicat: la conjugació del verb (amb Valerí) (1954), la introducció al diccionari de la llengua de Sant Jordi (1954), un de us de la llengua valenciana, en col·laboració amb Antoni Lló! (1957) de J. Salvador i, a l'edició de "Las Provincias" de postguerra, articles sobre la labor literària de Jaume Ferrer, sobre retòrica poètica, etc.

Françesc Ferrer i Ferrer (la Font d'Inca, 1911), impressor, és autor d'un diccionari de la llengua (1956) i d'un vocabulari català-valencià i valencià-català, però a causa d'algunes addicions en la reimpressió no completa i que no estat, durant tot aquest període, un auxiliar valuós, al País Valencià, per als estudiants català. Ha publicat, també, Lliçons d'ortografia (1975).

Jaume Ferrer i Ferrer, el març de 1912, poeta i narrador, és autor d'un llibre de poemes Les valencianes (1956) i de llibres de poemes (1971) i llibre de poemes (1976). També lliçons de català a "Jornades".

Al llarg dels anys cinquanta de la postguerra no catalana, hi ha diferents escriptors valencians però els relacions amb l'història. Així, Jaume Ferrer ha publicat los noucentistes de València (amb Ferrer) en Francisco Ferrer (1965); Vicent Ferrer, és autor d'articles i col·laborats; Josep Ferrer i Adell

ha publicat reptats llibres d'onomàstica castellonense; i altre d'articles i llibres, sobre el castellà d'intervenció textual d'Ausias la senya; Serfí de Gós i Ferrer Granell d'una obra d'un lèxic valencià del castellà, del català i del castellà (1952); Almirall publicà un llibre sobre El neosilabisme valencià (1951); J. Marfany publicà, d'altre costat, Estudios de asimilación de las palabras castellanas en el catalán valenciano (1951); i altre llibre anomenat Los trabajos de la lexicología.

Entre els lingüistes valencians, que han publicat treballs de creïença científica en aquest període, cal citar ben especialment Josep Guisoy, que preparà l'edició i reedició de l'estat de l'onomàstica castellonense i l'onomàstica valenciano-castellana (1954) i publicà Algunas cartas filológicas de J. Guisoy (1954) i un estudi estadístic sobre La fonología valenciana (1954). Juli P. Guillen i l'avo estudià Los cambios de las palabras en la zona marítima de Castellón (1954) i altres aspectes de l'ús de la mar.

Sociolingüística

És en aquest període de la postguerra que s'ha obert, al País Valencià com a la resta dels Països Catalans, una nova línia d'estudi dels problemes lingüístics, en la qual coincideixen aportacions tècniques i metodològiques diverses però que té, com a rerefons, sens dubte, la necessitat de respondre --interpretant-la-- a l'específica i tràgica situació idiomàtica nacional, organitzada amb la guerra. Passant per davant de les clàssiques consideracions sobre el "bilingüisme" (Ferreter, Díaz Hualde, Badia, Ferrer, Gómez Barrano), la sociolingüística enlla

els habituals estats lingüístics amb el desenvolupament històrico-social de l'idioma, en una situació donada.

El primer estudi --com reconeix Francesc Vallverdú-- que ens ha posat en contacte amb l'enfocament sociolingüístic, és el doble article A Valencian Dilemma/ Un dilema valencià (1966) de Lluís Vicent Aracil i Boned (València, 1961), publicat dins "Identity Magazine", nº 21. L'autor ho és també d'una llarga (79 ps.) i acurada introducció a l'edició de dues obres d'Edward Escalante: Les rimas de l'"entresuelo". Tres forasters de Madrid (1968) i de diversos articles i comunicacions a congressos internacionals.

Aracil ha estat responsable de la secció catalana del VIII^è Congrés Mundial de Sociolingüística, celebrat a Toronto (Canadà) del 19 al 21 d'agost de 1974. Hi gestionà la participació de diverses ponències valuoses. Xifra Les valencianes hi foren: Drama: a little-explored vein of sociolinguistic information, d'Aracil; Political and linguistic ideologies in the Valencian countries, 1671-1959, de Cucó; Language and literature in the Valencian country in the first third of the XIX century, de Fuster; The dynamics of sociolinguistic diversity: the Catalan case, de Ninyoles; i Words and facts: Catalan protest songs as an experiment in sociolinguistics, de Ramon Pelegero.

Cal citar també M. Alpera, autor de l'article Conciencia y normalización lingüística en el País Valencià (1969) i especialment Rafael Lluís Ninyoles (València, 1943), a través el qual, a través d'articles a "Serra d'Or", "Madrid", "Cuadernos para el diálogo" i altres periòdics, i a través dels seus llibres, ha seguit Aracil en la tasca de sistematització i interpretació de l'aportació dels valencians. És autor de Conflictes lingüístic

valencià (1969) i d'Idioma i prejudici (1971).

Economia

La introducció del català en les publicacions econòmiques valencianes és relativament recent i sols trobaria algun precedent escadusser durant la segona república, sobretot a través del Centre d'Estudis Econòmics (1934), creat a iniciativa d'Ignasi Villalonga i col·locat sota la direcció de Romà Lerpinyà i Graù.

Com a precedents més immediats hi ha un treball inèdit de Francesc de S. Burguera, premiat als Jocs Florals de València de 1957 amb el premi Ignasi Villalonga, on s'enlocava per primera vegada la problemàtica de l'economia valenciana en relació amb la recent creació de la Comunitat Econòmica Europea, i, també, un llarg article de Joan Múster titulat "història de l'economia valenciana del 1835 al 1953" aparegut dins l'obra Un segle de vida catalana (1814-1850) (1961)

Dé tota manera, la relativa normalització de l'ús del català en aquesta mena de publicacions, no es produïx sinó a partir de la "propaganda per l'exemple" de catedràtics i professors arribats a València des de Barcelona, bé a la facultat de filosofia i lletres (Giralte, Seglà) bé a la de ciències econòmiques i empresarials (J. Nadal, Ernest Lluch), creada el 1966. Als seminaris i departaments d'aquests professors s'hi incorporaran aviat joves intel·lectuals més o menys decidits nacionalment, que coincideixen a atornar a l'idioma el status que mereix.

L'obra més ricca iiosa a citar és L'estat econòmic del País Valencià (2 v. 1970), dirigida per Ernest Iluch i amb texts de col·laboradors de diversa extracció (historiadors, geògrafs, periodistes i economistes).

Però hi ha també una gran quantitat d'articles i treballs en català, a més de els d'ell mateix, obra de Ricard Ventura, Ricard Pérez Casado, Mèrit Bono, Manuel Pérez Montiel, Joaquim Mestre, Josep Maria del Rivero Zardoya, Vicent Soler, Miquel Àngel Fabra, Rafael Aracil, Màrius Garcia Bonafè i d'altres, publicats a diaris i revistes o per serveis d'estudi d'entitats barcelonèses.

Entre les seues publicacions a part: El comerç del Baix Maestrat (1971) de Ricard Casado i Pérez Montiel; La agricultura econòmica (1971), de Luis Font de Mora; La banca al País Valencià (1973), de Mèrit Bono i Vicent Rosselló; Industrialització al País Valencià (1974), de Rafael Aracil i Màrius Garcia Bonafè; Pran al sol al País Valencià (1975) de Josep Avellà i R. Pérez Casado, etc.

Sociologia

Els estudis sociològics publicats, ací, en català --i en qual sevol altra llengua-- són ben escassos, sobretot si descomptem allò que de sociologia pugui tenir la sociolingüística.

Ninyoles és autor d'un breu resum sobre L'opinió pública (1968). Salvador Balce o ha estudiat la repercussió local de determinats factors culturals en generacions joves a Integrats, rebels i marginats (1974). Josep Iluch també ha treballat sobre l'entorn sociològic de partides conflictives (la barriada regional València) i ha inclòs diverses notes sobre sociologia

El Arcelil publicà a "Serra d'Or" diversos articles del major interès sobre la burgesia valenciana en poètica amb Vicent Ventura, i sobre altres aspectes de la vida social del país.

Historia de la Literatura

Aquesta caiguda és necessàriament el resultat de la traducció d'aplegades i sistematitzadors de materials i dades (sevent residus d'altres treballs) de l'última part de la primera part del KK (Lluís Graells, Miquel Colín, Carles, Justo, de, Fullana, Barberà, Martí, Martí, Lluís, Lluís, etc.) s'ha esmentat i no ha estat puntualment una obra que ha estat treballada i perspeculada nous nínxols de cultura que s'ha d'èsser comparable en el treball de la literatura.

La responsabilitat és reservada sense cap dubte, i decisivament, la manca d'una institució que s'ha de dir, principalment el desdeny que el departament corresponent de la facultat local de Filosofia i Lletres ha tingut per la literatura del país. Fins i tot, per la literatura castellana produïda per valencians. La major part de les cròniques que he citat són, en la literatura castellana, a les d'actes. La raó és que n'hem conegut la manca d'interès i el fet de les coses, o d'altres, o d'altres, o d'altres.

En l'edició de texts, en l'investigació documental, en l'intenció de proporcionar informació, que té tot el treball s'ha fet el treball.

Hi ha, de tota manera, algunes coses a reco-dar. Com a excepció, citaré treballs en castellà, quan siguin dedicats a autors o temes en què l'expressió catalana no ha sigut cabuda.

Almela i Nives escribí, en català, un manuscrit històric de la literatura valenciana (1955), en la traducció de La literatura y arte valenciano (1954). En castellà, he escrit articles sobre autors locals o autors catalans locals: Un autor teatral, Francisco Palanca y Voca (1941), La literatura en Valencia durante la primera mitad del siglo XI (1951), El Liceo valenciano. Sus orígenes y sus actividades (1952), Un sermón valenciano del siglo XVII (1954), etc.

Almela i Nives (Madriat, 1969), amb l'ajuda del general n'ha publicat les obras valencianas completas (1969) i ha estat cura-d'una edició de Los trobes en labors de la forja i via (1974), cotes d'les obres amb pròlegs notables.

Almela i Nives és autor d'estudi bibliogràfic de Josep i Maria de Rodó (1957) i de Josep i Maria de Nives (1960).

Almela i Nives ha publicat resums de la literatura local en la edició de Los trobes en labors de la forja i via (1974) i La literatura valenciana com a excepció i com a norma (1951).

Almela i Nives (Madriat, 1969-1974) ha publicat per a la literatura popular valenciana en alguns articles, entre els quals El "Coloqui" y los coloquios (1949) i Aucologia valenciana (1942)

Mi ha, de tota manera, algunes coses a recordar. Com a excepció, citaré treballa en castellà, que a siguin dedicats a autors o temes en què l'expressió catalana haigut cabuda.

Alfred J. Vives escriví, en català, un manuscrit històric de la literatura valenciana (1955), en una part s'ha traduït de La literatura y lingüística (1954). En castellà, no aresos - articles sobre aquests límits o amb títols més globals: Un autor teatral, francès de València y occità (1941), la literatura en València durante la primera mitad del siglo XII (1951), El liceo valenciano. Sus figuras y sus actividades (1952), Un sermón valenciano del siglo XVI (1964), etc.

Alfred Warner (Barcelona 1902), estudià de general a'ha publicat les obres completes completes (1955) i a l'últim cara - d'una edició de les trobes en lahon de la Verge Maria (1974), cotes d'os ares amb pròlegs notables.

Alfred Soler i Roda és autor d'essa Historia lingüística de Jordi de Sant Jordi (1965) i Historia de la literatura de Vives (1960).

Alfred Soler i Roda a resums de la literatura local en la edició de la literatura catalana: la literatura catalana al País Valencià (1954) i la literatura valenciana com a excepció i com a generalitat (1951).

Alfred Soler i Roda (Barcelona 1900-1974) a publicat ares per a la literatura popular valenciana en alguns articles, entre os quals El "Coloqui" y los coloquios (1949) i Aucologia valenciana (1942)

El primer volum és el El misticisme ascensionista de la catedral de València (1966), Sobre la catedral de les Reines de purisme idiomàtic de Joan de Santolar (1977) i un postscript i prologat de el mateix autor de La Catedral de les Reines (1979) d'Alfons Riera, De la imitació, Govern polític i jurídic, costums y observacions de la fàbrica i de la dita de casa de Santolar, y nova dita del Riu (1975), de Josep Llop; i Sermons de Sant Vicent Ferrer (1976) de Sant Vicent Ferrer. En tercer, tracté de La imitació de Sant Vicent Ferrer (1966), un volum sobre la literatura local des de principis del segle XIII fins a l'època de 1900. Una part d'aquest estudi és les observacions literàries en la literatura valenciana (1978).

Sant Vicent Ferrer i la lectura i crítica en exercici públic, Josep Llop i el diccionari de la llengua catalana, (a més d'un capítol d'escrits "sociològics", de comentaris sobre el fenomen i les noves aplicacions, ara, abans i en el futur) articles i llibres en els quals notes i notes, premisses de crítica, s'afegiran amb les observacions atentes de l'lector o en les previsions --en aquest camp són, de manera, gairebé res-- de la seva crítica.

El mateix autor és un crític --per a la crítica i per necessitat-- que s'afegirà a les notes objectives el rigor d'un crític, de fet --que en altres circumstàncies potser hauria estat un acadèmic rebec però crítica-- aporta als seus escrits d'aquesta mena preocupacions i premisses de reflexió pròpia que són més en general. És a dir que --m'ho sembla-- els seus articles de crítica sobre literatura literària tenen sobretot un caràcter crític, de servir, de fer -

allò que és necessari i que ningú no s'ha ni solser farà (i deixo de banda els seus articles estrictament erudits, d'aclariment - d'un sol fet, molt concret). I que --cadé m'ho semblava-- en els textos de Jussier que d'aquell en aquell cas de la premsa hi ha una preocupació més personal i més viva --d'opinió: no és cap - descobriment, ell mateix ha ha declarat sovint-- . I en aquest cas veiem de bona veu alguns fragments de llibres encadenats en - què l'excursió de l'autor no pot ésser sinó rutinària, d'ale- gament honest de l'un sobre l'altre.

El primer capítol d'aquesta gran obra que escriu Jussier era, ja ho he dit, interessant: de poesia que escriu sobre la poesia que l'ha precedida, a l'efecte de benefici d'intenció per a guanyar - noste'lors. I en aquest enguany. Després, uns pòdols instints, més distanciat possar, hi ha llibres i articles: Notes per a un estudi de l'ortografia vicentina (1954), La poesia catalana fins a la restauració (1954), La poesia catalana (1955), Antologia de la poesia valenciana (1956), El món literari de sor Isabel de Vilanova (1957-58), Insígnies literàries, el baron de Sant (1959-62), Poemes, trobatsos i capelans (1962) i Literatura catalana contemporània (1972, traducció i adaptació d'un treball més antic).

Entre els articles i altres llibres, a la mateixa sèrie d'ar- ticles sobre literatura catalana, antiga i moderna, a "Levante", "Clausura", "Curiosos para el diálogo", "Font Blanca", "Serra - d'Or", "El Font", "L'Arca", "Destino", "Ser i Habitar"...

Una part d'aquests articles va publicar-se a les obres completes de l'autor, una altra seg irà dia erse.

Cal afegir-los, encara, als pròlegs o descriptors contemporanis: de Mariano Canénu (1991), A. Alf. Bartra (1997), Salvat - Rapasselt (1997), Felipor Espriu (1998) i Josep Lla (1999). Al cas d'aquests últims són monografies àmplies, de consulta imprescindible. I cal afegir-hi els pròlegs a autors antics: Jaume Gas II (Santa Eudèmia el cobles, 1973) i Joan Lluçà (Flor d'enamorats, 1975).

Juste és, a més, director literari de la col·lecció "Clàssics Albatros", el primer intent, al país català contemporani, d'oferir col·leccions ordenades per a una àmplia cuina, normal, de clàssics antics i moderns de la literatura catalana.

Juste entenc Josep Manuel Palàcies d'afegir a la col·lecció "Lletres menuts" (s. c.), dedicada a editar, en facsimil, obres catalanes "menuts" i de petita veu, originals de les segles XVII i XVIII.

Història

En aquest període, en la producció historiogràfica ressalta particularment el fet del canvi d'orientació --que, alhora, suposa un canvi qualitatiu. Aquest canvi, s'ha dit sovint, respon sobretot al mestratge d'uns determinats historiadors arribats a València a favor dels mecanismes de la burocràcia acadèmica. Els mètodes que aquests personatges aportaven potser haurien pogut arribar d'una altra manera, més tard, sota formes més o meyns distintes. El fet, però, de la influència directa (estudis sobre el País Valencià, formació de deixebles) ha donat resultats molt més positius.

Joan Fuster ha assenyalat com és a la dècada de 1960 que se situa "un punt de flexió enèrgicament eficaç" en la historiografia local. Entre les "circumstàncies" que provoquen la mutació en cita dues, primordials, l'arribada d'aquests professors "estimulatns" i "un ingenu aire de polèmica 'nacional' que flotava a les aules i al carrer". Perquè el fet és, d'una banda, la ruptura en la visió i en els sistemes que la professió -- d'historiador comporta, d'una altra, que la nova possibilitat s'aplica a l'estudi de la societat -- de la història-- valenciana.

En aquest naixement d'una nova orientació cal inserir, també, una altra dada, important, que Fuster no anomena si no és sota la fórmula general de la "polèmica nacional". És exactament l'aparició (1962, al principi de la dècada dels 60, doncs) de

Nosaltres els valencians. Si bé no es tracta d'una obra d'història com els professionals les volen, la història hi és. L'autor declarava en la introducció que tenia l'audàcia de buscar, amb Nosaltres els valencians, un paral·lel a la Notícia de Catalunya de Jaume Vicenc i Vives. Un paral·lel "no pas amb l'àrdua envergadura que Vicens hauria volgut", que un Vicens valencià podria haver-hi posat, sinó "senzillament (...) fruit d'unes llargues i nervioses meditacions personals". Meditacions sobre la ~~història~~ història valenciana, val a dir-ho, i que van promoure determinades indignacions i injúries contra Fuster. El llibre va tenir --i encara té-- èxit. Era una invitació més a aprofundir l'estudi de les qüestions fosques i precisament amb mitjans que l'amfitrió no podia tenir, si bé el llibre apuntava ja la carcanada del projecte: anàlisi del "cas valencià" en funció de criteris i de factors valencians, subratllat dels episodis amb la trama de les tensions i dels antagonismes socials. Tot això era, ací, una novetat; que feia més suggestiu el con-
vit.

Totes aquestes notes en comportaven una altra, imprescindible: l'ús del català com a idioma del treball historiogràfic. En aquest sentit, tampoc la maniobra de posseïa gaire precedents moderns: Salvador Carreres i Zacarés amb Els bandos de València (1930), Felip Mateu i Llopis i El País Valencià - (1933), i alguna cosa més...

És clar que al marge dels intents i resultats de renovació metodològica i ideològica de la millor historiografia valenciana actual, hi ha uns pocs historiadors o simples divulgadors - de temes històrics que han usat, en aquest període, amb més o menys assiduitat, el català.

En aquest sentit cal citar Domènec Flècher Valls amb Els valencians pre-romans (1954); Santiago Bru i Vidal amb Les terres valencianes durant l'època romana (1963) i La València pre-romànica d'Alexandre de Laborde (1969); Antoni Igual Úbeda, amb Història de "Lo Rat-Penat" (1959), Felip Mateu i Llopis amb Pels solcs de la Història (1962), Estil literari dels documents i formularis diplomàtics durant els segles forals (1964) i amb l'edició de diversos documents valencians; Pere Maria Orts i Bosch, amb Introducció a la Història de la Vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor (1972); Carmelina Sánchez-Cutillas, amb Lletres closes de Pere el Cerimoniós endreçades al Consell de València (1967); Eduard Soleriestruch amb El territori i la comunitat d'Aigües Vives (1956-1957); Almela i Vives amb El duc de Calàbria i la seua cort (1958) i El marquès de Campo, capdavanter de la burgesia valenciana (1814-1899) (1972); Josep Albert Mitjavila; Emili Beüt; Vicent Gascon Pelegrí; Carmel Giner i Dolufer; Francesc Giner i Perepérez amb El castell de Cullera a la segona meitat del segle XVI (1968) i Els totals de població en la història de Cullera (1971); Miquel

Gual i Camarena:, mossèn Frederic Moscardó i Cervera, amb -
València i el general Espartero (1956), Imatges venerables de
la ciutat de València (1957), Biografies dels Reis de València
 (1957) i Breu compendi de la Història del Regne de València -
 (1953); Lluís Revest i Corzo; Josep Sánchez Adell; i altres.

Sens dubte, l'historiador més important que ha donat el -
 País Valencià, almenys des de Vicent Boix és Jesús Ernest Mar
 tinez Ferrando (València 1891-1965), que si bé residí gairebé
 sempre al Principat no deixà mai l'estudi de problemes histò-
 rics valencians. A barcelona dirigí l'Arxiu de la Corona d'Ara
 gó (1940-1961), d'una part dels fons del qual féu i publicà els
 catàlegs. La seva tasca d'arxiver, duta a terme a mercè d'una
 gran voluntat i capacitat de treball, li proporcionà bases segures
 per a les seves biografies i els seus resums històrics.

En aquest període aparegueren, seus, Els descendents de Pere
el Gran (1954, en col.laboració amb Santiago Sobrequés Vidal i
 Enric Bagué Garriga), El Puig de Santa Maria (1957), La tràgica
història dels Reis de Mallorca (1960), Pere de Portugal "Rei
dels catalans" (1960), L'infant Ferran de Mallorca (1962)? -
Jaume II o el seny català (1956, 1963), La València de Jaume II
 (1963) i nombrosos articles i comunicacions. Redactà, de més a
 més, dins la Història dels catalans dirigida per Ferran Soldevi
 la, el volum corresponent a l'Alta Edat Mitja (1961). Prologà,
 ben oportunament, el primer volum de la Història del País Va-
lencià (1965).

Frederic Udina, Ferran Soldevila i Joan Fuster, entre altres, han col·locat, al costat dels mèrits "tècnics" de Martínez Ferran do com a historiador, l'amenitat i la perfecció expositiva, fruit de la seva sensibilitat artística de narrador i de gran afeccionat a la música (fou, algun temps, crític musical al "Diari de Barcelona" i a "La Publicitat").

Els estudis d'història "estRICTa" publicats per Manuel Sanchis Guarner, després del 39 foren València visigòtica (1953), Els moros valencians i el Cid. Literatura, historisme i historicisme (1964), Mentalitat i costums dels valencians quatrecentistes (1970), El Regne de València en el segle XVII vist pels viatgers estrangers (1972), Modificació de l'aspecte urbà de València en el segle XVI (1973), etc. Hi destaca, sobretot, la seva part sobre història musulmana de la Història del País Valencià (volum I, -- 1965), el seu estudi 'obre la llengua catalana a Història de Catalunya (vol. I, 1968) dirigida per Joan Reglà, i La ciutat de València (síntesi d'història i geografia urbana, 1972), obra monumental que han assolit un notable èxit.

Joan Fuster ha fet "assaigs d'història cultural" a Poetes, moriscos i capellans (1962 i 1968) i Heretgies, revoltes i sermons (1968). Ha col·laborat a Història de Catalunya, dirigida per Joan Reglà i a la Història del País Valencià.

Al costat d'aquests dos noms, cal col·locar, ja, tot el corrent de "nous historiadors" que adés he descrit com a renovadors de la historiografia local, entrats a l'estudi de la història durant la dècada de 1960.

Bona part d'ells s'han format entorn dels professors del Principat duts a la universitat de València per circumstàncies acadèmiques, i dels quals caldrà deixar, després, una breu referència.

Alfons Cucó i Giner (València, 1941) ha col·laborat a "Serra d'Or", "Saitabi", "Recerques", "Arguments", "Hispania" i altres publicacions especialitzades. Ha publicat els volums Aspectes de la política valenciana en el segle XIX (1965), El valencianisme polític 1874-1936 (1971) i Republicans i camperols revoltats - (1975, premi Joan Fuster 1974). Col·laborà a la Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes (1972) i formà part de la secretaria del I Congrés d-Història del País Valencià. Especialitzat en els segles XIX i XX, ha estudiat la problemàtica del valencianisme, els diversos projectes d'Estatut, el "blasquisme" i altres fenòmens de la història local recent.

Manuel Ardit i Lucas, que es llicencià amb una tesina sobre la Inquisició, fruit de la qual és La Inquisició al País Valencià (1970) s'ha interessat després, sobretot, pel tema del bandolerisme del XIX, sobre el liberalisme valencià, etc. Ha publicat, també, Els valencians a les Corts de Cadis (1968) i diversos articles a publicacions científiques.

De Sebastián García Martínez (Villena, 1942) hom ha traduït Els fonaments del País Valencià modern (1968).

Màrius Garcia i Bonafè,¹ Rafael Aracil i Martí, són autors de l'estudi Industrialització al País Valencià (el cas d'Alcoi) (1974). El segon ha publicat també una introducció a Crònica de la revolució cantonal (1973) de Constantí Llobart.

Tots dos són autors de treballs de demografia, hemerografia, - història econòmica, etc, basats especialment en fonts alcoianes.

Amparo Álvarez i Rubió és autora d'una Història del cooperativisme al País Valencià (1968) i de diversos articles sobre el moviment obrer.

Joan A. Lacomba (Xella, 1938) publicà Crisi i revolució al País Valencià 1917 (1968); Eugeni Císcar i Ricard Garcia i Càrcel, Moriscos i agermanats (1974).

Salvador Franch i Benavent ha escrit sobre el PSOE al País Valencià. Evarist Olcina, sobre història dels carlisme local. - Joan Brines i Blasco ha realitzat investigacions sobre el procés desamortitzador.

Aquests historiadors, lligats a la pràctica de la docència i de la investigació, malgrat les escasses plataformes amb què - aquesta darrera dedicació compta, entre nosaltres, han encetat una sèrie de temes fins ara pràcticament inèdits i ho han fet - seguint concepcions historiogràfiques modernes. Probablement, - la major realització col·lectiva que s'ha produït en aquest sen - tit és el Primer Congrés d'Història del País Valencià, celebrat a València del 14 al 18 d'abril de 1971, i del qual fou secreta - ri general i principal organitzador Emili Giralt. S'hi van ins - criure més de 700 congressistes i s'hi van adherir 283 entitats, 78 de les quals eren corporacions municipals. Hom celebrà, paral - lelament, exposicions: documental, bibliogràfica, pictòrica, fo - togràfica i cartogràfica.

A més, hi hagué un concert antològic de música valenciana, una representació teatral --el Tirant, en adaptació de Maria Aurèlia Capmany--, una projecció antològica de curtmétratges cinematogràfics, i una audició de fragments del Misteri d'Elx.

Tot i que hi ha una notable desigualtat qualitativa entre les diverses comunicacions, val dir que en el congrés es produí una autèntica mobilització d'allò que podem anomenar la historiografia nova sobre l'amateurisme recalcitrant de determinades participacions.

De més amés, constituí una passa endavant en la generalització de l'ús normal del terme "País Valencià" que tantes reticències ha despertat habitualment fins ara.

Hom ha publicat, ja dos volums d'actes: el corresponent a la crònica, conferències i comunicacions de fonts (1973) i el d'Edat Contemporània (1974).

En tot aquest procés de renovació metodològica i temàtica --i també, ho repeteixo, en el considerable augment de l'ús del català en les exposicions-- han jugat un paper importantíssim professors d'altres punts dels Països Catalans. Miquel Tarradell i Mateu (1920) ha estat catedràtic d'arqueologia a la universitat de València (1956-70) i entre altres treballs sobre aquest país ha publicat La fundació de la ciutat de València (1962) i la part de Prehistòria i antiguitat de la Història del País Valencià (v. I, 1965). Joan Reglà i Campistol (1917-1973), fou --catedràtic d'història moderna(1959-19) i escriví una Aproximació a la Història del País Valencià (1968,1973) i capítols del

volum III de la Història citada, a més d'importants estudis sobre els moriscos. Emili Giralt i Raventós (1927) fou catedràtic d'Història contemporània (1966-197)i, a part altres treballs de tema valencià, redactà les parts corresponents al país d'Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes(1967) i nombroses ressenyes per a la Bibliografia dels moviments socials (1972). En sentits semblants caldria citar, també, Miquel Dolç i Dolç, Vicenç Roselló i Verger, Jordi Nadal i Oller i Ernest Lluch i Martín.

PER UN NOU TEATRE

El crític i professor Rafael Ferreres i Ciurana, en un article titulat Cara y envés de la literatura valenciana ("Jornada", 5-11-1944) qualificava justament allò que havia estat ("en los últimos años": és a dir, fins el 39) el teatre valencià en català. L'inclouïa dins la literatura "populachera" i el donava per definitivament mort: "A esta literatura tenía que ocurrirle lo inevitable: su desaparición. ¡Alabado sea el Señor por ello!" I hi posava, en contrapés els darrers poetes en vernacle, d'Enric Duran fins "el más joven de ellos", Xavier Casp.

Cal assenyalar en l'escrit dos errors d'apreciació. El primer, l'alegria en sepultar el subgènere teatral que estava a punt de retornar als escenaris, com hem vist anteriorment. El segon, contraposar poesia culta a teatre del "Moderno" o del "Novedades", - sense citar tan sols alguna possibilitat de teatre més digne.

De fet, aïlladament, ja havien hagut intents de promoure obres d'alguna ambició literària o d'ambició estètica en el muntatge. Potser la primera a citar, de la postguerra, sigui l'estrena de La filla del rei barbut, comèdia per a titelles de Manuel Segarra i Ribes, amb música de Matilde Salvador (Castelló de la Plana, 1918) que la convertí en una òpera de tres actes. La representació fou a Castelló de la Plana, al teatre Principal, el 31 de març de 1943. Convé veure, entorn d'això, l'actitud i l'activitat de tot un grup, el de la Societat Castellonenca de Cultura (Artola, Sánchez Gozal-

bo, Sales Bolí, Ribes, etc.) molt més homogeni que els que poguessin haver, aleshores, a d'altres ciutats del país. Per a acabar d'arrodonir l'estampa, La filla del rei barbut (inèdita, crec) es basava en el Tomba-tossals, de Josep Pascual i Tirado (Castelló de la Plana, 1884-1937), un llibre que entre els castellonencs ha tingut una popularitat potser única.

Aquesta estrena es pot considerar com un fet completament isolat. Ni a Castelló de la Plana no a la resta del país es tornaria a produir una representació "cultura" fins molt després.

Ja he citat les obres de Martí Domínguez, que per molts motius poden considerar-se més com a intent de dignificació del teatre habitual, sense allunyar-se massa dels seus esquemes, que no pas de construir tipus nous sobre els quals basar una estratègia escènica.

La temptativa més important d'aquest període és la del Teatre Estudi de Lo Rat Penat, que treballà entre la recuperació de textos antics i la representació d'autors nous.

Una obra de Francesc de Paula Burguera i Escrivà (Sueca, 1928), L'home de l'aigua (ed. 1958) fou estrenada a "Lo Rat-Penat" el 15 de febrer de 1959 i el mateix any passà a l'Ateneu Mercantil. Influències d'un pensament metafísic d'arrel existencial, llenguatge acurat, etc.

D'altra banda, el mateix 1959 es representaren a la plaça de l'Almoina, de València, pel Teatre Estudi, dirigit per Josep Maria Morera, tres misteris tradicionals de la processó del Corpus Christi: el d'Adam i Eva, el d'El Rei Herodes o la degolla i el de Sant Cristòfol. Aquestes obres, que es conserven en un manuscrit de 1672 i que han estat repetidament reeditades i comenta-

des, atenyien, en un escenari suggeridor (contra els murs de la catedral) i amb un director hàbil, un gran efecte, davant un públic majoritàriament popular. La representació fou repetida el Corpus del 1960, any en què el mateix grup estrenà - Els condemnats de Baltasar Porcel.

Dins del mateix context cal col·locar les conferències - sobre "teatre d'ahir i d'avui" dictades, a "Lo Rat-Penat", per Jordi Carbonell, Baltasar Porcel, Joan Fuster i M. Sanchis Guarner (1961), que donaven a conèixer crítiques, coneixements i experiències sobre el teatre català.

En 1962, el Teatre Estudi estrenà El sembrador de prodigis, un intent de donar envergadura dramàtica als miracles de Sant Vicent.

L'òpera de Segarra i Matilde Salvador, com la representació dels Misteris tenien evidentment unes motivacions de rescat de la cultura autòctona més propera o més llunyana --tradició, al capdavant, tant els "autox" sacres com el Tomba-tos-sals-- afegint-hi tots els mecanismes reverencials que l'alta cultura pot produir en un poble, com el valencià, en el qual les classes dirigents són semi-analfabetes. És la mateixa connotació que van tenir les representacions de la Medea de Sèneca, segons una adaptació de les traduccions catalanes que en feu el valencià Antoni de Vilaragut (mort el 1400) abans del 1396 (edició per Gutiérrez del Caño: Las tragedias de Séneca, València 1914).

Tot això, lògicament, no podia resoldre el greu problema en què s'havia de trobar el teatre local, no sols per les circums tàncies del moment sinó, ben especialment, per la manca d'una mínima tradició de teatre passablement culte que anés de la co mèdia fins al drama. Representar Porcel, Burguera, etc, era una forma de treballar en el sentit de la solució d'aquest buit.

Cal afegir algunes altres escadusseres representacions d'Ho- mes i no, de Pedroló, de L'Annonce faite à Marie, de Claudel, - seguint la traducció de Pere Quart (ed. 1952), etc; fetes a la ciutat de València o als pobles del voltant, de l'Horta o de les Riberes, seguien els mòduls habituals del que aleshores s'anomenava "teatre de cambra" i en patien les limitacions.

Un altre grup, no tan actiu, fou el de l'aula universitària Ausias March, que representà l'obra ja citada de Martí Domínguez i estrenà (1960) el drama en quatre actes Vençut per la ironia (ed. 1959), de Rafael Villar (el Canyamelar, 1931), un poeta imitador de Casp. L'obra era, segons advertia Fuster en el Cap d'any de Raixa corresponent a 1961 (p. 39), "convencional d'argument i de diàleg, difusa sense cap pal·liatiu d'enginy o de tensions".

El premi Joan Senent Ivanyes ha servit perquè es donessin a conèixer, poc, algunes obres d'autors de dreta --culturalment i políticament--, grandiloqüents i fades. Així, Barracó 62 (1963) de Juan Alfonso Gil Albors (Alcoi 1927) --en realitat, traducció del castellà feta per un altri. Gil Albors, protegit del "Movimiento" és autor de nombroses peces en castellà, de temàtica mo ral, pseudoreligiosa o pseudosocial, ben poc valuoses. Així, tam

bé, Les paraules i la urgència (premi Senent 1967) de Vicent Car^u dona i Llabata (Paterna, 1918) igualment falangista i autor que ha reiterat l'ús del castellà; l'obra fou estrenada al "Micalet" (6 juny 1968).

Han estat obres pràcticament irrepresentades i que potser no mereixien més atenció que la que se'ls donà, protegida.

I, tanmateix, el teatre era un camp cultural i ~~en~~ a tenir molt en compte. Calgué arribar a la generació nascuda devers el cinquanta perquè, al recer del gran canvi que s'havia produït al País Valencià pel que fa a l'atenció a la cultura catalana, poguessin sortir nous autors i, sobretot, nous grups, que es plantegessin la possibilitat i la necessitat de crear des de baix un teatre popular i culte alhora, en la llengua del País.

En 1968, Antonio Diaz Zamora muntà dues obres d'Escalante a l'antic edifici del Seminari de València, a partir de l'edició feta per Lluís V. Aracil el mateix any. Però Díaz Zamora, excepte això, només ha dirigit obres en castellà.

Cronològicament, fou probablement Rodolf Sirera i Turó (València 1948) el primer --autor i coordinador d'un grup-- a actuar, sense que això vulgui dir que els autors i directors posteriors en tinguin dependència estilística. Sirera, que va començar de ben jove la seva dedicació teatral, en castellà, estrenà la seva primera obra en català el 1970 a Burjassot: una adaptació de La pau, d'Aristòfanes, amb clares intencionalitats polítiques, sota el títol La Pau (retorna a Atenes). L'obra anà després a

diversos pobles: València, Alberic, Catarroja, L'Alcúdia de Carlet, Rocafort, Sagunt, sobretot durant 1971. Amb retalls de censura, amb aportacions textuals i de muntatge de molt diversa gent, la peça apuntava possibilitats. Ha estat editada el 1975. El grup de Sirera, en aquell temps, el Centre Experimental de Teatre, muntà després Figures d'actualitat, de S. Bosc (text de 7 pàgines en el qual la censura practicà 60 talls), que hom no va poder representar. Amb Homenatge a Florentí Monfort, els germans Sirera, Rodolf i Josep-Lluís, crearen un "pastitx" sobre un pretés prototipus humà de la Renaixença valenciana. L'obra, en estrenar-se, promogué algunes polèmiques per qüestions de tècnica teatral. El seu fracàs es deu, em sembla, en bona mesura al fet que parteix d'una visió ben errònia --entre altres coses, per excessivament simplista-- de la Renaixença local i fins i tot de la realitat social i històrica valenciana anterior i posterior. En el "missatge" positiu de l'Homenatge Llorente és presentat com "cantor de les virtuts glorioses" de la burgesia regional. La Renaixença, es diu, "ha aconseguit crear uns mites". Durant la Decadència --"la gramàtica va restar obligada". "Florentí (= la frustrada Renaixença) significa per a nosaltres tota la nostra cultura actual". La burgesia valenciana era, en l'època, segons J.Ll. Sirera, "conservadora políticament, però liberal quan d'economia (d'exportació) es tractava". Etc. Com que no es podia concentrar en un personatge, com es pretenia, totes les contradiccions dels grups renaixentistes sense conèixer realment la Renaixença i la societat en què es produïa, l'obra resulta falsa en les seves línies

generals, si bé tècnicament pot merèixer un juí més benigne. De tota manera algun crític s'arriscà a dir que l'obra mostra va "un conocimiento increíble" sobre la història del XIX valencià. L'Homenatge ha estat representat a Granollers, València i Sagunt. En 1972 Sirera creà un nou grup, El rotgle. -- Aquell any muntaren El cavaller dels miralls (llegida a la universitat de Prada de Conflent i representada a la Llosa de Ranes abans d'ésser prohibida. Rodol i Josep Ll. Sirera han exercit crítica teatral a "Serra d'Or", "Gorg", "La Marina", "Cartelera Turia" i "Destino". El primer ha publicat, a més de l'Homenatge, Plany en la mort d'Enric Ribera (1974), i una traducció de la Farsa de misser Pathelin (1973).

El grup teatral alcoià "La cazuela", fundat en 1955, que sempre ha representat en castellà, muntà el 1970 Homes i no i, dins els actes del I Congrés d'Història del País Valencià, una adaptació del Tirant lo Blanc feta per Mª Aurèlia Capmany. Cinquanta actors hi col.laboraren; i versió i muntatge combinaren hàbilment elements cultes i populars.

Evidentment, totes aquestes temptatives eren aïllades i, per tant, tenien uns efectes més aviat indicatius d'una possibilitat a explorar i no pas d'uns inicis sòlids. La primera possibilitat de coordinar activitats vingué donada pels Concursos de Teatre que aprofitaren en part estructures de comissions falleres de la ciutat de València. El primer Concurs (1972) obtingué la -

participació de 20 grups de teatre, amb uns 300 actors, en total. En el segon Concurs (1973) hi participaren 25 grups. Les obres representades eren triades pels organitzadors d'acord amb dos criteris: sainets valencians més o meyns modificats, sobretot, lingüísticament, i obres del teatre universal traduïdes al català. Així, Escalante (La Patti de pescadors), Bernat i Baldoví (Pasquale i Vicenteta), Francesc Barchino (Terra fangosa), Palanca i Roca (La gata moixa), Enric Valor (Peret), Manuel Millàs (Els microbis), o Goldoni (L'hostal de la Posta), Plaute (La comèdia de l'olla), Txèkhov (Un prometatge) o Milière (El metge a garrotades) i molts altres autors i obres pogueren arribar aquells dos anys a un públic divers, entre el qual no mancaven les àrees socials populars que solen formar els nuclis d'activistes i seguidors de les activitats falleres. En 1973 i 1972 hi hagué, de més a més, dos cursos de teatre a València. I conferències (X. Fàbregas, J. Teixidor, R. Sirera) per a la formació d'actors i orientació del públic. A recer de tot això nasqueren nous grups. Només en 1972, El rotgile (València, abril), Llebeig (Dénia, desembre), La castanya (Pego, setembre), Sambori (Alboraia, setembre) i El Micalet (València, juny), alguns dels quals han continuat fina ara. Després, Carnestoltes (València), Grup 49 (Montcada de l'Horta), L'entaulat (València), Pluja (Gandia), Uevo (València), Patuleia (Burjassot), Corbera (Corbera d'Alzira), L'Horta (Castellar), etc.

I encara cal afegir que aquests darrers anys han augmentat força les actuacions de grups del Principat (l'Espantall, Putxinel·lis Caca, N.G.T.U., Botxirel·lo, Els joglars, etc), la presència dels quals a escenaris valencians ha esdevingut pràcticament normal, cosa que no s'havia aconseguit ~~per~~ en més de cent anys.

Tanmateix, val a dir que la situació no és prou clara. Manquan autors, revistes teatrals, prou nombre d'actors formats, locals aptes, etc.

El quadre següent ofereix la comparació de les úniques dades fins ara publicades sobre representacions teatrals en català al País Valencià

REPRESENTACIONS TEATRALS EN CATALÀ

1 gener 1971 - 30 juny 1972	7
1 juliol 1972 - 30 juny 1973	28
1 juliol 1973 - 30 juny 1974	38

TOTAL 73

Font: Resum 1973 - 1974 Publicat pel Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, València 1975. Mecanografiat.

Ben poques de les obres dels grups citats adés, pel que fa a les originals d'autors indígenes, han estat publicades i - això dificulta la confecció d'unes comparacions mínimamente-rigoroses entre estils i formes d'entendre el fet teatral. Entre l'intel.lectualisme, per exemple, de Denotar una cosa o donar indici d'ella (Uevo) i el populisme d'El supercaminal (o quedàrem com Camot) (Pluja), dues obres polítiques més o menys d'agitació hi ha una enorme diferència, més valuosa per a comprendre les posicions en presència perquè en tots dos casos són creacions col.lectives dels mateixos grups. Tanmateix, donat que la major part de totes aquestes companyies són recents és massa aviat per a copsar-ne tata la importància. Algunes entrevistes publicades permetrien una aproximació, que no podem pas fer. L'únic document exterior als grups que ha tractat de marcar alguna direcció és el manifest Per un teatre valencià d'avui (1 de febrer de 1974), elaborat per la junta directiva de la societat El Micalet, de València. El paper, molt genèric, tenia - la virtut de plantejar la reivindicació idiomàtica prou clarament, junt a necessitats intrínseques del nou teatre que hom - volia.

CINEMA EN CATALÀ

Si bé al País Valencià les sessions cinematogràfiques arribaren ben aviat (el 1896, un any després que els germans Lumière el presentessin a París) i si bé sobretot^a la ciutat de València hi hagué rapidament qui utilitzés el nou sistema, no és fins - 1924 que es produeix la primera cinta amb subtítols en català: La barraqueta del Nano, segons un sainet de Francesc Barchino, filmada i dirigida per Joan Andreu. Després, unes poques filmacions en vernacle. La primera parlada fou El fava de Ramonet - (1933), també de Joan Andreu, sobre argument de Lluís Martí i Alegre. A la postguerra, si exceptuem algun possible documental aficionat encara no catalogat, només hi ha dues pel·lícules, - d'argument, sonoritzades en català: Sega cega (1972) de Josep Gandia i Casimiro i Terres d'arròs (1973) de M. Vergara i A. Ramos. Els films han estat passats a algunes poblacions valencianes, a Madrid i a Barcelona. Tanmateix, es tracta d'uns intents que no poden tenir continuïtat sense la construcció d'unes estructures de producció i distribució adequades i, per ara, - difícils d'aconseguir.

REVISTES I DIARIS

El panorama d'aquest capítol resultaria força desert si no advertíem que tampoc en èpoques anteriors i més lliures -- fou més poblat. La comparació amb el Principat fóra capciosa, però no és inútil: el 1936 s'editaven allà, segons una xifra prou estesa, 1.200 publicacions periòdiques; ací, no crec que arribessin a 10. A Barcelona, el 36, s'editaven 7 diaris; a València, només un --"L'hora"-- que ~~era~~ durà uns pocs dies.

A la premsa valenciana de postguerra el català ha aparegut en uns percentatges respecte del castellà encara desconeguts, però que no seran excassivament inferiors als de l'època anterior. Sobretot si, deixant de banda els tiratges, atenem al fet que els títols --en castellà o en català-- han minvat extraordinàriament, com a producte de fenòmens de concentració "industrial" però també com a producte de la desaparició dels partits i fins i tot de les formes de pensament --contràries als vencedors, ni que fos en algun miserable detall. Evidentment, la llengua no acaba de ser tot i ben sovint ha estat a través del castellà que hom ha pogut publicar escrits i tractar temes que si no haurien mancat a les planes dels periòdics.

Ja hem dit que "Las Provincias", passats els primers anys quaranta, admeté --només de tant en tant-- algun article en català, molt menys que el seu "Almanaque" que durant uns pocs números semblava gairebé tot ell catalanitzat. El "Levante", diari matutí del Movimiento i fundat el 1939 (sembla que amb la maquinària del republicà independent "El Mercantil Valenciano"),

publicà durant uns pocs anys un suplement cultural, "València", dirigit anònimament per Francesc Almela i Vives, en el qual hom admetia col.laboracions en català, que no eren moltes. I alguna altra pàgina del diari admetia l'idioma. - Martí Domínguez (ja expulsat de "Las Provincias"), Bernat Bono i Barber i d'altres hi escrivien. "Jornada", diari del vespre i també del Movimiento, publicà --més o menys entre 1960 i 1965-- algun material en vernacle, especialment per intervenció de l'administrador, Francesc Soriano Bueso, amb col.laboracions de Sanchis Guarner, Joan Fuster i d'altres. Enric Valor hi publicà una sèrie de lliçons de català sota el títol Parlem bé. En algun moment, una pàgina sencera del diari, que en tenia vuit, era tota publicada en català, a base de col.laboracions.

"Mediterráneo", de Castelló de la Plana i "Información", d'Alacant, tots dos del Movimiento, s'han mostrat durant molts anys més cautelosos; sobretot el primer.

"La Verdad", de Múrcia, pertanyent a la cadena del "Ya" (de Madrid), no fou fins molt després de fer la seva edició per a Alacant que s'interessà per mantenir col.laboracions en català.

El setmanari econòmic "València-fruits" (fundat el 1962) i el diari del mateix equip i la mateixa temàtica "Al día" (~~març~~^{maig}-desembre 1966) han inclòs escassos articles en l'idioma del país, potser més per imposició de l'empresa que no pas per voluntat d'una part respectable dels col.laboradors.

Pel que fa a revistes de ciutats més petites, la tònica ha estat ben semblant. Així, "Oriéntese" ("semanario alicantino" fundat el 1965, amb una segona època el 1968), on el català es reduïa, gairebé, als poemes d'Eusebi Ferrandis; o "Ciudad" (Alcoi, fundat el 1953) estès a Ontinyent, Gandia i Benidorm; o "Buris-ana" (fundat el 1956), òrgan de l'Agrupació Borriana de Cultura; o ~~"Pou"~~ "Pou Clar" (d'Ontinyent; en castellà, malgrat el títol); totes aquestes publicacions han dedicat algun espai minúscul al català. Més atenció hi dedicà al principi el setmanari "La Marina" (fundat a 1953, ha tingut diverses èpoques i alternatives), en el qual col.laboraren Casp, Maria Ibars, Diana Palmer i d'altres i la secció "Els quatre cantons" era sempre en vernacle (tractava d'actualitat municipal i esportiva de Dénia).

El "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", reiniciat el 1943, seguí publicant en català, quan els articles redactats en aquesta llengua. Igualment ha fet "Anales del Centro de Cultura Valenciana", molt més irregular que l'anterior. I el mateix es pot dir del "Boletín del Instituto de Estudios Alicantinos" (1969). I de la "Revista valenciana de filología" (1951).

L'única revista literària absolutament redactada en català ha estat "Esclat" (1948), sobre la qual ja hem parlat en referir-nos al grup de Torre. D'altres ("La caña gris", "Corcel" "Cuadernos literarios", "Arupe", "Múrice", "Verbo", "Mijares", "Cuadernos de crítica literaria", etc,) han estat quasi exclusivament castellanés.

L'agrupació d'alumnes dels Cursos de Llengua del Rat-Penat

publica, des de 1963, un butlletí no seriat ("Full dels cursos de llengua valenciana"), únicament en català. Hi han col·laborat, entre altres, Antoni Egual, Santiago Bru, Lluís -- Guarner, Nicolau Primitiu Gómez, Emili Beüt, Soler i Godes, Josep Alberó, Josep Giner, Beatriu Civera i Rafael Roca.

Gómez Serrano fou el promotor de dues revistes mensuals, bilingües: "Sicània" (1958) i "Valencia cultural" (1960). A les pàgines de totes dues hi ha, si fa no fa, els mateixos col·laboradors: Beüt, Badia i Marín, Duran, el mateix Gómez Serrano, etc,

A banda totes aquestes publicacions, d'impremta, sobre poques de les quals hi ha estudis i fins i tot col·leccions accessibles, cal considerar el gavadal de revistes fetes a ciclostil, polítiques o no, redactades generalment per joves i editades pràcticament pertot. És evident que sobre aquesta mena de periòdics hi ha encara menys informació que no sobre els d'impremta. Actualment, el Secretariat d'Ensenyament de l'Idioma tracta d'aplegar, dins el seu arxiu, col·leccions de les revistes d'aquest tipus més importants, però tot just ha començat la feina.

A part les revistes universitàries esmentades anteriorment, cal citar en aquest apartat "Al vent", fundada cap a 1963 i que era portaveu del Grup Castellonenc d'Estudis. Entre els seus col·laboradors trobem Albert Sánchez-Pantoja i Domínguez, Rrederic Rivas i Garcia, Vicent Miquel i Diego, Vicent

Ros, Miquel Galindo, Miquel Antolí, Josep Perarnau, Eduard Tormo, Rafael Ll. Ninyoles, Carles Guitart, Josep Espasa, Miquel Peris i Segarra, etc. La revista, que en els darrers temps adquirí un caràcter inequívocament democrata-cristià, comptava amb una certa protecció diocesana, essent bisbe el doctor Pont i Gol. Publicà més de quinze números.

La Secció de Pedagogia de Lo Rat-Penat --en realitat, un grup de mestres joves aixoplugats en aquella entitat-- publicà des del curs 1964-65 fins a 1969 una revista interessant, "Escola", de sortida irregular, sobre temes pedagògics generals i especialment sobre problemes d'introducció del català en les aules. Hi col.laboraven Ferran Zurriaga, Carme Miquel i Diego, ~~≠d≠altres≠~~ Joan Tortajada, Adela Costa, etc.

També a nom del vell cau ~~flor~~ jocfloralista i com a butlletins comarcals aparegueren altres publicacions: "Solc" (iniciada el 1965), per a la Vall d'Albaida; "Terra forta" (iniciada el 1964), ~~A=nom~~ per a la Serra de Portaceli (Bétera, Olocau, Nàquera i Serra). A nom del Centre Cullerenc de Cultura n'aparegué una altra, "Xúquer" (1965), molt relacionada amb les anteriors. Entre els tres periòdics hi havia una gran similitud formal i molt sovint identitat d'articles: col.laboracions de Ricard Pérez i Casado, Anna Castellano, Rodrigo Rúbio, etc., juntament amb molts textos anònims i notícies locals o comarcals, generalment referides a qüestions d'economia agrícola.

Sense estudiar encara hi ha altres títols: "A colps", "Ràfega jove", "Intent", "Amunt", "Guai!", etc.

RÀDIO I TELEVISIÓ

Abans del 1969, el català no figurava a les emissions ra-
diofòniques manipulades al País Valencià, si exceptuem alguna
retransmissió de festes, alguna obreta teatral i, setmanalment,
un programa que durà alguns anys, de caràcter benèfic, i que e-
ra muntat i protagonitzat per Lluís Martí i Alegre (València
1890-1972), l'autor d'El fava de Ramonet i de diverses obres
teatrals.

El 1970 Jordi Garcia Soler publicà un reportatge, a "Serra
d'Or" (març, ps. 31-32) titulat Informe: ràdio en català. Per tal
d'elaborar-lo havia realitzat una enquesta entre les emissores;
només tres de les divuit que aleshores n'existien al País Valen-
cià hi van respondre. Eren Ràdio Popular d'Alacant (cadena d'"On-
das populares españolas"), Ràdio Elx i La Veu d'Alacant (de la
xarxa d'emissores del Movimiento). Les respostes eren clares: cap
de les tres emissores no emetia en català (La Veu d'Alacant ad-
vertia que només alguns discs).

Al reportatge respongué, dins la mateixa revista (maig
1970, p. 2) Vicent Pitarch afegint una nova informació, tot quei-
xant-se de la nulla atenció que la publicació havia atorgat, temps
enrera a un escrit d'ell i d'altres col.laboradors seus d'ells,
per tal de fer propaganda d'uns programes fets al País Valencià.
Des del 28 de maig de 1969, Pitarch i alguns amics seus emetien
des de Ràdio Popular de Castelló de la Plana un programa setmanal
en català, titulat ben eloqüentment "Nosaltres, els valencians".
I en feien un altre, "Cançó"; també setmanal. La reacció en el
rotgile havia estat immediata: Ràdio Castelló emetia un, anomenat
"Castelloneries" i La Veu de Castelló, "Cançons".

El programa de V. Pitarch arribà el 1974 al seu cinquè aniversari i, entre altres celebracions, va publicar un opuscle on es feia notícia de la petita història del programa, amb una nòmina dels nombrosos col.laboradors amb què ha comptat i alguna referència de les repercussions que ha anat despertant. De més a més, el llibret duia una llarga reproducció de missatges d'encoratjament i de felicitació, de personalitats catalanes.

Entre les dades a anotar hi ha que el programa "Cançó" s'emeté entre el 23 de gener de 1970 i juliol de 1971, amb una breu interrupció, per a tornar, sota el títol "Entre amics", del 21 d'octubre del 70 fins a darreries de maig del 72.

El mateix 1974 hi havia emissions periòdiques en català a Ràdio Popular d'Alacant, Ràdio Gandia, Ràdio Dénia i Ràdio Peninsular (València).

El programa més important, pel fet d'ésser diari, era "De dalt a baix", de Ràdio Peninsular, dirigit per Amadeu Fabregat, amb mitja hora de durada.

Quan redacto aquest treball, "De dalt a baix", com els programes de Gandia, Dénia i un tot just començat a Ontinyent han estat suprimits o tergiversats en la intenció i en els col.laboradors i els continguts, per causes massa òbvies i massa feixugues, ja.

D'altra banda, la televisió espanyola, que des de fa alguns anys emet alguns programes en català per al Principat i les Illes (en hores d'escassa audiència), mai no ha considerat oportú d'estendre'ls al País Valencià, parapetant-se en problemes tècnics. Hom ha protestat sovint contra aquesta discriminació, en cartes al directors de periòdics valencians i barcelonins. Sense èxit.

EL LLIBRE

La forçada absència de l'escola, la molt condicionada presència a la premsa periòdica, l'absència en la trona i en l'altar, en el cinema i en la ràdio del català, han fet del llibre el protagonista principal de la comunicació cultural nacional durant tot aquest període. No sense problemes, és clar i sabut.

Entre juliol de 1966 i febrer de 1967 es produí a la secció de cartes al director de "Serra d'Or" una petita controvèrsia sobre la primacia de l'edició en català (a l'interior de l'Estat espanyol) durant la postguerra. Si no m'enganyo, descomptant algun llibre de versos religiosos aparegut sols amb llicència eclesiàstica i alguna reedició, hom decidí que aquesta primacia corresponia al volum de poemes de Miquel Dolç El somni encetat, de l'editorial Moll, de Mallorca. Ignoro si després s'han produït mes intervencions en aquest aclariment de dates i dades. Em sembla, però, que la primacia comprovada correspon a un petit volum de Francesc Lujan i Mondeja titulat Desde San Visent Ferrer a la fira de Chuliol (València, 1941). El llibret --sols 32 pàgines-- és un recull d'evocacions de festes de carrer de la ciutat de València, potser editat sense fer-se problemes del permís. Hi ha, sembla, un llibre anterior --El roseret de Sant Antoni (Pego, 1939) de fra Bernardí M. Rubert i Candau-- que, en tot cas, també és de versos religiosos i que potser havia estat imprès abans del conflicte. Aquestes ratlles, naturalment, no pretenen fer cap elogi especial d'un fet tan fortuit com és aquest. Però considero lògic que fos precisament a València on hom pogué editar un llibre, inèdit, en català, quan a d'altres llocs només hi havia

possibilitat de reedicions, quan n'hi havia. A València, no feia por...

I no podia fer-ne. Tot i que no existeix encara un catàleg de l'edició local en català en la immediata postguerra i durant el conflicte, hi ha motius suficients per a pensar que la producció de les premses era escassa. Estranyament escassa. Dels anys 1935-36, algunes coses de la Castellonense i de l'Estel. De la guerra, la col·lecció l'Espiga --molt curta-- dirigida per Enric Navarro i Borràs i algun paper del servei d'investigacions prehistòriques de l'ex-diputació provincial. Això, és clar, des de plataformes editorials organitzades. Tot plegat, ben poc.

Així, quin temor podia haver-hi, després? El temor, que existí, fou gairebé irracional.

I tanmateix l'edició ha anat creixent. L'únic còmput elaborat fins avui sobre els títols publicats en català per valencians, a cí o fora del país dona uns 650, xifra poc explicativa, ja que fa referència a obres de tot tipus, des d'opuscles de quatre pàgines fins a llibres de més de set-centes. De tota manera, i seguint amb la capritxosa eloquència dels números, no deixa d'ésser significatiu el fet que, com a volum, el llibre més "gros" dels que entren en aquest còmput sigui la reedició facsímil de Los fills de la morta-viva (1879-83, 1973) de Constantí Llombart, que ja fou el més "gros" de tots els publicats, ací, de la Renai xença fins el 1939. La dada és capciosa i ho sé --hi ha també les obres completes de Fuster, i La ciutat de València (1972), de Sanchis Guarner. Però em sembla vàlida: els 650 títols són, es miri com es miri, poc paper, sobretot si atenem al públic

potencial existent.

Però l'esforç hi és. No crec que el 1935 es publicuessin, ací, més de 10 títols en català. El 1973 se'n publicaren 50, la xifra més alta de tota la postguerra. Això, tenint en compte totes les circumstàncies, pot encomanar un cert optimisme, ben explicable.

El problema del llibre el podem mirar a través de tres factors, de tres muntatges distints, tot i que no deixen d'ésser relacionables, per molts motius: editorials, distribuïdores i llibreries.

Editorials

De les editorials anterior a la guerra, la que primer repren gué l'activitat fou l'adjunta al Butlletí de la Societat Castellonense de Cultura i a la mateixa societat. Ho féu, em sembla, amb el volum de poemes d'Artola Llàntia viva (Planys i cançons), el 1947. Després, essent bilingüe la revista i donat que molts dels llibres de la Castellonense són reculls d'articles seriatos publicats en ella, la producció editorial de l'entitat, en català, ha estat poc gran.

Lletres Valencianes⁽¹⁹⁴⁸⁾, que prengué el seu títol d'una col·lecció de preguerra, era dirigida per Ricard Sanmartín i llançà alguns llibres d'escassa transcendència.

Torre fou creada (1949) per Adlert i Casp. Publicà 51 llibres, la major part dels quals dins la col·lecció l'Espiga (un altre nom editorial anterior al 39), molt acurats formalment i amb una certax varietat d'autors. Fou el primer muntatge ambiciós. Un cop d'ull al seu catàleg ens dóna la menció d'uns quinze autors distints, molts d'ells inèdits. I això era important. L'editorial ple gà, segons declaracions d'un dels responsables, en funcionar la

Llei de Premsa de Fraga Iribarne. Tanmateix, aquesta declaració, feta molt a posteriori, és una mica equívoca: l'editorial havia deixat de tenir possibilitats una mica abans, en produir-se trencaments importants dins el grup, per raons de tendència "política" i podem entendre el mot tan extensament com vulguem. Torre mantingué, quant a la distribució i la propaganda --relativa propaganda possible--, relacions amb l'editorial Moll i amb la de Santiago Albertí, per mig mig d'una petita plataforma anomenada Acció Editorial Coordinada, també connectada, em sembla, amb el llibreter Joan Ballester i, en algun temps, amb l'editora Sicània, de València.

Sicània fou creada el 1954 per Nicolau Primitiu Gómez i Serano, "amateur" de la toponímia i de la prehistòria però molt hàbil com a bibliòfil especialitzat en temes valencians i com a promotor d'alguns episodis culturals a Lo Raig-Penat i al Centre de Cultura Valenciana, entitats de les quals fou director. La seva editorial, desapareguda d'ençà de la seva mort, llançà cinquanta-dos volums entre els quals hi ha de tot. Tanmateix, prestà una certa atenció a la prosa narrativa i creà uns quaderns miscel·lànis, Nostres faulelles (1961-66), en els quals diversos escriptors "vells" trobaren plataforma d'edició.

L'Estel és continuació d'una editorial creada per Adolf Pizcueta el 1928, que en aquell temps havia publicat vuit volums de format normal i alguns quaderns i edicions especials. Represa el 1962 sota la direcció de Sanchis Guarner i d'un consell en el qual formen Fuster, Pizcueta i d'altres, s'ha anat especialitzant,

paulatinament, en reedició d'obres d'interès etnogràfic, ja sota la direcció gairebé única de Sanchis Guanner.

A totes aquestes creacions s' succeeixen altres dues, creades després del trencament de 1963 i per persones que en reberen els ensenyaments necessaris. Són Garbí i Tres i Quatre, les quals, per motius d'estricta repressió cultural i política, no rebran immediatament permís d'edició. La primera cessarà d'editar abans d'haver-lo rebut.

Garbí fou creada el 1967, com una conseqüència de la Llibreria Concret. La dirigiren Alfons Cucó, Tomàs Llorens i Serra i Valerià Miralles. Traduí Althusser, Cipolla i Ayer, per primera vegada en català i llançà algunes mostres de la primera obra d'historiadors nascuts entorn de Giralt i Reglà.

Tres i Quatre ha funcionat com a "col.lecció", amb diverses sèries i sota la benigna protecció d'emblemes editorials valencians i barcelonins --62, l'Estel, Lavínia-- fins a 1974 en què el pas de Ricardo de Lacierva per una direcció general ministerial concedí al seu gerent, Eliseu Climent, permís editorial. Publica, dins la sèrie "la Unitat" monografies de tema valencian i novel·les d'autors locals; dins la sèrie "els Quaderns" ha editat traduccions d'Althusser, Lunatxarskij, Adorno, Habermas, della Volpe i d'altres pensadors contemporanis, especialment marxistes; ha iniciat (1974) una col.lecció de poesia; dins la sèrie "papers bàsics" han aparegut obres d'interès popular; i publica també una sèrie destinada als bibliòfils.

Joan Senent i Anaya, un empresari valencià, creà el 1967 una editorial al seu nom que publicà algun llibre i la fevista "Gorg"

(1969-72). Tancada la revista per l'Estat, sota el seu i amb la direcció de Gonçal Castelló i Trevijano hom començà a publicar uns quaderns amb traduccions, reculls d'articles, reedicions erudites, etc,

Sota distintes denominacions editorials, Joan Fuster i Josep Manuel Palàcios han mantingut, des de Sueca, la col·lecció Llettra Menuda, dedicada a facsímils d'obres curtes en català, del XVIII i del XIX, des de 1971.

Per a l'editorial valenciana Castalia --radicada a Madrid-- Joan Fuster dirigeix una col·lecció de clàssics catalans titulada "clàssics albatros" i crada el 1973.

I finalment, pel que fa a les editorials, caldria ressenyar aquelles mantingudes per entitats no estrictament comercials, sinó protegides per l'Estat o per altra mena d'institucions: així les de l'ajuntament de València o el d'Alacant o d'altres poblacions, les de la Caixa d'Estalvis Provincial d'Alacant, les de la Institució Alfons el Magnànim, etc., totes les quals només esporàdicament han donat llibres en català. Un cas distint és el de les publicacions dels Cursos de Llengua de Lo Rat-Penat, que ja hem citat en un altre capítol, amb 27 quaderns i algun llibre no seriat.

Al capdavall, com veiem, és ben poc. Caldria veure com s'ha repartit. Els tiratges, ja ho podem preveure, rarament sobrepassen els 2000 exemplars. I, si els sobrepassen és perquè es tracta d'una obra de venda molt segura, a llarg termini, o per imprevisió optimista dels editors.

No cal dir, però, que la circulació del llibre català al País Valencià no es redueix a la producció local, per bé que una llarga sèrie de prevencions interessades hi portin. La revista "Gorg" (desembre 1970, ps. 28-31) publicà l'única enquesta que conec sobre aquesta qüestió. La titulava "La venda del llibre català a les comarques valencianes" i ja es pot preveure que atès l'any d'elaboració les informacions han d'ésser parcials. Hi responien 10 llibreries, de les quals només una --Bastida, d'Ontinyent-- de fora la ciutat de València. Els autors, Enric Centelles i Maria Teresa Mas, en la introducció que feien a la seva enquesta, en cap moment no veien cap més possibilitat de recerca. La informació potser més valuosa és la de la llibreria Rigal --propietarri Joan Garcia i Rigal, també escriptor en català-- oberta l'any 1943. (La llibreria fou, durant prou anys de la postguerra, la més atreient per als joves inquiets i fins i tot proveïdora de mercaderies literàriament literàries policialment sospitoses). Informa: "El 1950 venguérem llibres catalans per 600 pessetes el trimestre; l'any 1955 no vam tenir altre remei que tornar a l'editorial tots els clàssics...! Haver de tornar Verdaguer, també! En la dècada dels seixantes comença a fer-se la llum: creix la clientela, comencem a tenir públic." La resta dels llibreters es refereixen, sobretot, a una clientela inquantificable o a una crisi especial en l'edició catalana, datable aquell 1970. No cal ésser massa sagaç per a veure en aquesta "crisi del llibre català" la crisi específica de l'editorial 62 (1969) que com-

portà una reducció important en les publicacions d'aquella empresa (Edicions 62, creada el 1961 per Eulàlia Duran i dirigida per Max Cahner i Ramon Bastardà), més la dissolució de la Distribuidora Ifas i el traspàs de la Gran Enciclopèdia Catalana a una nova empresa.

Sense potser voler, Sanchis Guarner havia resultat especialment explícit en escriure (1968) que "els llibres barcelonins --especialment els d'edicions 62-- assoleixen a València bastant difusió". Lògicament, entre el nou públic local, atret a l'idioma no sols per raons nacionals sinó també de preocupació política i social, els llibres de la 62 havien de resultar francament interessants.

Llibreries

I, tot amb tot, les dades resulten certes. Quan l'aparició de la 62 en el rotgile de l'edició catalana havia mostrat una estratègia distinta a la de les meritòries però "pobres" Moll, Barcino, Dalmau, etc., a València s'havia provocat, també, un nou concepte de llibreria: Can Boïls (març 1963-febrer 1965), iniciada per Emili M. Boïls (València, 1936), amb diversos ajuts. Aquell establiment s'especialitzà en principi, en llibres catalans. Després, va haver d'ampliar el seu mostrador per tal d'admetre-hi ~~llibres=castellans~~ volums en castellà. A la ciutat de València, però també entre els cercles comarcals més atents, l'entrada en escena d'aquella llibreria constituí una petita convulsió, en la qual participava el fet que en aquella botiga hom

pogués escoltar les primeres gravacions d'Edigsa, Raimon inclòs. O que hom hi trobés una exposició del grup "El Paso" o qualsevol altra novetat cultural, fins i tot extra-catalana.

"Can Boïls" passà a ésser, en desaparèixer, "Noncret", una llibreria que recordava, pel títol, el de la revista universitària que ja hem citat. I no debades: els propietaris de l'establiment n'havien estat col.laboradors assidus. Concret mantingué el caràcter de la llibreria originària, accentuant l'entrada de llibres castellans fins que desaparegué (1974).

El 1968 s'obrí la llibreria Tres i Quatre, que es vanta de tenir el "record" espanyol quant a atemptats d'incendis i bombes, almenys des de la dreta. No sembla que l'esquerra hagi atacat mai cap establiment de llibres. Eliseu Climent, Rosa Raga i els Carles Jorro, amb els seus col.laboradors, han mantingut aquesta llibreria, amb la col.lecció que porta el seu nom i amb els Premis "Octubre".

A Ontinyent (juny 1970), a Gandia, a Alacant (1975) i a d'altres poblacions han existit intents d'obrir llibreries quasi exclusivament dedicades a llibres catalans. Com la Llibreria Sant Pere (Sueva) i d'altres. L'intent ha portat, més o menys combinadament, el llibre català --e n català-- a molts llocs del País Valencià, No a tots, indubtablement. I els primers a detectar-ho foren, precisament, els promotors.

Aquests promotors actuaven, però, amb una certa experiència, tot i que es tractava de joves universitaris, no relacionables amb un mínim de coneixements comercials. De fet, es tractava de canviar l'"almogaverisme" en una altra mena d'almogaverisme.

Al capdavant, es tractava de gent que estima el llibre, com a eina cultural i que en coneix les possibilitats. El llibre català, tanmateix, ~~est~~ era difícil d'introduir, per moltes raons.

Un intent paral·lel i protagonitzat gairebé per les mateixes persones, si bé una mica anterior a les llibreries, fou el de muntar distribuïdores pròpies. N'hi ha hagudes dues: Guardamar, relacionada amb l'establiment Concret, i Brot, amb Tres i Quatre. Unes declaracions d'Eliseu Climent aparegudes a "Tele/express" (3 juliol 1974) informen que Brot, entre les acaballes de la dècada de 1960 i l'inici de la de 1970, arribà a vendre quasi 150.000 pessetes al mes. I ell mateix dóna notícies sobre la Central del Llibre, un intent anterior de vendre llibres a domicili, que n'arribà a vendre per valor de 50.000 i 60.000 pessetes mensuals. «Un dia van arribar a recaudarse 40.000 pesetas: casi todo en gramáticas».

Potser aquestes xifres, tretes d'un producte periodístic al capdavant, no són molt ajustades, però poden resultar suficientment eloqüents. Entre les petites quantitats de vendes aconseguides per unes escasses llibreries de València o Castelló fins a les ja ~~razonables~~ enraonades xifres de les llibreries "catalanistes", de les seves distribuïdores i muntatges paral·lels, hi ha una diferència. Hom ha anat formant un públic, molt sobre la base del llibre del Principat, la qual cosa s'ha de tenir especialment en compte. El país valencià ha editat, ha "resistit", però mai durant tot aquest període no ha publicat tant, en català, com per a ~~sub~~ subvenir a la demanda potencial del públic local. Ha calgut crear la demanda, conèixer-la i patir-ne les dificultats.

I cal entendre aquestes dificultats no sols limitades a la problemàtica específica valenciana, sinó també lligades a tots els entrebancs que ha patit l'edició nacional durant aquests 36 anys. Tampoc el Principat o les Illes --i no diguem la Catalunya Nord-- no estaven en situació de donar de si tant com calia. En aquest sentit és especialment significatiu el cas del principi de la Gran Enciclopèdia Catalana. Aquesta obra, en el seu primer temps arribà a aconseguir 2.000 subscriptors al País Valencià. El guarisme és detonant. Probablement els canvis de panorama dins l'enciclopèdia han impedit que aquella quantitat augmentés com calia esperar. El llibre es llançà amb una certa propaganda (conferències pels pobles importants, una camio neta d'agit-prop, una redacció valenciana, etc.) i uns supòsits que després caigueren. ~~¶~~ Tot això, ara, és igual; però el símptoma continua tenint validesa: amb una promoció mínimament ben organitzada i ben pensada, hi havia possibilitats d'atreure ~~el~~ clientela per al llibre català i, més encara, per a una mena de llibre calculat a nivell nacional.

Caldria estudiar, ara que encara és possible, xifres detallades de distribució, de vendes, de propaganda feta, etc., sobre tot el que porto dit, per a establir uns criteris més rigorosos. El que és indubtable és que, suspecte, vigilat i entrebancat, el llibre català ha fet al País Valencià d'aquest període un dels grans papers en el manteniment i en la creixença del sentiment nacional.

El quadre següent representa un balanç, tan imperfecte com es vulgui, elaborat a partir del volum Publicacions valencianes (1939-1973) (1974) i ja aparegué en un informe intern del Secretariat d'Ensenyament de l'Idioma, de València.

Es refereix a títols publicats, en català --al País Valencià o d'autors valencians editats fora.

Des que fou redactat el volum hom ha pogut constatar-hi omissions i errades més o menys importants. En qualsevol cas, és indubtable que hi poden mancar títols, però no en sobra cap.

En bona part es tracta de títols apareguts a nom de l'autor, sense una sistemàtica editorial. Al País Valencià no hi ha encara cap editorial sòlida, ni tan sols comparable en solidesa a alguna de Mallorca, per exemple. Les circumstàncies han impedit més d'una vegada que pugués existir. I, d'altra banda, si bé és innegable que no pot haver un sistema de mercat autàrquic, sí que cal considerar que, donades les característiques actuals de l'edició catalana, durant un cert temps el País Valencià s'haurà de proveir ell mateix de llibres en català, fins on sigui factible.

Una anàlisi apressada del conjunt bé ens indica algunes qüestions que fan de tot el bloc de producció local un agrupament considerable com a "provincià", una mica encara de país de feli-britge: excés de monografies de tema valencià, abundor de versos, aguda escassetat de traduccions, quasi inexistència de llibres infantils, etc. I, sobre això, algun altre límit: per exemple, gairebé totes les traduccions tenen per necessitat un públic restringit, pels temes o pels autors. Tot això, sense relacionar el tema del llibre amb el de la premsa, com caldria.

<u>Any</u>	<u>Nombre de publicacions</u>
1939	1
1940	-
1941	2
1942	3
1943	1
1944	3
1945	6
1946	3
1947	10
1948	14
1949	21
1950	16
1951	21
1952	19
1953	30
1954	27
1955	31
1956	16
1957	23
1958	14
1959	17
1960	18
1961	11
1962	18
1963	20
1964	20
1965	23

<u>Any</u>	<u>Nombre de publicacions</u>
1966	27
1967	24
1968	24
1969	23
1970	46
1971	29
1972	41
1973	50

L'ESGLÉSIA CATÒLICA

J. Fuster ha estudiat a la tercera part d'Heretgies, revoltes i sermons (1968), precisament els "sermons", és a dir, una part de la intervenció eclesiàstica en la decadència idiomàtica del País Valencià durant els segles XVI, XVII i XVIII. El segle XIX és el de les grans polaritzacions sòcio-político-religioses, arreu de l'Estat espanyol. Polaritzacions que ací culminarien, més o menys junt al segle, amb un important apartament de les pràctiques religioses, producte de l'extensió del republicanisme (Blasco, Esquerdo, etc.) i, en la seva mesura, de l'anarquisme. Fins a la guerra civil, i exceptuant certes zones rurals, -sobretot les de domini carlí, el catolicisme es baté en retirada. La lectura de qualsevol de les bregues entre republicans i catòlics a la ciutat de València en aquell període, a més d'ésser -divertida, proporciona una bona idea de la tònica que a tot això adquiriria per ací.

L'activitat de l'església catòlica per tal d'atreure's una major audiència encara està per estudiar. I en aquest estudi, -que algun dia es farà, caldrà posar un garbuix de coses fins i tot contradictòries: el pare Corbató, la Derecha Regional Valenciana, el pare Antoni Vicent i el seu cooperativisme, don Gregori Gea i Miquel i el seu Patronat de la Joventut Obrera, els sindicats catòlics, sovint grocs, i ub llarg etcètera.

Si, reduint al mínim l'expressió, podem dir que al Principat un Torras i Bages tenia ben clara la necessitat de controlar el

catalanisme catalanitzant l'església del país, també podem dir que la migradesa del valencianisme no exigia una gran preocupació culturalment o lingüísticament reivindicatòria per part del clergat valencià coetani. I així fariem tantes correspondències posteriors com voldríem. Per exemple, entre mossèn Cardó i el més important consiliari --fos qui fos-- de la DRV. I encara m'arriscaria a dir que el catolicisme valencià, entre els noms de persones que he assenyalat (i la seva època) i la guerra civil, anà perdent vitalitat o, almenys, originalitat. Debades cercaríem un Cardó o un Vidal i Barraquer --ni que fossin espanyolistes-- al País Valencià de l'època.

D'altra banda, ja se sap que hi hagué capellans entre la Restauració (per sposar una data) i la guerra, que tingueren una certa inclinació pel vernacle o, si més no, per la història del país. Em sembla que la nòmina es pot fer de seguida: Chabàs, Sanchis Sivera, Garcia Girona, Martí Gadea, Eduard Genovès, Betí, Milian, Lluch i Arnal, Emili de Sollana, Andreu Ivars, Fullana, Rogeli Chillida, Pompili Tortajada i Sancho, Eugeni Almenar, i algun nom més. I, encara, en aquesta llista hi ha de tot: des de l'autor d'un simple "miracle" de sant Vicent o d'uns poemes escadussers, fins l'erudit notori; des del lexicògraf enamorat de l'idioma fins l'historiador que no l'utilitzà, per escrit, pràcticament mai. Les Congregacions Marianes, a València, animaren abans de la guerra la revista "Cultura Valenciana"; després, de tant en tant s'han mostrat favorables.

He deixat fora, expressament, les poques mostres de "pastoral" en català que podríem registrar, entre les publicacions. Són els catecismes. Més com a obra erudita que com a element d'utilitat adoctrinadora podem citar les reedicions (amb versió castellana adjunta) de la Cattilla y breu instrucció de la Doctrina cristiana (1571), en 1897 i 1907. Un altre sentit tenia l'edició del catecisme a Castelló de la Plana (1922) per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, si bé cal pensar que la dictadura que seguí no permetria una gran utilització del text.

Per a acabar es pot dir, que al País Valencià, l'església catòlica es deslligà de l'idioma en el XVI i no hi ha tornat - mai suficientment. Ací no hi ha existit, com a les Balears, una gairebé ininterrompuda predicació en català. Ni com al Principat, congressos de Montserrat, ni monestir equivalent a Montserrat ni tan sols cap capellà que juntés autoritat diocesana amb amor per la llengua de mossèn Alcover.

D'altra part, el nomenament de bisbes a les diòcesis valencianes (o a la de Tortosa, que comprèn territori valencià) ha seguit la mateixa tònica que a la resta dels Països Catalans. Si n'hi ha hagut d'autòctons ha estat més per casualitat o per caprici dels interessats --sempre que fossin inofensius per als poders civils-- que no pas per un altre motiu.

Per tot el que porto dit ja es pot entendre que l'església de postguerra no necessità practicar una castellanització suplementària. I potser per això certes cerimònies no massa significatives es van poder seguir celebrant com sempre: la diada de -

sant Vicent Ferrer continuà`tenint, a la ciutat de València, les seves representacions en vernacle de pretesos miracles del sant, i en uns a altres pobles el sermó de la festivitat es faria en català --com sempre--.

En aquesta situació el nomenament (febrer 1946) de Marcelino Olaetxea i Loizaga com arquebisbe marcà, en principi, un cert canvi. Don Marcelino havia estat bisbe de Pamplona durant molts anys i sembla que durant la república va mostrar alguna inclinació pel PNB. La corregí després, i alguna influència tingué en el paper que la capital nabarra jugà en la sublevació del 36. D'alguna manera, el senyor Olaetxea fou considerat no-enemic i de fet, durant alguns temps, rebé amb un certe entusiasme --i per escrit-- intents de situar el català dintre de la litúrgia de la diòcesi. La primera mostra important d'aquesta activitat fou la publicació de l'Eu-cologi valencià (1950) de mossèn Vicent Sorribes i ~~xxxxx~~ Gramatge, rector de Rocafort de Campolivar (l'Horta), un dels capellans més devotament valencians dels darrers temps. L'Eu-cologi, que en l'edició de 1951 ja portava un pròleg de l'arquebisbe Olaetxea, fou rebut, segons V. Miquel i Diego, "amb complaença per alguns clergues i molts fidels, amb indiferència oer una bona part del clergat local amb burla per una altra banda, i encara amb indignació per una altra minoria." Val a dir que el clergat valencià de la postguerra no s'ha distingit ni per la seva habilitat doctrinal, ni per la seva cultura ni precisament per la seva preocupació social ni cívica. Ha estat --salvant tantes excepcions com els interessats vulguin salvar-- un clergat ruralíssim i, per posar un adjectiu mínimament

expressiu, Esicilià". Des del punt de vista "artístic", si fos possible de dreçar un inventari prou descriptiu de les possessions eclesiàstiques el 1939 i un altre de les actuals, i homx els com parava, el resultat seria tèctric. Considero que és un símptoma, Tot allò que no van devastar les depredacions, lògiques, de la guerra civil, ha han devastat les depredacions, lògiques, de la gasiveria, de l'ambició i del mal gust eclesiàstic. Per a posar un exemple: el "continuador" del canonge Josep Sanchis i Sivera fou el canonge Elias Olmos i Canalda, autor d'un llibre com Sin caretas (1940) d'un feixisme poc amè però descarat.

La temptativa ~~(1940)~~ de mossèn Sorribes tingué la seva continuació en l'edició, el 1955, d'un Catecisme de la doctrina cristiana publicat per l'arquebisbat, amb un pròleg recomanatori - d'Olaetxea, que també prologà, el mateix any, un Recull de càntics cristians d'Agustí Alaman i Rodrigo. Miquel i Diego ha testificat que cap d'aquests llibres va tenir l'ús que s'hi desitjava. Els capellans continuaren utilitzant el castellà amb la fúria catecumènica del qui l'ha hagut d'aprendre velis nolis: al Seminari.

Variants les perspectives es pot dir que monsenyor Olaetxea --que volia fer alta política: entre altres càrrecs arribà a ésser membre del Consejo del Reino com a bisbe més antic de l'Estat-- jugà la carta valenciana mentre li fou útil o simpàtica.

Potser un dels primers símptomes d'interès entre laics per l'entrada del català a la litúrgia fou la publicació (1961) d'un full còclostilat amb el títol A propòsit del dia de Sant Vicent

Ferrer i signat " un grup de catòlics valencians". El text, sobre la base de frases de Pius XII i Joan XXIII es planyia per l'abandó de la predicació en vernacle, fins i tot la dia da de sant Vicent, en què era tradicional --com en l'aniver-sari de la conquesta de la ciutat de València--. Acabava amb les "consignes" següents: "Cal ~~dir~~ que la predicació es faça sempre en la nostra llengua. Cal que la doctrina cristiana - siga ensenyada en la parla materna. Cal que a la nostra terra siga el valencià la llengua de l'Església".

A aquest full seguiren d'altres. L'actitud d'Olaetxea sem blava continuar benigna: el 1963, durant la proclamació de la Mare de Déu dels Desemparats com a patrona de la regió valen-ciana, fou l'únic membre de la clerecia local a parlar públi-cament en català.

Mentrestant, i d'acord amb les inquietuds que el Concili Vaticà II havia despertat a molts nivells, un grup de laics - valencians visità l'arquebisbe per a demanar-li que s'empren-guessin els treballs d'introducció del català a la litúrgia - diocesana, d'acord amb les normes conciliars sobre llengües - vernacles. Feren també una carta llarga (que fou ciclostilada) on exposaven el seu parer sobre les mesures a adoptar. La signa-ven alguns personatges coneguts: R. Moròder, J. Maldonado, M. Domínguez, V. Ventura, Nicolau Primitiu Gómez, J. Segura de La go, F. de P. Momblanch, E. Valor i Vives, S. Bru i Vidal i E. Beüt i Delenguer. A la vista de l'escàs èxit de la petició, hom organitzà una campanya de firmes ("Més de 20.000 valencians..."),

sens dubte la primera important de la postguerra. S'enganxaren milers de cartells amb la demanda i es féu un gran tiratge d'un full que destacava els noms dels més importants socialment entre els 20.000 signants: des de la dreta més impensable fins una pas-sable esquerra hi figuraven. És segurament l'única campanya d'a-quest tipus en què hom ha aconseguit les adhesions simultànies, per exemple, de Tomàs Trènor, marquès del Túria, i de Raimon. O d'Octavi Vicent i Andreu Alfaro. O de...

Els plects de fórmes foren presentats el 21 de desembre de - 1.964, quan ja s'havien produït algunes declaracions contràries de l'arquebisbe. Per exemple, que la introducció del "valencia-no" en la litúrgia, "quedaba fuera del ámbito de lo religioso" ("Levante", 24 nov. 1964). Aviat es va veure que ni la gran ma-joria del clergat ni Olaetxea pensaven fer-hi res. Quaranta sa-cerdots i canonges signaren una carta demanant-ho. Ja fins que Olaetxea deixà d'ésser cap religiós de l'arxidiòcesi (novembre - 1966) es repetiren les cartes, algunes ben dures, col·lectives o individuals. I sovintejaren les pastorals i declaracions con-tràries de l'eclésiàstic, com les de juliol del mateix any al "Boletín Oficial del Arzobispado" i a l'A.B.C. de Madrid. La part contrària, pel seu compte organitzà misses en català "Élan destines", és a dir sense permís (en 1965, a la catedral de Va-lència, al monestir del Puig i a la Vall d'Uixò, en tres dates distintes). I en maig de 1966, durant la missa de campanya del dia de la patrona de València, hi hagué pancartes, octavetes i ~~xxi~~ crits demanant "missa en valencià". A Castelló de la Plana, Pont

i Gol, un bisbe més favorable pel fet d'ésser català, autoritzà (1965) l'edició del text oficial de la missa. La primera - es va dir el 26 de gener. Un familiar del bisbe, l'erudit Josep Perarnau edità --traducció, notes, índexs, etc--en diversos volums els decrets del concili, en català i a càrrec del cutlletí diocesà.

A Alacant, el bisbe Barrachina ni volia sentir parlar del problema, tot i que rebé nombroses peticions fins de i tot de persones rellevants i poc sospitoses.

Olaetxea fou substituït pel seu auxiliar, González Moralejo que tanmateix no fou nomenat arquebisbe, donades les particulars circumstàncies existents entre el Papat i l'Estat espanyol sobre el concordat i especialment sobre el sistema de nomenament de bisbes. González Moralejo, com a vicari capitular, tampoc no prengué una posició clara, si bé de tant en tant - predicà en català, autoritzà les misses, etc.

En gener de 1969 alguns capellans i alguns catòlics de més o mayns prestigi, enviaren un informe a Luigi Dadaglio, nunci papal a Madrid, demanant la designació d'un arquebisbe valencià que reunís condicions d'obertura, coneixement dels problemes del país i voluntat de resoldre'ls. I donaven la possibilitat que fos Vicent Enrique i Tarancon (nascut a Borriana), aleshores arquebisbe d'Oviedo. El 3 de juliol es féu públic el nomenament de José María García Lahiguera (Fitero, Navarra, 1903), que havia viscut la major part de la seva vida a Madrid. El mateix mes hom redactà una "Carta oberta al nunci mansenyor Lui

gi Dadaglio", que circulà ciclostilada, on se li retreia la designació com a política. La carta acabava amb la frase: "go - home, monsignore Dadaglio". La campanya tingué una certa resonància a la premsa espanyola. El "Ya" de Madrid (4-IX-1969) parlant, deia, en nom de "La verdadera conciencia democrática", criticà la protesta i la qualificà de "lamentable, sencillamente lamentable." Tanmateix, entre 1968 i l'actualitat, hi ha hagut una certa normalització en el sentit que, autoritzats uns textos bàsics a les diòcesis de València i Sagorb-Castelló i funcionant una Comissió Litúrgica, a diverses parròquies de ciutats i pobles ha existit almenys la possibilitat de celebrar rituals en català.

De tota manera, encara el 1975 hi ha hagut, el dia de la Mare de Déu dels Desemparats, durant la tradicional missa de campanya, algun aldarull, amb posteriors pamflets explicatoris, centra l'ús del castellà.

I això, amb d'altres consideracions que hom podria afegir, ens retorna de fet al principi d'aquest capítol i obriria la possibilitat de molts comentaris. Només un: el clergat valencià ha unit a la seva escassa, escassíssima conflictivitat per motivacions socials o polítiques (en comparació amb el d'Euscadi i, en un grau menor, amb el del Principat), una especial desnacionalització que reflecteix, d'una banda, la desnacionalització general del poble valencià (la major part dels capellans provenen de zones rurals i catalano-parlants) i, d'una altra part, l'entestada fossilització mental de les estructures professionals eclesiàstiques en aquestes diòcesis, també reflex clar del país.

La capellania local ha estat durant tots aquests anys un ramat inculte, escassament semblant a la coetània d'altres països, - que s'ha deixat trasbalsar per problemes morals, ideològics i polítics, com a producte de canvis ambientals o de reajustaments en l'estructura ideològica eclesial, com el Concili Vaticà II, i que ha respost positivament a aquest trasbals.

En aquest context, la "innovació" de fer la litúrgia en castellà era un alleujament relatiu --prou costava aprendre el llatí-- i, a més a més, una conseqüència entesa com a lògica - pels capellans, de la unió del "trono y el altar". La litúrgia ha d'ésser en castellà, com són en castellà les fórmules del jutjat, del registre de la propietat o de la comissaria.

Per als capellans valencians, que generalment han hagut de fer grans esforços per treure's de damunt el català domèstic, amb els guanys relatius que aquest canvi idiomàtic comporta, no ~~podem~~ pot resultar raonable un retorn a l'idioma de casa i menys encara si l'han de retrobar a través d'una normalització gramatical. Per al sentit materialista vulgar de la capellania valenciana, predicar en català no produeix més diners - ni més prestigi que predicar en castellà. És un problema de --pressió social.

Fóra injust no afegir que ens els darrers --escassos anys-- s'han produït alguns canvis, sempre a nivell de seminaristes, davant aquesta qüestió: peticions de classes de català, interès pels problemes del país, etc. De tota manera, a-

questes variacions de perspectiva, sovint sufocades ràpidament dins els centres d'ensinistrament eclesiàstic, encara no han pogut arribar a produir cap mutació important a nivell parroquial.

Els únics capellans valencians del període, a banda el ja citat mossèn Sorribes, que han publicat escrits en català sobre qüestions religioses són Josep Espasa i Signes i Rafael Muñoz i Palàcios. Mossèn Espasa, que ha hagut de rebre nombrosos pals a les rodes, de la burocràcia diocesana, és canonge de la Seu de València i ha escrit Falsejaments i veritats cristianes (1969). El jesuïta Muñoz i Palàcios ha col·laborat assíduament a revistes catòliques del Principat, on resideix habitualment, i és autor de diversos pròlegs.

Al costat d'ells hi ha, evidentment, d'altres que han treballat des de les seves rectories per l'entrada del català en les manifestacions religioses, sovint sota incomprendiments i persecucions d'escarransides mentalitats de la burocràcia civil i eclesiàstica.

Entre els seglars, el més destacadament interessat per aquests problemes ha estat Vicent de Miquel i Diego (La Nucia, 1939), col·laborador de "Serra d'Or", "Signo" i "Cuadernos para el diálogo" i autor del llibre L'església valentina i l'ús de la llengua vernacle (1965). Participà en el II Congrés Litúrgic de Montserrat i col·laborà a la fundació a València (1966) de "Amics de Joan XXIII".

L'entitat més important del període ha estat la Comissió Interdiocesana de Litúrgia, formada per sacerdots i seglars - (Riutort, Civera, Sanchis, Moròder, etc) i que ha publicat diverses edicions de l'ordinari de la missa i s'ocupa de l'extensió de la litúrgia en català i de la publicació dels texts necessaris per als ritus.

ALGUNES INSTITUCIONS

Ja hem vist com Lo Rat-Penat s'incorporà ràpidament, a força de ganyotes parafeixistes, a la vida pública, si bé no sense algun xoc més o menys seriós amb les noves autoritats. Sembla que el senyor Calatayud Bayà, per parlar en català en l'homenatge al general Aranda que ja he citat, fou amenaçat d'anar a la presó pel governador civil Francisco Javier Planas de Tovar, que ocupà el càrrec, amb notòria eficàcia, fins 1943. Han presidit l'entitat Josep Monmeneu, Josep Calatayud, Manuel González Martí (que ja ho havia fet del 1928 al 1930), Nicolau Primitiu Gómez (igualmente per segona vegada; la primera, 1932-35), Joan Segura de Lago (Algemesí 1911- València 1972) i Emili Beüt i Belenguer.

El Centre de Cultura Valenciana, fundat el 1915 amb l'ambició de constituir un paral·lel de l'Institut d'Estudis Catalans i que el mateix any ja fou criticat per Miquel Duran i Tortajada en l'opuscle El Centre de Cultura Valenciana pel seu bilingüisme i per la manca de rigor en la selecció dels membres, també subsistí. Tornà a l'activitat el mateix 1939 --prengué part importantíssima en el VII Centenari de la conquesta de València-- i es reorganitzà definitivament després d'una depuració dels membres, que comportà l'elecció de nous "directors". Teodor Llorente i Falcó substituï el deganat al canonge Josep Sanchis i Sivera (València 1867 - 1937), mort de malaltia durant la guerra. Les depuracions no degueren ésser difícils atès el caràcter general de l'entitat que, tan mateix, havia tractat durant la república (1932) d'incorporar-se

intel·lectuals joves, valencianistes o simplement republicans (Ferran Llorca i Die --gendre de Blasco Ibáñez→, Francesc Alcaide i Vilar, Almela, Eduard Martínez Ferrando, Emili Gómez Nadal, etc.), sector on previsiblement havia d'haver "contaminats". Fora de tota sospita Alcaide (com Vicent Genovès Amorós o Joaquim Reig, de la mateixa tongada), mort Martínez Ferrando, exiliats Llorca i Gómez Nadal i possiblement suspects de moment Almela i Igual Úbeda (també entrat el 32), l'expedient es degué resoldre aviat. Els degans fins ara han estat Llorente (1939-41), Francesc Martínez i Martínez (1941-43), Josep Caruana i Reig (1943 - 56), Nicolau Primitiu Gómez-Serrano (1956-62) i Jesús Manglano i Cucaló de Montull (1962). L'única activitat interessant del Centre ha estat la de la Secció de Cronistes del Regne (incorporada el 1954). Els "Anales", interessants abans del conflicte, han anat espaiant la publicació fins gairebé desaparèixer. "Conferència club" duu de tant de tant algun il·lustre conferenciant (preferentment madrileny). A banda la publicació ~~d'agu~~ d'alguns articles en català a la seva revista, o la celebració d'alguna conferència en el mateix idioma per als cronistes, el Centre ha mantingut la primacia del castellà i ha anat accentuant el seu caràcter de plàcida acadèmia provinciana.

Amigos de la Poesía és una entitat fundada el 1949 per alguns escriptors locals en castellà i per Casp. Ha mantingut una activitat d'escassa transcendència pública i ha prestat alguna atenció al català en recitals i en edició (alguns opuscles).

La benemèrita Societat Castellonenca de Cultura repregué una mica tard la seva activitat. El seu "Boletín" retornà el 1943 i s'ha mantingut fins ara amb una periodicitat admirable, dirigit per Àngel Sánchez Gozalbo (Castelló de la Plana 1894). Celebrà el 1970 el seu cinquantenari amb l'edició d'uns índexs de la revista, sùmmament útils. Entre 1951 i 1961 publicà 20 números del seu suplement literari, bilingüe, "Mijares". A banda els membres ja coneguts en la preguerra, ha comptat amb col.laboracions d'intel.lectuals grans i joves, valencians i de fora.

En 1947, la diputació provincial de València creà la Institució Alfons el Magnànim, que s'incorporà el Servei d'Investigació Prehistòrica (1927) que ja havia format part de l'Institut d'Estudis Valencians, i creà altres seccions: instituts d'estudis ibèrics i etnologia valenciana, d'estudis històrics, de literatura i estudis filològics, servei d'estudis artístics, de musicologia, de folklore, etc. En la seva Biblioteca de Filologia, en la "Revista valenciana de filologia" (1951), la col.lecció literària "Murta" i els "Cuadernos de música folklòrica" apareix sovint el català. Llengua que, d'altra banda, no han utilitzat els responsables de les seccions (Zabala, Garín i Ortiz de Taranco, San Valero, etc.).

Com a iniciativa particular és ben important la creació, el 1962, a Castelló de la Plana, de la Fundació Gaietà Huguet, per disposició testamentària de Gaietà Huguet i Segarra. N'és president Adolf Pizcueta i Alonso i en són membres, entre altres, Joan Fuster, Sanchis Guarner, Beüt, Miquel Peris, Enric Matalí i Josep Fibla i Viciano. Té per finalitat col.laborar a l'extensió de l'ensenyament

del català al País Valencià i la protecció econòmica a activitats culturals d'interès (premis, revistes literàries, representacions teatrals, excursionisme, etc.). Des de 1967 atorga anualment un premi a obres de filologia catalana. Posteriorment ha creat un altre per a narracions breus.

En 1953 es creà a Alacant, dependent de la diputació provincial, l'Institut d'Estudis Alacantins, que en 1969 llançà la seva revista, sota la direcció de Joan Orts i Serrano. Promou treballs d'investigació sobre qüestions provincials. Ha publicat uns 47 volums sobre història, art, arqueologia, literatura, costums, etc. En són membres destacats Àngel Casado Ruíz (president fins 1968), Peral Baeza, Espí i Valdés, Llobregat, Vicente Ramos, Soler García, etc. Ha prestat una escassa atenció al català, si bé becà Sanchis Guarnier per a elaborar un mapa lingüístic de la província.

Especial importància ha tingut la creació, sota la protecció de la Fundació Huguet, del Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, col·locat sota la responsabilitat d'Eliseu Climent. Fundat el 1971, ha publicat des d'aleshores diversos números del seu butlletí en forma de circular no periòdica, a més de dos números de la revista "Putxinel.li", que inclou textos i dibuixos infantils. Ha promogut nombrosos cursos de llengua, recitals, conferències i altres actes, arreu del País, a més d'importants campanyes de premsa i propaganda sobre problemes concrets (inclusió del català en els programes escolars, teatre popular a les falles, polèmica lingüística de 1975, etc.), malgrat la precarietat dels seus mitjans.

Els seus resums d'activitats, anuals, constitueixen una important font de notícies.

En 1974 s'ha creat el Foment de la Llengua Valenciana, format per diverses personalitats (Joaquim Maldonado, Ferran Vicente-Arche, Moròder, Sanchis Guarner, Manuel Broseta i Pont, Fuster, Pizcueta, etc.) dedicat sobretot a subvenir econòmicament a importants activitats.

JOAN FUSTER

És innegable que la personalitat més important produïda per la cultura catalana, ací, durant tot aquest període i, en qualsevol cas, una de les més importants de tota l'àrea nacional, és Joan Fuster i Ortells (Sueca, 1922). És per això que cal dedicar-li, en aquest estudi, un espai suficient i exclusiu. Per això i perquè, fet i fet, Fuster encara no ha estat estudiat amb l'amplitud necessària, i ja possible. Deixant de banda alguns articles més o menys parcials, crítiques de llibres, etc., la bibliografia sobre el personatge és ben escassa. Un "homenot" de Josep Pla (Homenots, 9^a. sèrie, 1962, 49-86) i el pròleg de Molas a L'home, mesura dd totes les coses (1967, 5-14) omplen la llista. Algunes entrevistes, els quaderns publicats del seu Diari i l'embalum dels seus articles podrien permetre, de moment, alguna entrada en l'anàlisi de la personalitat i l'obra d'aquest gran escriptor en el qual, d'un tret ràpid, molts han vist el principal agent de tot el procés de renacionalització operat en aquest país durant una pila dels darrers anys. No tractaré de fer aquesta entrada i em limitaré a fer un repàs de temes considerables i, crec, irrefutables, sobre el tema.

Fuster, fill d'una família d'escassa potencialitat econòmica, rural, estudià dret a la universitat de València, entre 1943 i 1948. Acabada la carrera, treballà algun temps en una oficina d'exportació de taronja fins que, a poc a poc, anà entrant definitivament i sense sortida en allò que se'n diu la vida literària, que ha d'ésser la professió d'escriptor. Ja d'estudiant havia començat a publicar alguns articles a la premsa del Movimiento de València ("Levante" i "Jornada": el seu pare era capitost carlí a Sueca i a la comarca). Entre els articles d'ocasió, anònims o firmats, o amb pseudònim,

feia versos i s'interessava pel comentari sagaç --la sagacitat la posava ell-- sobre temes literaris o històrics, cada cop més centrats en aquest país. El seu estudi més interessant d'aquella època és, sens dubte, Vint-i-cinc anys de poesia valenciana ("Las Provincias. Almanaque para 1945, 393-396), primer balanç de la postguerra sobre l'activitat dels poetes valencians posteriors al llorentinisme pelat; és a dir, a les darreres deixalles del XIX. El document era, de fet, un anunci de canvi en el qual és difícil no trobar la voluntat ~~pe~~ del mateix poeta: "Els poetes de la generació de 1930 han estat, fins avui, els capdavanters del moviment literari vernacle a València. L'obra, exponent d'una plena maduresa creatiu, obre esperançats horitzons a un avui, a un demà crítics de nostra Història Literària." (sóc jo qui subratlla).

En aquells moments Fuster era un membre més o menys dòcil de la tertúlia de Torre, que ja emprava, en l'article referit, l'ortografia general catalana, sense variants dialectals. Això, en aquell moment, ja representava una bona presa de posició.

De 1946 al 1956 codirigí amb Josep Albi la revista literària "Verbo", editada a Alacant, on féu crítica i poemes.

Publicà versos: Sobré Narcís, Ales o mans, Tres poemes, Terra en la boca i Escrit per al silenci, aparegueren entre 1948 i 1953. A partir d'ahi, manuals de literatura, col·leccions d'assaigs curts o llargs, comentaris sobre probleme d'erudició històrica o literària, antologies, reculls d'articles de diari... Una gran producció bibliogràfica, de vegades traduïda posteriorment al castellà. I ell mateix, sovint en col·laboració amb Josep Palàcios, ha traduït: novel·les, de Camus, de Silone, de Falkberget. A part les obres se

ves ja citades en altres llocs d'aquest estudi, podem recordar ara les següents: Els descrèdit de la realitat (1955), Les originalitats (1956), Figures de temps (1957), Indagacions possibles (1958), Judicis finals (1961), Diccionari per a ociosos (1964), Causar-se d'esperar (1965), Combustible per a falles (1967), Consells, proverbis, ~~insolències~~ insolències (1968), Examen de consciència (1968), Babels i babilònies (1972), etc. Tots aquests llibres provenen del seu diari o bé són reculls d'articles. Entre 1968 i 1975 han aparegut quatre volums de les seves obres completes. Ha col.laborat o col.labora actualment a "El correo catalán", "Destino", "Tele/exprés", "Informaciones", "La vanguardia española" i altres periòdics.

La poesia

Ja fa anys que Fuster deixà d'escriure poesia i que, de tant en tant, deixa anar algun comentari irònic o cautelós sobre la qualitat dels seus versos "de joventut", amb els quals entrà en el rotlle de la literatura catalana, ací. Probablement, la seva explicació més expressiva sobre aquest abandó la contenen unes notes que figuren al volum 2 (1969) de la seva obra completa (ps. 78-80). Després d'una "producció carregada d'innocència", a partir de 1952 havia reuconsiderat la seva poesia, la seva posició davant la poesia. Com a resultat d'aquest examen, va escriure un llarg poema en decasíl.labs, Ofici de difunts, "ple de reminiscències surrealistes" que únicament tenien de nou, en ell, segons confessa, "una veta de caustivitat bastant marcada", qualitat que aplicada a certs temes feia impracticable el llibre, quant a publicació legal. Després anà redactant una sèrie de poemes per fer, més o menys com l'elegia a Rabelais (op. cit., 67-78), la qual sèrie patí una tan

nombrosa quantitat de mutilacions del censor a què arribà, que l'autor desistí d'editar-la. Després, canviaren els vents generals de la poesia catalana, amb el gran ressò de l'obra de Salvador Espriu i amb el programa de realisme històric de Nolas-Castellet. Amb això, i després d'algun consell enraonat, Fuster abandonà la poesia. Al marge quedaven, també, alguns versos apareguts a revistes de l'exterior i inèdits ací.

Els seus primers poemes aparegueren als almanacs de "Las Provincias" de 1946 (Tres petites elegies, ps. 219-221) i 1947 (Alguns poemes menors, 507-508). Ell mateix ha contat la sorpresa que li produí llegir un dia en aquell diari un article de C. Salvador que en parlava; es deia Un nuevo poeta (10 maig 1947). El text era laudatori, tot i que contenia algun malentès curiós. El crític, que no coneixia Fuster sinó per aquells versos d'almanac, sospitava que no era més que un pseudònim --"la vulgaridad de un seudónimo"-- que amagava una personalitat "posiblemente destacada ya en disciplinas filológicas". Podem pensar que parlava de Sanchis Guarner. També algú (Pla, per exemple) pensà que els primers versos de Raimon eren de Fuster. Salvador el veia com "un poeta que no se parece a ninguno de los actuales valencianos; pero conoce, a buen seguro, la obra poética de López Picó y la de Carlos Riba, dos excepcionales poetas catalanes", sense que hi tingués "concomitancia alguna". A més a més el veia entroncat amb "las escuelas que desprendiéndose del vanguardismo se acercaron por los caminos intelectualistas al academicismo formal". A banda la gràcia de la sospita, una cosa hi ha clara: Fuster sortia com a poeta d'una manera estranya, "dada la manera de apa-

recer los luceros en nuestro cielo literario". Ho feia amb una sorprenent habilitat conceptual i amb una destresa formal en què Salvador reflectia la seva pròpia evolució: de l'avantguardisme a l'academicisme. L'anècdota expressa bastant bé qui era l'ambient, ací, en què tot això s'esdevenia i té alguna cosa més a anotar. El camí de Fuster fou precisament a l'inrevés: de l'academicisme a una altra manera d'avantguardisme, distint del marinetià de Navarro i Borràs o Salvador, abans de la guerra. La seva edat no podia permetre, d'altra part, sinó aquesta evolució.

J.V. Foix, en prologar Terra en la boca, encara veia en la poesia fusteriana com un producte de contenció i de mesura. No "assaia el nou amb seduccions apòcrifes. Ans prudent i amb dictats accessibles, lliure de moviments i amb menys de reticència, es fa joiós amb la joia dels mots, s'ajusta, sense indolència, al de signi, i sotmet cobles i estrofes a la sobirania de l'esquema."

Entre els dos comentaris va tota la poesia coneguda --poc coneguda-- de l'autor: coneixements dels ressorts literaris més autoritzats per una tradició poètica; gust pel joc verbal o, més ben dit, per la tria dels mots sempre defugint el dialectalisme; subjecció de la frase i de l'evolució del poema a un esquema comunicatiu.

La prosa

Els versos, que no solen fer rics, ferren més savi Fuster en mantenir una especial atenció per a l'ús dels mots. La lluita per la paraula exacta --en la conversa com en l'escrit-- és potser pro

ducte encara de la pausada elaboració d'uns poemes sobris i sen se estridències i sovint ben expressius.

En la prosa i més encara per a la mena d'escrits que ell ha redactat, s'ha vist impel·lit a crear-se tot un estil d'escriptura, personal, amb fórmules de puntuació, amb les cometes abundants que gairebé recorden entonacions de llenguatge parlat.

La prosa de Fuster, ja ho hem dit, és molt més extensa que la poesia i en podem trobar els millors mecanismes en els assaigs continguts al seu diari i, sovint, en els assaigs d'història o d'història literària. Abocat a una patètica ~~grame~~ grafomania, la cautela moral davant els judicis tallats i la contínua recerca d'idees i d'estimuls intel·lectuals, han unit la seva habilitat en la utilització dels mots a una especial destresa per a reproduir els moviments de les seves idees, sobre el paper.

I la major part dels seus escrits parteixen, precisament, de textos escrits, sigui una notícia del diari o una venerable cita arraconada.

Molas escrivia (1967) que ~~l'ha~~ l'"humanisme moral i escèptic (de Fuster), tenyit de locucions i de conceptes eclesiàstics o paraeclesiàstics, és el resultat històricament lògic del context pre-industrial on s'ha desenrotllat (...) i, a la vegada, d'una formació de base netament francesa i, encara més, 'clàssica' (Montaigne, Voltaire, etc.)" I advertia que, tamateix, Fuster s'ha lligat a un àmbit sociològic i cultural més ampli. Efectivament, la curiositat i l'honestedat intel·lectual de Fuster són immenses. Tota la seva obra, o quasi tota, provenen d'això. "Escriure és opinar", ha escrit sovint i amb això justificava la seva obra i, de més a més,

se salvava dels prejudicis dels escriptors "especialitzats". No cal dir que la diversificació i l'amplitud temàtica de les opinions (i per tant dels escrits) de Fuster, respon no sols a una específica voluntat o "mania" personal sinó que ens porten, de nou, al context pre-industrial. És a dir, al País Valencià, en moltes qüestions del qual Fuster s'havia de trobar "peoner" o descobridor i, de més a més, obligat a descobrir-les a d'altres.

La política

L'actitud de Fuster, en la política, ha estat fixada en algunes expressions seves, en alguna entrevista o en comentaris d'altres. La consideració més clara sobre la seva evolució és de Pla, en l'"homenot" citat. Fuster fou "successivament: espanyolista, "regionalista bien entendido", "regionalista valencià", "nacionalista valencià", "catalanista". I afegia "no hi ha hagut manera de ~~cor~~ cremar les etapes: hauria estat impossible". Caldria fixar la cronologia d'aquesta evolució que, de tota manera, no pot ésser massa extensa. De fet deu allargar-se durant els sis o set anys posteriors a l'acabament de la guerra, en la qual Fuster no arribà a intervenir, tot i que la seva "quinta" fou cridada en part. Pla dubta que n'hagués sobreviscut, si l'haguessin arribat a uniformar. La cronologia, doncs, serà més aviat curta (en 1944 ja escrivia, com hem dit, en "català", si bé això podia ésser un tic imitatiu de les lectures). Però el qualificatiu de "catalanista" és inconcret. Baltasar Porcel elaborà a finals de la dècada de 1960 una llista de classificació política dels escriptors catalans, dividits en els tres blocs clàssics: Fuster, com Pla, Triadú, Carbó, Torres i d'altres quedaven a la dreta. La fitxa, tanmateix, era